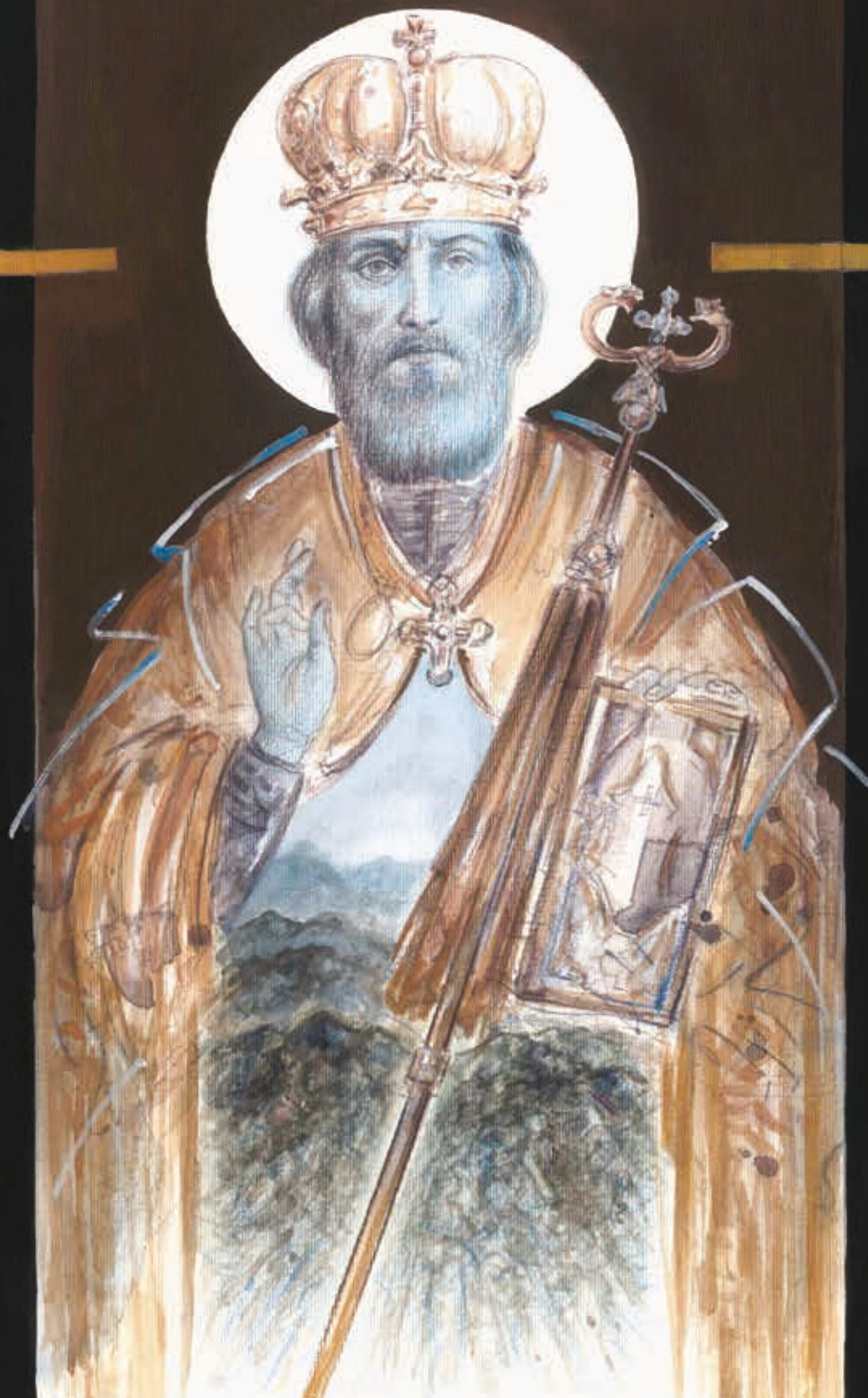

Glasiło Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske i Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba

ISSN 1332-4977

Crnogorski glasnik

GODINA XX. _ BROJ 125. _ RUJAN-LISTOPAD / SEPTEMBAR-OKTOBAR _ 2020.

190 GODINA OD SMRTI PETRA I. PETROVIĆA NJEGOŠA
ČUDOTVORCA CETINJSKOG

NACIONALNA ZAJEDNICA CRNOGORACA HRVATSKE
I DRUŠTVO CRNOGORACA I PRIJATELJA CRNE GORE
"MONTENEGRO" ZAGREB

LUČINDANSKI SUSRETI 2020.

pod pokroviteljstvom GRADONAČELNIKA GRADA ZAGREBA

31. 10. 2020. (subota) s početkom u 11 sati

MALA DVORANA VATROSLAVA LISINSKOG

Trg Stjepana Radića 4, Zagreb

PLANIRANI PROGRAM:

UČESTVUJU:

Intoniranje himni • obraćanje predsjednika Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske
obraćanje uzvanika i gostiju, predstavljanje GRAFIČKE MAPE- ČUDOTVORAC CETINJSKI
autora Dimitrija Popovića • nastup ANE VUČKOVIĆ- glumica Crnogorskog narodnog pozorišta
Dokumentarni film: „Petar I. Petrović Njegoš“

UZ POMOĆ SAVJETA ZA NACIONALNE MANJINE RH

LUČINDAN 2020.

Tekst: Danilo Ivezić

Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske i Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb su namjeravali i ove godine po 22. put organizirati LUČINDANSKE SUSRETE u Zagrebu. Način organizacije bio je uvjetovan epidemijom corona virusa, i u cijelosti određen Odlukama i Preporukama Stožera civilne zaštite RH.

Manifestacija je u okviru tzv. NOVOG-NORMALNOG trebala biti održana 31. oktobra 2020. (subota) u Maloj dvorani Vatroslava Lisinskog.

Ovogodišnji Lučindanski susreti posvećeni su 190-toj godišnjici smrti ČUDOTVORCA CETINJSKOG, a očekivani grad gost je trebao biti CETINJE.

Organizatori Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske i Društvo Crnogoraca i prijatelja Crne Gore "Montenegro" Zagreb uputili su gostima i uzvanicima Lučindanskih susreta 2020 dopis s pozivom, međutim zbog pogoršavanja ukupnih epidemioloških situacija i najnovijih odluka i mjera KRIZNOG STOŽERA, 26. oktobra 2020. organizatori su donijeli odluku o **ODGAĐANJU MANIFESTACIJE LUČINDANSKI SUSRETI 2020. u Zagrebu.**

Uz napomenu da smo imali i želju i namjeru, ali nije išlo. Upućena je i isprika svim pozvanima uz pozdrav za neka BOLJA VREMENA.

DE JE ŠTO

SAOPŠTENJE	Umijeće obmanjivanja	23
Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske o izborima u Crnoj Gori	ISTORIJA GRADITELJSTVA NA TLU CRNE GORE	
OBLJETNICA	Njegošev mauzolej na Lovećnu	25
Obilježeno 190 godina smrti Petra I. Petrovića Njegoša	KOMENTAR	
Častan čovjek u vremenu bez časti	Otvoreno pismo	27
RIJEKA	Suverena država i/ili pluralistička demokracija u Crnoj Gori	28
Georgette Yvette Ponte u galeriji "Montenegrina"	Ne damo Crnu Goru	30
Porto Etno festival 2020.	PRILOG	
Šesnaesta Bundevidjada u Vrboskom	Memoari - dio 2.	34
KULTURA I UMJETNOST	Zapisano je	38
Šednik četvrtkom u organizaciji Matice crnogorske	CRNOGORSKA TRPEZA	
Izložba slika Luke Lagatora	Ukusi Crne Gore	50
Predstavljena monografija o djelu Josipa Sladea		
Hrabrost da se čovjek odmetne u znalce		

Izdavači: NACIONALNA ZAJEDNICA CRNOGORACA HRVATSKE I VIJEĆE CRNOGORSKE NACIONALNE MANJINE GRADA ZAGREBA, Zagreb, Trnjanska c. 35, Tel./Fax: 01/6197 078, 01/6314 264, E-mail: vijececm@net.amis.hr, drustvo.montenegro@zg.ht.hr, Internet adresa: www.vijece-crnogoraca-zagreb.hr

* Za izdavače: Danilo Ivezić i Dušan Mišković * Glavni i odgovorni urednik: Maša Savićević * Redakcija: Milanka Bulatović, Danilo Ivezić, Nikola Čulić, Jovan Abramović, Dušica Malada, Dušan Roganović * Grafička priprema i tisak: Skaner studio d.o.o. * Rukopisi se ne vraćaju * Naklada /Tiraža 1000
Glasilo je, putem Savjeta za nacionalne manjine, financirano iz državnog proračuna RH, putem Vijeća crnogorske nacionalne manjine Grada Zagreba, iz proračuna Grada Zagreba i putem predstavnice crnogorske nacionalne manjine u Zagrebačkoj županiji iz proračuna Zagrebačke županije. Pozivamo Crnogorce, Crnogorce i sve prijatelje da svojim sugestijama, prijedlozima i prilozima pomognu redakciji "Glasnika" na poboljšanju i daljnjem izlaženju lista. Tekstovi nijesu lektorisani te se izvinjavamo autorima i čitaocima.

NACIONALNA ZAJEDNICA CRNOGORACA HRVATSKE O IZBORIMA U CRNOJ GORI

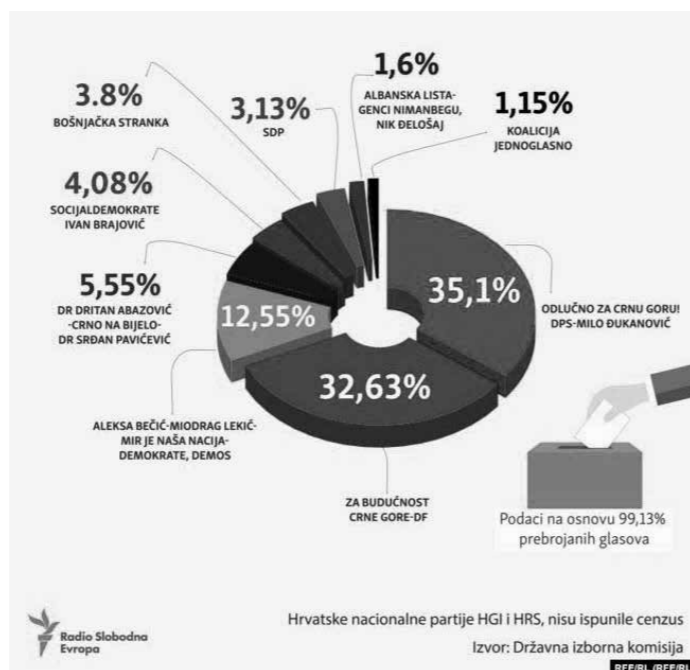
Tekst: Danilo Ivezić

Predsjedništvo NZCH je na svojoj 6. sjednici održanoj 24. septembra 2020. usvojilo tekst saopštenja vezan uz rezultate PARLAMENTARNIH IZBORA u Crnoj Gori, koji su održani 30. avgusta 2020.

1. Od samih početaka našeg djelovanja, prije skoro tridesete godine, javno smo se dosljedno, jasno i nedvosmisleno zalagali za pravo Crne Gore da kao suverena evropska država zauzme svoje mjesto u svjetskoj zajednici slobodnih naroda. O takvom našem principijelnom i demokratskom patriotskom opredjeljenju svjedoči mnoštvo naših aktivnosti s kraja dvadesetog i početka 21. vijeka, pred domaćom, crnogorskim i međunarodnim javnošću, kao prilog internacionalizacije crnogorskog pitanja kroz organizaciju različitih međunarodnih konferencija i skupova, s nizom političkih analiza, saopštenja i izjava. Te aktivnosti kulminiraju uoči historijskog državotvornog referenduma 2006., a nastavljaju se i nakon toga.

2. Rezultati parlamentarnih izbora u Crnoj Gori od 30. 8. 2020. izrazili su volju građana Crne Gore da se na dnevni red postaju hitno pitanje demokratskih i pravnih, krupnih, deficita dosadašnje vlasti i kome daju povjerenje za vršenje vlasti u narednom periodu. Rezultati pokazuju da su i nakon gotovo decenije i od referenduma podjele u društvu veoma oštre i duboke, ali da suverenističko i evropsko opredjeljenje nesumnjivo uživaju i dalje većinsku (najmanje 55% do 65%) podršku građana Crne Gore. Takva podrška pokazuje se ovog puta na nov način, u drugačijem rasporedu glasova po strankama, što omogućava i stranački drugačiju organizaciju zakonodavstva i izvršne vlasti.

3. Iskazujemo puno uvažavanje crnogorskih građana koji zavaravaju da su smjenom vlasti postigli nepovratan demokratski iskorak. Dijelimo i njihova svijest da su vrijeme izborne nužne, ali ni izdaleka još i dovoljne, pretpostavke za istinske demokratske promjene i napredak u društvu. Dijelimo i njihov

dilemu hoće li pobjednička tročlana koalicija (s mnoštvom političkih subjekata) pokazati političku doraslost za formiranje efikasnih vlada, volju i znanje za suočavanje s teškim problemima, posebno ekonomskim i javnozdravstvenim, crnogorskim društvima.

4. Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske ni u ovoj važnoj prilici ne želi na sebe preuzeti pravo da izvana sudi o stranačkim opredjeljenjima građana naše matične države. Dosadašnje iskustvo naučila nas je da imamo povjerenje u razboritost građana Crne Gore, u njihov borbeni demokratski potencijal da se uspješno suprotstave opakim tendencijama, da se u ime demokratije razmašu retrogradne snage i regresivni asimilatorski, hegemonistički i kleronacionalistički procesi. Kao i vazda, naša podrška uživaju svi istinski borci za suverenost Crne Gore, svi koji su demokratski grade i pravno čuvaju, svi koji su ponosni na svoju baštinu i samosvjesno oblikuju svoju budućnost, svi koji znaju, **da drugo čuvaju od sebe, ali da nikada i nikome ne daju svoje, da sačuvaju svoju državu.**

OBILJEŽENO 190 GODINA SMRTI PETRA I. PETROVIĆA NJEGOŠA

Tekst uredila: Maša Savićević

Ove se godine navršava 190 godina od smrti Petra I. Petrovića Njegoša. Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske, akademski slikar Dimitrije Popović i Skaner studio, obilježili su godišnjicu izdavanjem grafičke mape ČUDOTVORAC CETINJSKI - autora Dimitrija Popovića

Grafička je mapa opremljena u luksuznoj kutiji 35 x 49,5 cm u limitiranom izdanju u 100 primjeraka.

Grafička mapa sadrži deset kompozicija inspirisanih svjetovnim i duhovnim djelovanjem ove impresivne ličnosti crnogorske istorije. Za svoje likovne interpretacije sa simboličkom ikonografijom autor je koristio dva opštepoznata lika Petra I.

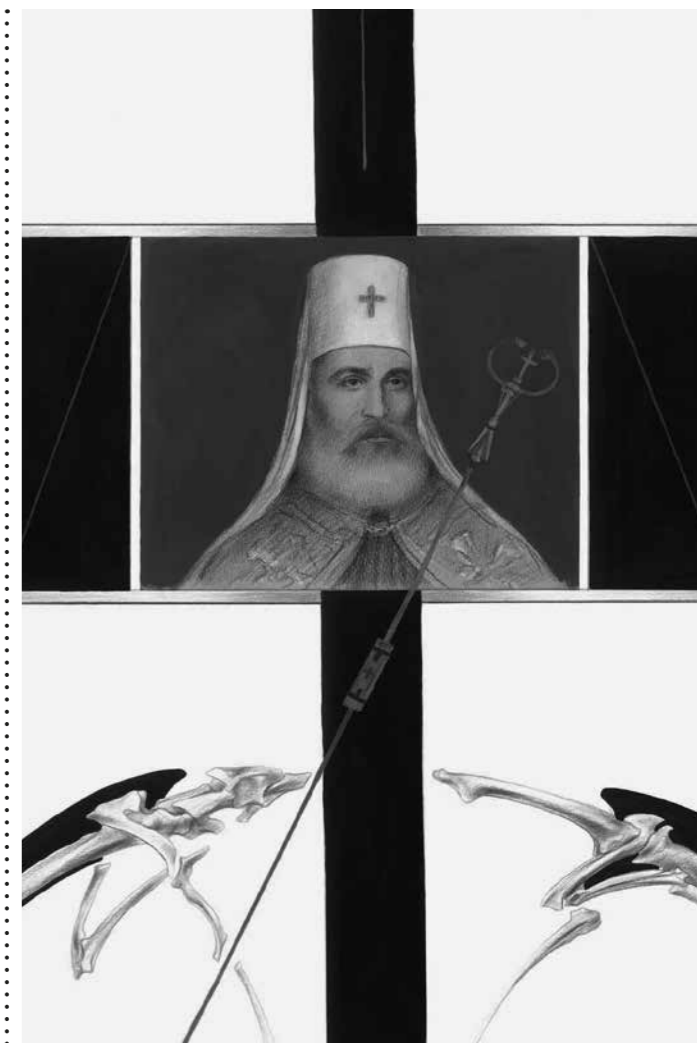
- Gravuru na kojoj je Čudotvotac Cetinjski prikazan sa krunom na glavi i slikom na kojoj ga vidimo u vladničanskoj odori s kamilavkom na glavi. Grafike su rađene u tehnici litografije i sitotiska. Petar I Petrović Njegoš je jedna od najznačajnijih, najimpresivnijih ličnosti crnogorske istorije. Ove se godine navršava 190 godina od smrti crnogorskog svjetovnog i duhovnog vladara (1748 - 1830). Njegovu osobnost karakterišu mudrost i hrabrost u svjetovnom životu i hrišćanska duhovnost, čije je jevanđeoske postulate želio sprovesti u život. Zaslužio je atribut Čudotvorca Cetinjskog. To je bila osnova na kojoj sam koncipirao niz kompozicija sa jasnim simboličkim značenjima. Sveti je Petar Ljubio krst i pasao mač - kazao je Popović.

Predgovor ovom ekskluzivnom izdanju, napisao je Pavle Goranović, a prenosimo ga ovjude u cjelosti:

JEDINSTVENA UMJETNIČKA POSLANICA

Ako je tačna ona misao Karla Krausa da se "na jednom pravom portretu mora prepoznati koji ga je slikar slikao", onda su Dimitrijevi portreti očigledno prepoznatljivi. Ne samo stoga što odražavaju srž čuvene poetike, već i što odaju suštinu njegove umjetničke strasti.

Likovne misli Dimitrijeve nalaze posebnu izdašnost crnogorskih povijesno-književnih i drugih tema, pri čemu je u središtu zbivanja – privlačenje (meta)fizič-

kog. Umjetnik obično bira složene, višeslojne ličnosti, čija svojstva najčešće bivaju i oprečna. To su graničnici autorove znatizeljne linije koja, u godini velikog jubileja dopire do Petra I Petrovića, kome Crna Gora, ondašnja a i današnja, duguje u duhovnom, historijskom i stvaralačkom smislu.

I, kako nam to Dimitrije približava Petra I? Već samim nazivom grafičke mape, sugerise prvjenstvo sakralnog, a opet duboko utemeljenog u crnogorskom prostoru. Čudotvorac Cetinjski istovremeno prodorna je i smirena ličnost, obavijena mističnim oreolom. U zaposjednutoj tišini on stoluje, tišini zemlje kamenite koja se, ako je sudeći po izvorima iz tog vremena, može preći "u dužinu za 10 časova, a u širinu za 6 časova"... Ali uistinu je

to sav jedan svijet.

Između kletve i blagoslova, sjedinjen s pejzažima kamenog mora i strašnim simbolima praiskona – vladari lik Petra I. Gospodari i umjetnošću. Sa ovih radova tako čitamo moguće obraćanje Svetog Petra Cetinjskog nama koji ga pokušavamo odgonetnuti i posredstvom Dimitrijevih kompozicija. Njegove poruke, simboli onoga čiji je čudesni život svjedočanstvo za nezaborav, ssevremeni su kodovi odživljenog bića patnje i mudrosti. I nikada, dok posmatramo Dimitrijeve upečatljive radove, ne čujemo iste riječi, baš kao što nam se pogled *Čudotvorca* nikada neće ukazati jednokrako.

Pojavom ove grafičke mape, opet je Cetinje rodno mjesto vrhunske umjetnosti. Kao da nam se s najviše tačke obraća *Čudotvorac Cetinjski*, a da se to u isti mah obraća *Crnogorac svemogućem Bogu*. Tu se već sljubljuju umjetnikove pasije: opet Dimitrije izučava susret crnogorskih opreka. Njegova kreacija sjedinjuje lik s pejzažom. Svetitelja i vladara, pisca istorije i pisca stihova, potpuno različito viđenog očima putopisaca i savremenika, naših i izvanjih.

Dimitrijevi potez ide pravo u lik, u svijest – pravo. I prodiro u prošlost i njene odjeke. Predočava nam prije svega lik čovjeka, mudrog i hrabrog, poštovanog i progonjenog. Arhimandrit i vojskovođa, zakonodavac i vizionar, duhovnik i jezikutvorac, lik istorijski poznat tek iz dvije ili tri vizuelne predstave. Surov i blag, ćutljiv i rječit. Onaj koji proklinje i koji je prvi među mučenicima; pomiritelj i poliglota. Stoik i plemić. Petar, Petrović, sveti... Petar naš neznanog imena.

Sve te osobine Dimitrije oslikava vjerodostojno i impresivno. Multiplikacija poznatih likova izvodi se umješnom rukom i mišlju autora koji u svom daru objedinjuje mnoštvo filozofskih konotacija.

Dok do nas dopire snaga svetiteljevog djela, ne možemo a da se ne prisjetimo pjesme "Mitropolit" Mladena Lompara koji je u literaturi volio uzgredne sudbine poput one storije o Opatu Dolčiju, Dubrovčaninu što je jedno vrijeme bio uz Petra I.

U zlo sjeme i zlo vrijeme

rastu sveci –

izgovori tiho

sluteći svoje mjesto u crkovnom kalendaru

suzom

kletvom

i mušketom –

opet izgovori tiho

gledajući suncu pravo u oko

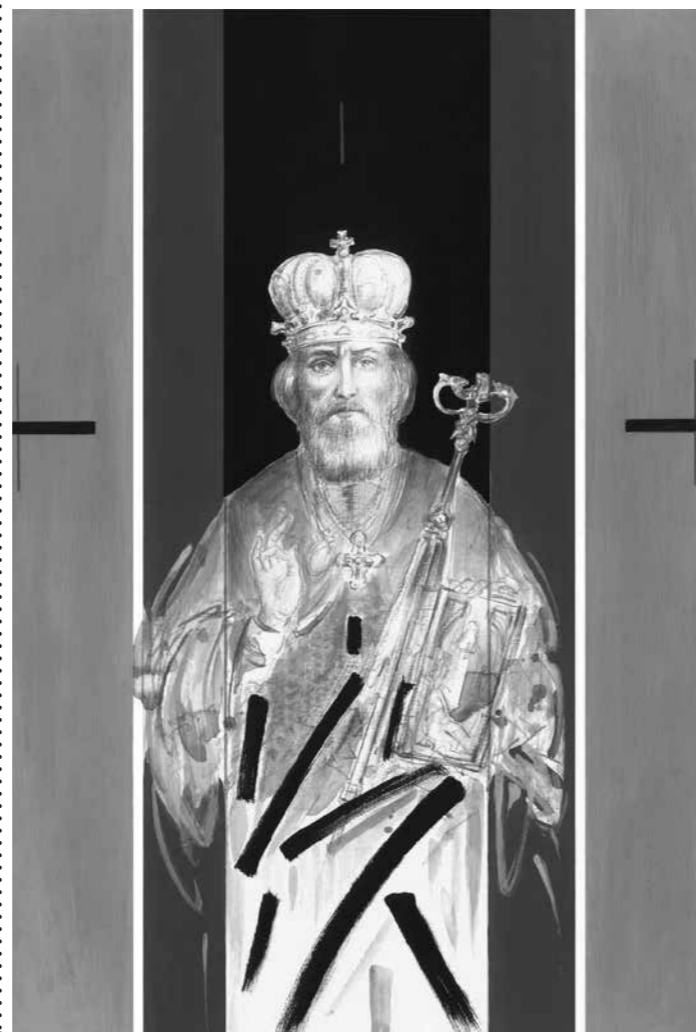
da bi vidio svjetlost kad zatvori kapke

i učini mu se da je to odgovor

Kao da nam i sam Dimitrije sugerise odgovor blizak oštroumnoj i mističnoj pojavi *Čudotvorca Cetinjskog*. Ako bi se sačinila crnogorska istorija kroz likove, moguće da bi lik Petra I bio dominantan. (Tek kad bi njegova riječ presudila, pomislili bismo.) Zaštitnički nam se ovdje javlja *Čudotvorac Cetinjski*, u nekom bdjenju nad Crnom Gorom, kao što nam se i Dimitrijevi jasni umjetnički pokret ukazuje kao obnovljena misao o zemlji.

Nije Dimitrijevo djelo samo današnja izložba, niti je samo sutrašnje svjedočanstvo, koliko je snažan motiv za umjetnost i odgonetanje, za razvijanje historiografske metafikcije, paralelno u likovnoj umjetnosti i literaturi. Stapanje vrhunske umjetnosti i povijesti odvija se rafiniranom linijom koja vodi do neke omamljujuće svjetlosti.

I tako stvara Dimitrije, *gledajući suncu pravo u oko*. Zahvalni smo našem umjetniku što je na čudo nastanka i opstanka Crne Gore, oličeno u Petru I, odgovorio jedinstvenom likovnom poslanicom.

Dimitrije Popović, takođe je naposao tekst posvećen ovom jubileju i jendoj od najistaknutijih i najimpresivnijih ličnosti crnogorske istorije:

Vjernici ili ateisti u Crnoj Gori, naročito oni rođeni na Cetinju, moraju osjećati posebno poštovanje prema ličnosti i djelu Petra I Petrovića Njegoša, svjetovnom i duhovnom vladaru Crne Gore koji je postavio temelje i naznačio smjerove razvoja modernog ustrojstva države čemu je u potpunosti bio posvećen. Taj se osjećaj dubokog poštovanja i divljenja prema njegovoj ličnosti formira kroz poznavanje tadašnje stvarnosti burnih društveno istorijskih događaja i okolnosti u kojima je djelovao crnogorski vladar i svetac. U tom se monumentalnom vremenskom okviru njegove vladavine sagledava sva veličina i snaga kompleksne osobnosti kakav je bio Petar I Petrović Njegoš. U okviru te stvarne i imaginarne slike posebno zrači i isijava svjetlost oreola božanskog nadahnuća Mitropolitove prirode. Njegova svjetovna dalekovidost i dosljednost, duhovna veličina samožrtvovanja za mir i slavu naroda kojeg je predvodio, učinila je da za vrijeme svog života, ovaj, kako je za sebe rekao "dobroželatelj nesrećni", bude proglašen svecem. Bio je hrabar vojskovođa koji je u bitkama nosio isukanu sablju i smjerni Božji pastir koji je ponizno cjelivao krst. U tom burnom tegobnom vremenu Petar I Petrović Njegoš postaje Sveti Petar Čudotvorac Cetinjski. Svjetovno i duhovno je u njegovom biću egzistiralo na način snažnog jedinstva koje se u svojoj dinamičnoj postojanosti nužno prožimalo jedno s drugim. Među svojim narodom je uživao poštovanje i ulivao strahopoštovanje. Svoje je životne principe bazirao na evanđeoskim učenjima, na onim postulatima koji ističu temeljne kvalitete najviših humanističkih vrijednosti, na ljubavi, miru, bratskoj slozi i pravdi. Za razliku od onih prvih svetaca, mučenika za hrišćansku vjeru, koji su u nepokolebljivoj odanosti svom Bogu bili podvrgavani najbrutalnijem fizičkom mučenju i ubijanju, Sveti Petar Cetinjski je proživljavao i podnosio unutarnji martirij svog hrišćanskog bića. Prinosio je i polagao svoju žrtvu na oltar zemaljskog hrama svoje Crne Gore čija je neprikosnovena svetinja bila i ostala njena sloboda. Obraćajući se Brđanima u svojim "Poslanicama" Cetinjski svetac piše: "Znate, kako sam vama i svijema Crnogorcima vazda i na svako mesto govorio, moleći svakoga i zaklinjajući, da u mir i slogu među sobom živite. I koliko sam truda i muke od početka do sada pretrpio, to samo jedini Bog znade; i sve radeći za obšte narodno dobro i slobodu, bez nikakve hile i lukavstva, nako s pravijem i čistijem srcem želeći vidjeti vas i ostalu moju braću ot neprijateljskog jarma i zuluma oslobođene... Zaboravio sam i na moju dušu

i moje zdravlje, a prijenio za vas i drugu braću Crnogorce, da ne izgubite, nego da uzdržite svoje poštenje i slavu i da utvrdite vašu predragu voljnost i slobodu, koju vi je Bog darovao mimo svakoga naroda na svijetu..." Koliko je samo bilo potrebno snage i umijeća, taktike i strpljenja da se neukročena gorštačka čud kod onih koje je nazivao "vječnim zlotvorima i mučiteljima", "samovoljnim krvnicima" da se takvi podvedu pod "poslušeniye". Želio je da se vladavinom prava i zakonima u zemlji osnaži sloga i jedinstvo toliko potrebni u neizvjesnim vremenima u kojima je prijetila stalna opasnost od spoljne sile koja bi mogla ugroziti opstanak njegovog naroda.

Zato je imperativ uspostavljanja i poštovanja zakona morao biti garant unutrašnje složnosti među zavađenim plemenima.

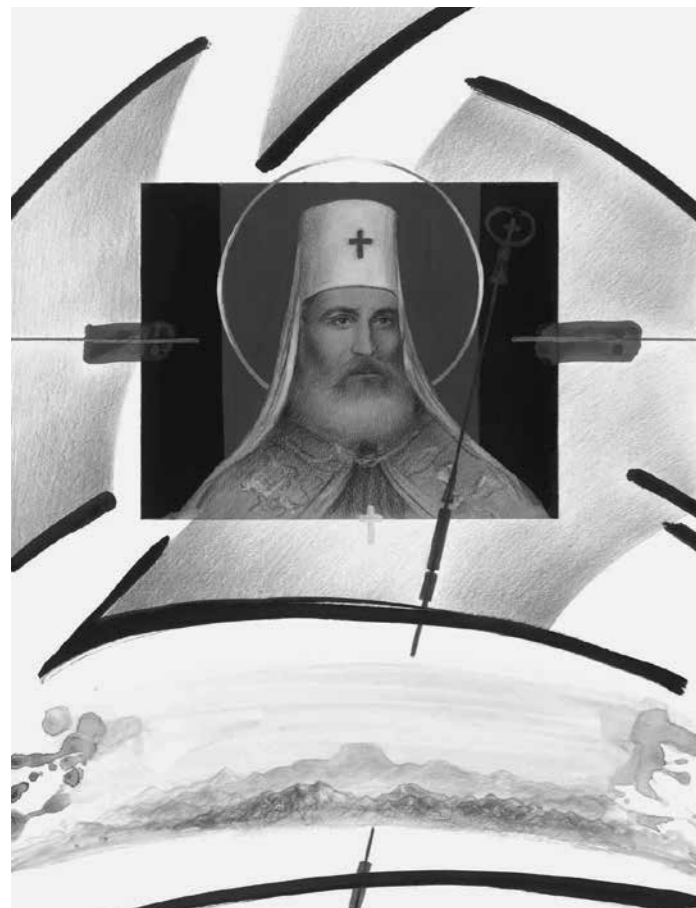
Sposobnost Svetog Petra Čudotvorca Cetinjskog da sprovede u život ono, za što se vođen načelom pravednosti zalagao svim svojim bićem, posebno mu je omogućavao onaj najučinkovitiji prirodni glasovni instrument - Riječ.

Pojam riječi u slučaju Čudotvorca Cetinjskog pokazuje svu snagu njene stvarne i mistične moći. Sintagma iz Ivanovog evanđelja "I riječ je postala tijelom" prenešena i modificirana u kontekstu životnog poslanja Mitropolita

crnogorskog, i okolnostima u kojima je djelovao, dobija novo svrshodno značenje: "I riječ je postala djelom". To djelo, veliko djelo Čudotvorca Cetinjskog ostvarivano je upravo snagom njegovih riječi podjednako kada se obraćao onima kojima je propovijedao, koje je blagosiljao ili onima koje je proklinjao. Bio je svjestan što i koliko znači autoritet Biblije, primjeri iz Svetog pisma, za uspostavljanje moralnih vrijednosti u životu i ponašanju svojih sunarodnjaka. Takođe je bio svjestan moći koju ima izgovorena riječ i onda kad onaj koji ju je izgovorio nije više među živima, a uživa autoritet svete osobe. Takva riječ ostaje vječno živjeti kao neprikosnovena istina, kao blagoslov, kao opomena ili opravdana kazna. Uzdaajući se s pravom u djelotvornost riječi, osvjedočen svojim teškim i mukotrpnim iskustvom, svoje je misli oblikovao i u pisanoj formi. Tako su čuvene "Polanice" zadobile status jedinstvenog moralno religijskog kodeksa, vrsnog književnog djela pisanog asketskim jezikom u koherentnoj strukturi sugestivnog narativa. Kad se slučaj nemoralna iz profanog svijeta treba osuditi, onda se poseže za odabranim primjerom iz Novog zavjeta, što će imati pozitivan učinak u neukom i neprosvijećenom puku, upravo kroz neprikosnovenu važnost evanđeoskog teksta. Zato na jednom mjestu u "Poslanicama" Čudotvorac Cetinjski kori izvjesnog Pera Radova koji je ostavio ženu i djecu s namjerom da oženi svoju snahu. Za ovaj

izdvojen, individualni slučaj, kao paradigmu za nemoralnost u bračnom odnosu, za sknavljenje sakramenta braka" a u svrhu opšte afirmacije normi primjernog ponašanja, Sveti Petar navodi događaj iz evanđelja. Ivan Krstitelj kori kralja Heroda zbog njegovog nezakonitog braka sa Herodijadom, ženom svoga brata Filipa. Iako će Herod zbog riječi prekora kazniti Krstitelja odrubivši mu glavu, u "Poslanicama" Čudotvorac Cetinjski piše: "I po svemu što bezbožnik posječe Jovanovu glavu, ali nemoga posjeći jezik Krstiteljev, ni njegovu glavu u zemlju sakriti, nego je tri puta u dubinu zemnu zakopava... Sad pomislite koliko je bezakonije uzeti snahu za ženu. Može li to hristijanin i pomisliti a kamo li učiniti." Dakle sveta riječ, izgovorena živa Krstiteljeva riječ nadilazi njegovu smrt i živi vječno kao neugasivo svjetlo savjesti. Moć i djelotvornost riječi je neuništiva.

U težnji da se ostvari cilj slobode, sloge i bratstva kao garanta unutrašnje opstojnosti države, od izuzetnog je značaja bila uloga "otečestva". Treba, isticao je crnogorski Mitropolit "dražajšu voljnost i slobodu zaštićivati". U tom se smislu presudna važnost za beskompromisno ostvarenje, odjelotvorenje cjelovitosti koncepta praktičnog ustrojstva države, širi sa "Poslanica" na važnost koju je imala "Stega" kao prvi pisani zakon. U sastavljanju tog zakona, okupljeni su se pod zakletvom, prizivajući u pomoć "Gospoda Boga svedržitelja". striktno obavezali, kako piše u donešenom zakonu na solidarnost i slogu: "drug drugu, pleme plemenu i nahija nahiji, tvrdu i čistu vjeru i riječi od časti i poštenja dodasmo, da se izdati, preuvjeriti nećemo među sobom." Svečeva zakupljenost i predana brižnost za sudbinu Crne Gore, ovjenčana pobjedama na Martinićima i Krusima, izražava se i kroz onaj simbolički spoj, kroz nepodijeljeno jedinstvo u kojem se na mističan način rimuje značenje Mitropolitovog imena s njegovim poslanjem. Apostolu Petru u Evanđelju po Marku, Isus kaže: "Ti si Petar - Stijena i na toj stijeni sagradit ću crkvu svoju..." Čudotvorac Cetinjski je Petar, crnogorska postojana stijena, živi hram koji se uzdiže iz stijena s kojima je iskonski i sudbinski vezan. "Ni same ledene stijene ne dam za nikakvo blago ovoga svijeta, jer su i ledene stijene prekupane u junačkoj krvi... Neću blaga ni bogatstva, ali oću poštenje, pod kojim zajedno s mojim narodom živim i umrijeti želim." Ove se godine navršava 190 godina od smrti Petra I Petrovića Njegoša. Umro je na Cetinju 18 oktobra 1830. godine. Crnogorski narod danas živi sa njegovim likom koji je svojim životnim poslanjem i svojom žrtvom za ispunjenje tog poslanja zaslužio oreol zemaljske i nebeske slave. Ta zlatna kruna sjaji dostojanstvom zadivljujuće veličine Čudotvorca Cetinjskog.

ČASTAN ČOVJEK U VREMENU BEZ ČASTI

Tekst: Danilo Ivezić

Ovdje neće biti razaranja dok sam ja zapovjednik, a ako ipak budem prisiljen da naredim razaranja Pule i Istre, mene tada više neće biti - tako je obećao admiral Barović

Vladimir Barović je te ratne 1991. bio na mjestu komandanta 5. vojno-pomorskog sektora u Puli i sa tadašnjim gradonačelnikom Lucianom Delbjankom postigao je sporazum da jugoslovenska vojska mirno napusti grad.

Tek je padao prvi sumrak tog 29. septembra 1991. godine, kada je admiral Vladimir Barović zakoračio u predvorje zgrade ambulante Vojno-pomorskog kompleksa na Visu. Mirno je pozdravio dežurnog vojnika na prijavnici i ušao u kancelariju u kojoj nije bilo nikoga. Pola sata kasnije, odjeknuo je pucanj. Jedan metak. Vladimir Barović okončao je sebi život, prvog dana nakon što je prekomandovan iz Pule za Vis. Odbio je da izvrši naredbu Generalštaba tadašnje Jugoslovenske armije da mora bombardovati gradove na primorju Hrvatske. Presudio je sebi, da ne bi presudio nevinima, da ne bi ubijao ljude i razarao

zemlju koju je volio. Tim jednim, jedinim, ispaljenim metkom upisao je svoje ime u spisak časnih koje istorija ne smije zaboraviti.

Dvadeset i pet godina kasnije, deset godina od obnavljanja nezavisnosti - 21. maja 2016. godine - crnogorski heroj dobio je prvo odlikovanje iz Crne Gore. Na inicijativu Građanske alijanse i SUBNOR-a i antifašista Crne Gore, predsjednik Filip Vujanović posthumno je Ordenom časti odlikovao admirala bivše JNA Vladimira Barovića. Kako su izvijestili mediji, orden je umjesto admiralove supruge Radmile, koja je ocijenila da je "sve davno rečeno", primio komandant Mornarice Vojske Crne Gore Darko Vuković.

Novinar **Dragan Bursać**, svojevremeno pišući o godišnjicama samouprave Vladimira Barovića, poručio je čitaocima:

"Dobri čovječe, kad se nadaš bilo gdje na Jadranu, ti baci cvijet u vodu iz poštovanja prema čovjeku čiji je metak zaustavio hiljade plotuna".

Zaista, ima li Crna Gora pravo da zaboravi svoje heroje, ako želi da ima budućnost?

GEORGETTE YVETTE PONTE U GALERIJ "MONTENEGRINA"

Tekst: Nikola Lučić; Foto: Anita Hromin

Dana 07. oktobra 2020. godine u galeriji "Montenegrina" otvorena je izložba slika mlade riječke likovne umjetnice Georgette Yvette Ponte.

Izložba se sastojala od ciklusa "Ruke" koji je inspiriran načinom života i međuljudskog kontakta u uvjetima aktualne pandemije.

Uz otvaranje izložbe zbor "Montenegri" otpjevao je dvije pjesme iz svog repertoara i to: "Neka cijeli ovaj svijet" i "Je li ti žao zbog nas".

Recenzent izložbe, poznati riječki povjesničar umjetnosti gospodin Theodor De Canziani, otvorio je izložbu uz vrlo elokventan prikaz opusa izložbenih slika.

Na otvaranju izložbe bilo je prisutno oko četrdeset posjetilaca.

PORTO ETNO FESTIVAL 2020.

Tekst: Nikola Lučić; Foto: Anita Hromin

U programu Porto Etno festivala grada Rijeke dana 03. oktobra 2020. godine u HKD-u Sušak održan je program folklorne smotre nacionalnih zajednica manjinskih naroda Rijeke.

Bogatim folklornim programom u kojem je nastupio dio zajednica nacionalnih manjina koje žive i djeluju u Rijeci, u subotu 3. oktobra završio je četvrti Porto Etno festival, koji se održava u sklopu projekta Rijeka 2020 – Europska prijestolnica kulture.

Nacionalna zajednica crnogoraca Rijeka učestvovala je u programu sa svojim pjevačkim zborom "Montenegri". Zbor je pjevao pet pjesama iz svog repertoara koji se pretežno sastoji iz crnogorskih narodnih pjesama.

Da su pjesme bile dobro prihvaćene kod publike, potvrđuje i činjenica da je neke uz nas pjevala i publika.

ŠESNAESTA BUNDEVIJADA U VRBOSKOM

Tekst: Nikola Lučić; Foto: Anita Hromin

Tradicionalno i ove godine zbor NZC Rijeka "Montenegrini" dobio je poziv da učestvuje u programu Bundevijade 10. do 11. oktobra 2020. koju već šesnaesti put organizira Općina Vrbovsko i Turistička zajednica grada Vrbovskog.

Zbog aktualne pandemije program je organiziran na dvije lokacije vanjskog prostora i to na prostoru tržnice u centru mjesta i na prostoru Parka prirode "Kamačnik".

Naš zbor je nastupio prvi sa pet pjesama koje je publika pozdravila pjevanjem i aplauzima.

Zborom je ravnala naša voditeljica gospođa Ljubov Košmerl Judčenko. Za svoj tradicionalni nastup zbor je od organizatora dobio i pisanu zahvalnicu.

ŠEDNIK ČETVRTKOM U ORGANIZACIJI MATICE CRNOGORSKE

Uredila: Maša Savićević

Matica crnogorska započela je programski serijal pod nazivom "Šednik četvrtkom"

Matica crnogorska organizuje serijal tribina i rasprava sa istaknutim intelektualcima, naučnicima i kulturnim poslenicima o aktuelnim dešavanjima i problemima sa kojima se suočava crnogorsko društvo i kultura, ali i o regionalnim i globalnim prilikama.

"Namjera je da se sa relevantnim sagovornicima otvoreno i argumentovano razgovara, afirmišući javni govor kao izraz slobode, otvorenosti i građanske zrelosti društva. Pored sagovornika iz Crne Gore gosti Šednika četvrtkom biće i intelektualci iz regiona, kada to prilike sa pandemijom budu dozvoljavale", saopšteno je iz Matice.

Moderator razgovora je novinarka **Tanja Pavićević**.

Prvi gost Šednika četvrtkom je bio istaknuti publicista i odličan poznavalac crnogorske historiografije Ivan Jovović. Jovović je govorio o religijskom nasljeđu Crne Gore, dukljansko-barskoj nadbiskupiji i aktuelnim dešavanjima vezanim za Zakon o slobodi vjeroispovijesti ili uvjerenja i pravnom statusu vjerskih zajednica u Crnoj Gori.

Ivan Jovović (1977) je autor dvije knjige "Iz prošlosti Dukljansko-barske nadbiskupije" i "Priloga za istoriju Barske nadbiskupije", priređivač i urednik fototipske publikacije "Tri studije o Dukljansko – barskoj nadbiskupiji", a bio je i zamjenik urednika i koautor monografije "Dukljanski Knez Sveti Vladimir" (1970-1016).

Crnogorskoj javnosti se predstavio i kao urednik i koautor monografije Dijaspore Crne Gore u prošlosti i sadašnjosti. Diplomirao je na Pravnom fakultetu UCG. Magistrirao je na Pravnom fakultetu Sveučilista u Splitu.

Gost, drugog po redu, Šednika četvrtkom bio je dr Adnan Prekić, profesor na Odsjeku za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta Crne Gore. Razgovor je bio prvenstveno posvećen političkim idejama i ideologijama u Crnoj Gori nakon Drugog svjetskog rata, tekovinama NOB-a, obrazovnoj politici, položaju žena u društvu. Nijesu izostale ni aktuelne teme o odnosu vjerskih zajednica, njihovom statusu u Crnoj Gori, kosovskom mitu, stavu komunističke vlasti prema pitanju Crnogorske pravoslavne crkve, nedovršenoj emancipaciji crnogorskog društva i njegovom građanskom i sekularnom karakteru.

Dr Adnan Prekić završio je studije Istorije i geografije, magistrirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu, a doktorirao na Univerzitetu Crne Gore sa temom: "Političke ideje i ideologija u Crnoj Gori 1945–1955". Od 2009. godine radi na Odsjeku za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta Crne Gore. Osnovni predmet naučnog interesovanja je savremena istorija XX vijeka, a istraživački se bavio i odnosom države i vjerskih zajednica i kulturnim nasljeđem Crne Gore. Glavni je i odgovorni urednik naučnog časopisa Montenegrin Journal for Social Sciences.

MATICA CRNOGORSKA

Šednik

četvrtkom

Treći gost Šednika četvrtkom bio je jedan od najznačajnijih crnogorskih pjesnika, književni kritičar, esejista, antologičar i urednik Branko Banjević. Razgovor na temu: stvaralac u svom vremenu

Branko Banjević bio je profesor i dugogodišnji urednik izdavačke djelatnosti u Grafičkom zavodu i Pobjedi - urednik biblioteke Luča, antologijskog izbora crnogorske književnosti. Dugogodišnji predsjednik Matice crnogorske, sada je član njenog Savjeta. Osnivač je i prvi predsjednik Crnogorskog društva nezavisnih književnika i jedan od osnivača PEN centra. Piše poeziju, kritiku i eseje; poznat je i kao antologičar. Poznatije zbirke pjesama i antologije: Napuklo sunce, Gavran hrani Crnu Goru, Glasovi, antologija crnogorskih narodnih tužbalica Polje Jadikovo, antologije Crnogorska moderna i dr.

Gost četvrte emisije Šednik četvrtkom bio je prof. dr Živko Andrijašević, redovni profesor na Studijskom programu za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta Crne Gore.

Profesor Andrijašević je pored najavljene teme, u godi-

ni obilježavanja 190 godina od smrti Petra I. Petrovića Njegoša i 160 godina od ubistva knjaza Danila Petrovića, posebno govorio o njihovom značaju za uspostavljanje moderne crnogorske države. Razgovaralo se i o Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi, Trinaestojulskom ustanku 1941. godine, komunističkoj vlasti u Crnoj Gori. Bilo je riječi i o periodu nakon 2006. godine, te aktuelnim dešavanjima i avgustovskim izborima u Crnoj Gori.

Prof. dr Živko Andrijašević (Bar, 1967), redovni profesor, predaje Istoriju Crne Gore od kraja XVIII vijeka do 1918. godine i Istoriju Balkana u novom vijeku. Objavio je više od dvadeset posebnih izdanja i oko 150 radova u naučnim i stručnim časopisima. Njegova uža naučno-istraživačka oblast je politička i društvena istorija Crne Gore XIX i XX vijeka, kao i istorija ideja.

Zbog aktuelnih zdravstvenih prilika i mjera NKT-a programu će moći da prisustvuju predstavnici medija, dok će za publiku i zainteresovane kompletan snimak razgovora biti dostupan sjutra na sajtu Matice crnogorske (www.maticacrnogorska.me), Facebook profilu Matica crnogorska i Youtube kanalu Matica crnogorska.

IZLOŽBA SLIKA LUKE LAGATORA

Tekst: Vesko Pejović

U organizaciji Narodnog muzeja Crne Gore i Prijestonice Cetinje početkom septembra je u Biljardi, svečano otvorena samostalna izložba slika Luke Lagatora, pod naslovom "Cetinju"

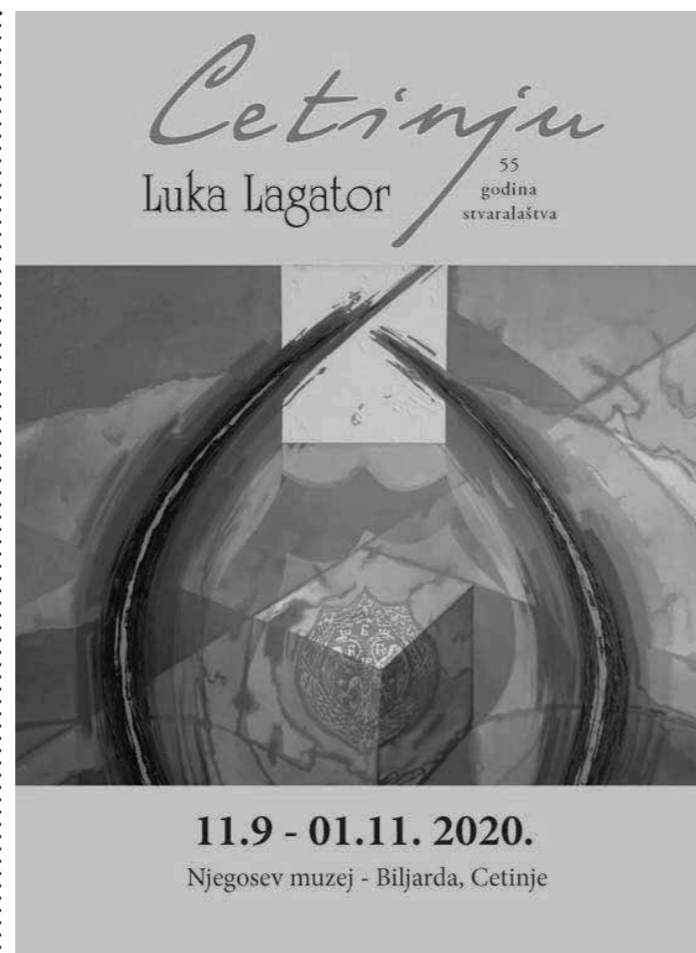
Olikovnom stvaralaštvu Luke Lagatora, govorila je Dr **Anastazija Miranović**, istoričarka umjetnosti, likovna kritičarka i direktorica Narodnog muzeja Crne Gore, koja je i autorica prigodnog teksta u katalogu, a izložbu je otvorio gradonačelnik Prijestonice Cetinje, **Aleksandar Kaščelan**.

Dr Anastazija Miranović: Kako živjeti i što znači život u svijetu apsurdna?

Ova suštinska pitanja su upitne konstante civilizacijskog hoda čovječanstva, a umjetnici/umjetnost su, pored filozofa, među prvopozvanima u pokušaju njihovog odgonetanja. S pozicije cetinjskih, crnogorskih umjetnika, Luka Lagator jedan je od onih koji djelom na pitanja odgovara, jer kako sam kaže, govor bi ga možda izdao, al' slika, nada se, neće. Likovna priča Luke Lagatora posvećena Cetinju traži čitaoca s predznanjima. Umjetnik razotkriva koprene Cetinja u trijadi: duh, energija, potencijal, odnosno, autor, slika, posmatrač.

Za umjetnika Cetinje je "...neobično orlovsko gnijezdo... semantizam koji proističe iz univerzalne i neiscrpne energije paradoksalnog i apsurdnog, gdje je interakcija sa surovom prirodom i istorijskim prilikama stvorila očvrslonog i snažnog, ali u isto vrijeme suptilnog i produhovljenog čovjeka. "Cetinje je snažno, identitesko, polazište mnogo šireg narativa. Krećući iz mikrosvijeta - toposa Cetinja, autor kazuje univerzalnu priču Balkana, svijeta. *Mit o Siziifu* postaje opšte mjesto-apsurd življenja, poklon i pizma stvaraoca/tvorca...

Pričom o Cetinju, Luka Lagator istovremeno opšti s prošlošću i budućnošću iz tačke njihovog susreta/sučeljavanja u esenciji moći i slabosti, državnosti, mentalitetske upečatljivosti, kreativne nadahnutosti, nadobudne pripadnosti mjestu, gdje "*genius loci*" kao nevidljivi, sveprisutni, "vrhovni gospodar" vibrantno treperi u izmaglicama svitanja i sumraka, cetinjskih kiša i ponornica, svih dihotomija bića podlovcenskog krša

i čovjeka današnjice – izgubljenog stanovnika svijeta. U hodogramu vremena, koji ne trpi linearna čitanja, Lukine slike su svojevrzni, amblematski lamenti i zavjeti, oproštaji i nada. Penetracije u istoriju, religiju, filozofiju artikulišu željeni uzročno-posljedični diskurs. Simbolika značenjskih punktuma – Manastir, Ćipur, Dvor, Gumno, Lovćen, Vila, Ivan Crnojević, Oktoih...

To je Cetinje i Crna Gora, jedno bez drugog ne postoji... Taj, svojevrzni "kulturni pejzaž" dio je Lukine "mentalne geografije" koja kreće i završava se *Sizifovim putem*, kao konstantom promjena i apsurdna. Luka kroz korotnu i prkosnu, stvaralačku i rušilačku Crnu Goru priča o mukama "malog", običnog čovjeka iz Lesovih pjesama (*Ljudi sjenke*), ali i o vladarima, umjetnicima, kreativcima koji će permanentno gurati kamen postanja uz litice nevjerice, da bi ga sa vrha, istim rukama

egzaltirano stropoštili u podnožje (be)smisla, "dolinu bogova", zarad ponovne muke, uspona, guranja, rasta, napretka i pada... Jer, suština je u procesu, ne u krajnjem ishodu/djelu, poručuje umjetnik... Prihvatamo aksiom. "Ništa novo pod suncem"...Potreba da harizmatičnu, identitetsku, istorijsku, dramatičnu, herojsku, umjetničku, stvaralačku energiju Cetinja ugradi/transponuje u sliku i ostavi je otvorenom za komunikacionu korelaciju autor-djelo-publika, pokušaj je i napor vrijedan poštovanja, Lukin *Sizifov put*. Autor to čini na posve osoben način.

Poput "memorijskih bilborda" obasjanih metafizičkom, kosmičkom svjetlošću, nenametljivo i upečatljivo krećemo se kadriranim sekvencama istorije grada/države, nas samih. Energetski kovitlaci kao stihijski usudi razaraju satatičnost likovno-filosofskih promišljanja. Preovlađujuća siva gama razbijena je akcentima crvene, plave, zelene uz prisustvo višeploških kompozicionih rješenja. Linija – često direktna, dijagonalna, oštra ili vijugava definiše konstrukt, u kontrast ima maglovitih i jasnih partija, fasetiranih elemenata i, nadasve, sveprisustvu geometrizovanih formi u kojima kubus dominira. Kocka je simbol koji se provlači u svim medijima Lukinog egzekutivnog čina i za autora ima posebno značenje. Ona je njegov potpis, prisustvo/odsustvo smisla/besmisla, energetsko čvorište i bestežinska masa, "ram" za sliku svijeta. Kocka je Lukino "htjeti" u paradoksima života.

Osjećaj "mjere" gradivnih elemenata umjetničkog djela karakterišu Lagatorov manir, koji dosljedno njeguje i nadograđuje svakim novim stvaralačkim iskustvom. Nema slučajnosti i ishitrenih poteza kičice. Kontrolisani kolorit, kompoziciona ravnoteža, rafinirani osjećaj strukturalnih odnosa. Svjetlost, sjenka, forma, ritmika, dinamika... sve je podređeno kontemplativnom nemiru "iskre u kamenu"... Ljudi vole sve svoje, pa i svoje slabosti. I svoju ranjivost, isvoju zlu sreću, i svoje prokletstvo. U tome leži jedan dio nas. I to naš najprisniji, najkrvaviji dio. Kako bismo ga mogli ne voljeti?... Zar, pri pomisli da bismo bili drugi nego što smo – daleko uspjeliji, daleko čarobniji, i daleko sretniji – duboko u nama, ipak, nešto ne zazebe? Ne javi li se u nama neka nostalgija za samim sobom, kao da sami sebi umiremo? Da. Ljudi vole i svoje krize, i svoje lomove, i svoja bankrotstva. Oni su, štoviše, ljubomorni na njih. Oni se ponekad čak i vrijeđaju kada im se ne priznaju. Jer, oni imaju pravo na njih, onako kao što čovjek ima pravo na svoju rođenu fizionomiju..." (V. Desnica) Autentičnu, lično proživljenu, fizionomiju Cetinja i Cetinjana, njihov karakter i neodvojivi duh, Luka pr(o)enosi umjetničkim djelom. U slikama, karikaturama, instalacijama, objektima, filmu, performansu. Kao autor, kreativac, zavisno od poticaja, umjetnički talenat se ispoljava u različitim medijima, nekada paralelno i/ili prožeto više njih istovremeno. Ovog puta, Luka izložbenom postavkom 53 djela/69 slika, različitih dimenzija, rađenim u akrilu, donosi, kako sam kaže: "...cetinjske elegije, metafizički pejzaž, segment inspirisan poezijom poznatog lirika,

Aleksandra – Lesa Ivanovića", i još mnogo onog što referiše na cetinjski, crnogorski, historijsko-kulturološki kontekst i značenja. "Analizirajući sopstveno vrijeme pred mojim očima ogoljena je istina, postao sam svjestan "metafizičke" sreće i fenomena apsurd..." (Luka Lagator)

"Što je više apsurd, to je više traganja za smislom".

Izložbu je otvorio gradonačelnik Prijestonice mr Aleksandar Kaščelan, dipl.ing, koji je kazao da je Luka Lagator slikar i jedan od najboljih svjetskih karikaturista – ali i hroničar cetinjske i crnogorske zbilje, a da je izložba "Cetinju" kruna njegovog dosadašnjeg umjetničkog stvaranja.

- Po vokaciji ekonomista, po slobodnom izboru, a reklo bi se i po srcu, likovnjak, Luka Lagator jedinstvena je persona crnogorske likovne scene. U umjetničkom stvaranju, bilo da je riječ o slikarstvu ili karikaturi, Lagator je slojevit, domišljat, otvoren, suptilan, misaon i ubjedljiv u portretisanju pojava, ljudi i objekata.

Zato je njegovo stvaralaštvo visoko vrednovano u zemlji i inostranstvu, na evropskom i drugim kontinentima", kazao je Kaščelan i dodao da su mnoga viđenja, koja je vješto zabilježio na slikama i karikaturama, i danas aktuelna, živa i vibrirajuća, kao uostalom i sva velika djela velikih umjetnika.

On je naglasio da izložba kao omaž Cetinju sublimira sve ono što mi jesmo kroz grad u kojem i za kojeg živimo, a koji jeste okosnica cijelog jednog svijeta oko kojeg

se na različitim nivoima gradi naša kultura i identitet.

Stoga, Luka Lagator govori jezikom svoga naroda kroz paletu boja u koju se utapaju sva naša osobena i kolektivna vjerovanja, obilježja, simboli i znaci. Vidjećete i duhovno i svjetovno Cetinje i Ivana gospodara i Petra Prvog i Petra Drugog i Biljardu i Lovćensku vilu i cetinjske kiše i cetinjske zime", kazao je Kaščelan.

Rekao bih, nije se teško naći oči u oči sa djelom Luke Lagatora, jer svako ma šta radio, koliko znao, razumio ili želio da vidi, u svakom njegovom djelu može naći parče slobode za sebe, ugao za posmatranje, odraz stvarnosti ili dašak sjećanja na Cetinje, na Crnu Goru, na roditelje srodnike i prijatelje. Još jedna je znakovitost djela Luke Lagatora, koja se čita iz njegovog umjetničkog rukopisa. To je hrabrost. Da se kaže, predoči, opomene, uputi, pokaže kakav je svijet koji nas okružuje i mjesto čovjeka u njemu. I to je suština umjetnosti, da istovremeno razdobličava i oblikuje i stvarnosti i ljude.

Umjetnik Luka Lagator se zahvalio Narodnom muzeju Crne Gore i Prijestonici Cetinje i kazao da je posljednjih desetak godina, na svom sizifovom putu, imao Cetinje kao najstrmiji i najuzvišeniji vrh na koji pokušava da se popne i dokuči sve cetinjske fenomene

u kojima se kriju njegovi apsurdni i paradoksi. On je iskazao nadu da je donekle pogodio duh Cetinja i Cetinjana, i to ne pričom već slikarskom kičicom i na platnu. Lagator je pozvao Cetinjane da dođu i posjete izložbu, jer će vjerovatno naći dio sebe u mnogim slikama.

Za portal Cetinje moj grad Luka je izjavio:

- Cetinje, kao neobično orlovsko gnijezdo, postaje i ostaje semantizam koji proističe iz univerzalne i neiscrpe energije paradoksalnog i apsurdnog, gdje je interakcija sa surovom prirodom i historijskim prilikama, stvorila očvrstlog i snažnog, ali u isto vrijeme suptilnog i produhovljenog čovjeka, koji se vjekovima bori i neprekidno dokazuje kao simbol nepokolebljivosti i slobode.

Teško je shvatiti i odgonetnuti cetinjske fenomene iz kojih proizilaze njegovi apsurdni i paradoksi na kojima se i temelje neponovljive vrijednosti po kojima se Cetinje prepoznaje.

Luka Lagator je poznati crnogorski multimedijalni umjetnik. Svoj stvaralački credo uspješno iskazuje u slikarstvu, karikaturi, instalaciji, objektima, filmu, performansu... Dobitnik je Trinaestojulske nagrade i drugih prestižnih domaćih i svjetskih priznanja za svoj umjetnički rad.

PREDSTAVLJENA MONOGRAFIJA O DJELU JOSIPA SLADEA

Tekst: Branko Borilović

Centralni događaj manifestacije Septembarski dani Nikšić 2020. - bio je predstavljanje monografije "Arhitekt Josip Slade Šilović, Graditeljska djela u Knjaževini Crnoj Gori 1877-1900" autora Slobodana Mitrovića, u izdanju Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske, Skaner studija i Ministarstva održivog razvoja i turizma Crne Gore.

Monografija arhitekt Josip Slade Šilović autora Slobodana Boba Mitrovića dio je projekta pod nazivom PLODOVI VEZA, sastavljeni dijele osnove zadaće djelovanja, očuvanja kulturnog i nacionalnog identiteta, kojim NZCH nastoji vratiti u sjećanje one pojedinosti i ličnosti iz Hrvatske i Crne Gore koji su svojim djelovanjem, u drugoj državi, obilježili prostor i vrijeme, ostavili djela nemjerljivog bogatstva, a ona su danas sastavnice onoga što nazivamo materijalnim i nematerijalnim kulturnim baštinom Crne Gore i Republike Hrvatske. U programu izdavaštva, navedenog projekta, NZCH izdala je knjige: Vlaho Bukovac

i Crna Gora; Vladislav Brajković život i djelo; Fran Alfirević- Poezija i proza; Tin Ujević i Crna Gora; Njegoš i Hrvati, i tri monografije: Dušan Vukotić Zaboravljeni vizionar, Dimitrije Popović Retrospektiva i monografija arhitekta Josipa Slade Šilovića s podnaslovom Graditeljska djela u Knjaževini Crnoj Gori 1877.

Prvotna namjera izdavača u 2020. godini do kraja maja mjeseca organizira predstavljanje u Crnoj Gori: na Cetinju, u Nikšiću i Podgorici, zbog ukupnih epidemioloških situacija nije ostvarena. Stoga je sa zadovoljstvom prihvaćena inicijativa Opštine Nikšić i Narodnog muzeja Crne Gore da se u okviru manifestacije septembarski dani Nikšić 2020, a uoči Dana Opštine, predstavi monografija Josip Slade Šilović 17. 9. 2020. u Nikšićkom pozorištu.

Uz autora knjige arhitekete Slobodana Mitrovića, knjiga su predstavili: dr. sc. Anastazija Miranović, dr. sc. A

Sleksandar Čilikov, arhitekta Nebojša Adžić uz moderiranje Kristine Radović istoričarke umjetnosti.

"Graditeljski opus kralja Nikole i Josipa Sladea je naj-reprezentativniji dio crnogorskih graditeljskih kulturnih baština, na koju smo jako ponosni i sa kojom se često hvalimo. Interesantno je istražiti odnos vojskovođe, pjesnika i vladara prema arhitekturi i prostoru. Nesumnjivo je da je boravak mladog Petrovića tokom školovanja u Parizu u periodu njegove najveće rekonstrukcije, uticao na njega i probudio jaku želju da se slično desi u njegovoj Crnoj Gori. Sve to možemo povezati sa dolaskom Josipa Sladea u Crnu Goru 1877. godine, u vremenu ratova za oslobođenje, u kojoj ostaje 23 godine i stvara najljepšu istoriju našeg graditeljstva", rekao je Nebojša Adžić, glavni arhitekta Opštine Nikšić.

Jedan od recezenata monografije dr. sc. Aleksandar Čilikov, istoričar umjetnosti između ostalog je istakao: "... sa ovom monografijom Crna Gora, ne u potpunosti, ali jednim dijelom se odužila ovoj nevjerojatnoj ličnosti koja je toliko uradila za Crnu Goru. Slade je projektovao luke, puteve, mostove, crkve, nepce, kreirao urbanističke planove ... ne znam da li postoji spomenik-sjećanje u Crnoj Gori na ovu izuzetnu ličnost?"

Na značaj cjelokupnog opusa Josipa Sladea, njegova pragmatična planska, infrastrukturna rješenja, osvrnula se i dr. sc. Anastazija Miranović, istoričarka umjetnosti, a ovdje prenosimo izlaganje u cjelosti:

Narodni muzej Crne Gore je sa Opštinom Nikšić partner u projektu koji promiće lik i djelo Josipa Slade-a Šilo-

vića, jednog od onih koji bi terminologijom renesanse nosio epitet "uomo universale".

Čovjek koji je bio filosof, arhitekta, inženjer, urbanista, graditelj diversifikovanih idejnih rješenja – od puteva, pristaništa, mostova, do palata, pozorišta, dvoraca, poslanstava i crkava, svakako, zaslužuje da bude i univerzalno štovan, možda u Crnoj Gori i više nego u drugom sredinama, imajući u vidu da ono što je ovdje realizovao u kratkom vremenskom intervalu i za sadašnje prilike (1877-1900), heterogenošću arhitektonsko-građevinskih rješenja nadmašuje sve što je ma gdje drugo. Pritom, ne treba zaboraviti da graditeljska ostvarenja u Crnoj Gori predstavljaju samo dio Sladeovog opusa za njegova plodotvornog stvaralačkog života.

Slično bi mogli reći i za autora ove monografije, gospodina, Slobodana Boba Mitrovića – arhitekta i predanog, svestranog istraživača, posvećenika i radoznalca za različita pitanja šireg polja kulture i umjetnosti. Upravo, taj nemirni, istraživački duh rezultirao je plodonosnim djelom – prvom monografijom na ovim prostorima, a drugom u Regionu (Cvito Fisković, 1987), posvećenom Josipu Slade-u Šiloviću i njegovom svestranom djelu, jednom od najznačajnijih arhitekata i graditelja u Crnoj Gori.

Josip Slade Šilović bi u današnjim vremenima predstavljao tzv. glavnog državnog urbanistu i/ili arhitektu Knjaževine Crne Gore, a u Nikšiću, kompleksnošću i raznovrsnošću realizovanih rješenja – od Regulacionog

plana Nikšića, preko Carevog mosta, raznih infrastrukture do Dvorca kralja Nikole, nesumnjivo, glavnog gradskog urbanistu i arhitektu.

Značaj Sladevog stvaralačkog djelanja u Crnoj Gori, osim kvalitativnog učinka u pogledu idejnih rješenja i njihove realizacije in situ, svakako je u raznovrsnosti objekata i građevina – od profanih, infrastrukturnih do sakralnih.

Mogli bi se zaptati: da li je bio bolji urbanista ili graditelj dvoraca, palata i sl.? Odgovor ne ostavlja dileme – podjednako je bio izvrstan u svim ostvarenjima i svakom djelu je prilazio otvorenog, istraživačkog uma, stvarajući posebne estetske cjeline i funkcionalna zdanja, kao i pragmatična planska, infrastrukturna rješenja.

Uslovno, krećući se, stilski-izražajno, od antike, romanike preko renesanse i baroka, svojevrsnim eklekticismom razvijao je svoj osoben arhitektonsko-umjetnički rukopis, koji je specifičan na svakom zdanju ponaosob. Činjenica da ne možemo govoriti o čistom akademizmu, istoricizmu, a ni pukoj eklektici, govori da je Josip Slade Šilović, kao i svi veliki umjetnici, bio imun na stilsko-hronološka svrstavanja, osoben, prepoznatljiv i upačatljiv u svojoj nenametljivosti, pročišćenoj gracioznosti svojih zdanja, elegantnih pročelja i fasada, svedene, dekorativne plastike, izbalansirane, fine ritmike puno-praznih odnosa i volumena, uravnoteženih kompozicionih rješenja.

Diferentnost namjene objekata dozvoljavala je Sladeovom sublimiranom znanju i iskustvu, uz nadahnutu kreativnost, da se iskažu u punom stvaralačkom naboju kroz najrazličitija urbanističko-arhitektonksa ostvarenja, koja i danas vrhune u arhitekturi ovih prostora na ponos Crne Gore.

Takođe, činjenica je, da Josipu Slade-u Šiloviću nismo baš istom mjerom vratili, kako u istraživanju i sublimiranju njegovog graditeljskog opusa, tako i u predanoj brizi i konzervaciji njegovih vremešnih zdanja. Bili su to uglavnom sporadični poduhvati, kako su prilike i mogućnosti dozvoljavale.

Publikacija koju večeras promoviramo, kao i aktuelna sanacija Dvorca kralja Nikole u Nikšiću svjedoče da se stvari u tom pogledu kvalitativno pomjeraju i da jedino osvješćenim, stručnim, društveno odgovornim odnosom spram naše kulturne baštine možemo čuvati memoriju mjesta i prostora i onih koji su je stvarali.

Josip Slade Šilović, bio je jedan od onih rijetkih, me-

taforički rečeno, kamena-međaša koji spajaju i mire epohe na prelazu vijekova, vizionarski predosjećajući duh secesije i Moderne.

Činjenica je da sa Sladeovim graditeljskim poduhvatima započinje prva, promišljena planska izgradnja u nezavisnoj Crnoj Gori (1878) i njena postepena transformacija iz ruralne "male zemlje u brdima" u urbano izazovan poduhvat, ne samo sa Slade-a već i brojne druge stručnjake i umjetnike "izvanjce", koji su dolazili u gostoprime, nezavisnu Crnu Goru, otvorenu za napredak i razvoj u svakom pogledu, svesrdno podržan od njenog gospodara, knjaza i potomjeg kralja, Nikole Prvog.

S urbanom, graditeljskom, društvenom emancipacijom rasla je i razvijala se nezavisna knjaževina, dajući prostor putopiscima, umjetnicima, profilisanim stručnjacima da doprinose njenom napretku. Knjaz Nikola je vizionarski stremio evropskom pozicioniranju Crne Gore, ulažući značajne napore da mala, balkanska zemlja, izmorena dugogodišnjim ratovima i unutrašnjim trvenjima, "hvata korak" s razvijenim svjetom. Dovodeći poznate stručnjake i umjetnike "izvanjce" i podržavajući školovanje domicilnih u prestižnim evropskim centrima Crna Gora je za svega 50 godina prešla put od ratom izmorene, siromašne, ruralne zemlje u uređenu, nezavisnu državu – kraljevinu dostojnu respekta. U takvom, podsticajnom ambijentu i atmosferi mogao je talentovani inženjer i arhitekta pregalački da materijalizuje svoje višestran nadarenosti na doborobit i zadovoljstvo društva i države kojoj je posvećenički služio.

Autor, arhitekta Slobodan Mitrović, uz podsjećanje na djetinjstvo i studentske dane Josipa Sladea, posebno je istakao da je Slade izuzetan arhitekt, autor renesansnog urbanističkog koncepta Nikšića, sa radijalnim ulicama i centralnim trgom, "U literaturi o izgradnji Nikšića između dva rata ima puno radova. Nastojao sam da ih prikažem, počeo od Berlinskog kongresa 1877. godine, kada je knjaz Nikole oslobođen grad pod Trebjesom. On sa Sladeom istražuje kako postaviti urbanistički plan grada. Slade u dogovoru sa Preobraženskim, postavlja Saborni hram na Petrovoj glavici i odlučuje se za renesansni model grada, sa izmaknutim dvorcem i uređenim parkom. U istoriji urbanizma jako je malo takvih gradova. Zašto se odlučiti za renesansni koncept, baziran na antici i strogoj simetriji? Zato što radijalni sustav obezbjeđuje grad, bez obzira na to što će se graditi u centru ili na periferiji, biće cjelina. Nikšić se do 1945. godine razvijao po renesansnom konceptu koji je Slade postavio" rekao je, uz ostalo, autor.

HRABROST DA SE ČOVJEK ODMETNE U ZNALCE

Tekst: Lidija Vukčević

Suprotno mnogim Sjevernjacima, ja volim izmaglicu. Sluti na kasno ljeto i sunčanu jesen. Zamagljuje neravnine na predmetima, pojavama i pojmovima

Istinoljupci - spremni su vam oči izvaditi ako ne dijelite njihove istine.

Igrice - svatko zna što znači ovaj deminutiv. Jer se njima zabavljaju gotovo svi klinici, čim prohodaju. Sve do kasnog tinejdžerstva. Zamislite koliko nepročitanih bajki, slikovnica, priča dječje književnosti? Koliko zanemarenih, zaboravljenih, stvarnih dječjih igara. Od oduzimanja zemlje do skrivača, kauboja i Indijanaca, konačno, mame i tate? Sad se sve to drugačije zove ili igra. Virtualno. Ti novi klinici, ni tridesetogodišnjaci, igraju se stvarnih šefova šljakerima koji znaju više od njih. A koliko tek zaboravljenih riječi, nestalih u cyber-prostoru umrežene glupo-drkarije.

Inspiracija - O, kako je vole umjetnici svih fela. Pjesnici nadasve. Uдахnu malo ozona i evo ti čiste poezije... Zatočnici samozvane genijalnosti blebeću o njoj noseva uzdignutih nebu. Svaki autor koji pošteno crnči zna, radeći na umijeću, da je nadahnuće tek mala zamka koju treba otvarati svakodnevno trpkim predanim radom. Sve ostalo su priče.

Ispovijest - treba se ispovijediti, makar svećeniku. Čujem da je u katolicizmu ukinuta ta institucija, osobne ispovijesti. Postoji nešto kao kolektivna radionica gdje svi govore o svojim jadima i grijesima. Ima ljudi koji se ne ispovijedaju. I koji se nikad nisu ispovijedili ni u jednoj crkvi. Jedna sam od njih.

Isisati iz prsta - nikome se spoznaja ne objavljuje isisavanjem iz prsta ili moždanih vijuga. Valja dobro napeti um da bi se i dalje više-manje nesigurno tapkalo u tami neznanja.

Istočni grijeh - u svojoj suštini taj je grijeh grijeh spoznaje. Ne žudnje tijela, nego svakog spoznanja. Hrabrosti čovjekove da se odmetne u znalce. Neki postanu pravi istraživači, neki istinski istražitelji. Suci,

senatori, vijećnici. Mnogi, bleferi učenja i znanja. Liječnici za liječiti od istočnoga raja.

Izložba - je, kažu znalci, subjekt delirija XIX stoljeća; dopunjavam: i predmet ekstaze XX stoljeća. Apozicija XXI vijeku. Izložba salona. Vječnost opetovanja građanske umjetnosti.

Izmaglica - ne znam zašto me ova riječ podsjeća na riječ gled. Valjda u asocijativnom nizanju ide izmaglica, led, pa gled. Suprotno mnogim Sjevernjacima, ja volim izmaglicu. Sluti na kasno ljeto i sunčanu jesen. Zamagljuje neravnine na predmetima, pojavama i pojmovima.

Izručiti-Ispostaviti-Otproviti - dio vokabulara poštanskih službenika i trgovaca. Najteže vam je primiti pošiljku s povratnicom. Toliko je opasna da je u najnovije vrijeme poštar potvrđuje vašim e-potpisom na njegovu androidu. Otprovaju vas iz kuće, na put ili u brak s mnogo dobrih želja, željni da vam vide leđa. Ispostavlja se da su vas utrapili budzašto, bilo kome, izručujući vas u milosti stranaca.

Izbor jednog noja - šutke i samovoljno bdije nad svojim enormnim nasljednikom sabijenim u mega-jaje. Zabije glavu u pijesak i čovjeku je simbol onih koji ne vide problem ili bježe od njega.

J

Jamstvo - građanska odgovornost kojom se utvrđuje valjanost ili istinitost neke činjenice. Uz takvo, postoji jamstvo ili garancija za kućanske aparate, automobile, bankovne transakcije, jamstvo zadane riječi etc. Zaboravljamo da je ograničeno vremenom, ali nerijetko i voljom jamaca.

Kaucija/jamčevina - da bi nešto dobio u vlasništvo ili posjed, da bi kupio, obično prodavač traži u avansu novac. Najčešće je to deseti dio iznosa. Toliko gubi i onaj koji ne izvrši cjelovitu uplatu na vrijeme.

Jasnost - kao glasnost, tako moderni pojam pjere-strojke. Malo je jasnih u politici i javnom govoru. Zamagljivači, kliconoše, ne-sasvim-pritajeni-divljaci.

Jagnjetina - jagnje je simbol milosti božje i nevinosti Hristove. Tebi stoga nikako nije jasno kako je slatko jedu i vjernici i nevjernici. Pojeli su simbol boga svoga.

Jednoga dana će se sve naplatiti, doći na svoje - teško. Ako i dođe neće biti više nas. Što nam vrijedi kasna namirdba, kao nevažeća vozna karta za vlak koji je davno projurio.

Jeruzalem - sveti grad triju vjera. Ali i živa rana na tom osjetljivom prostoru izraelske države za koju je kako znamo najzaslužniji Staljin, kad se nije znalo kamo će sa svojim prognanicima, judejskom braćom. Sedam desetljeća postojanja možda nije dovoljno za nametanje volje svem ostatku svijeta. Samoproglašenje glavnoga grada prijati stalnim novim žrtvama.

Jugoslavija - ili ono što je od nje ostalo u glavama nostalgičara. Dvaput ustanovljena državna zajednica mahom južnoslavenskih naroda. Prvi puta nakon Velikog, pobjednica i u Drugome ratu. Pozamašne ekonomije između 50ih i 80ih, kulture prepoznate u svijetu. Srušena voljom jedne samovoljne, tuđmanovske i miloševićevske ludosti. Tko je nakon njenog raspada, na kojem je tako zdušno radila ne samo SAD nego i Evropa, kao uostalom i na rušenju SSSR-a, išta znao o državičicama novim i neuglednim. Mojim sam francuskim studentima morala pomno objašnjavati iz koje to njene države dolazim, a da nije Bosna. Mislim se, je li itko smio dirnuti u Njemačku ili Španjolsku ili Poljsku, koje su sazdate na vojvodstvima ili secesijskim pokretima? Nerijetko se sramim Evrope koja se trebala ujediniti tako da prvo sruši Evropu u malom, Jugoslaviju. Samo to dokazuje enormnu ne-

moć evropske politike, ako što takvo uopće i postoji. I nadasve evropskih intelektualaca koji se nijedan osim Petera Handkea, nije zapitao Zašto?

K

Kadaif - orijentalna slastica, oblikovana tankim rezancima prelivecima šerbetom i mljevenim orasima. Niti fine kao špagete.

Kakanija - krležinska, muzilska, brechtovska. Srednja ili cijela Europa? Poruga s njima ne bira pridjevke. Zanimljivo bi bilo znati kako bi svaki od njih mogao bez svojih pokakanih zemljica. Živjeti, raditi, postojati? Odletio bi u Novi svijet, preko Bare, pa se brzo vratio. Titanicom. U Veneciju. Ili makar jadransku Ragusu.

Kaktus - znak da ne poznajemo prirodu samačkog života kad ga poklanjamo samcima. Naprotiv, samac će prije dati vode biljci koju njeguje nego samome sebi.

Kazna - sustiže i djelo i pravednika. Gotovo nikad, najmanje velike igrače. Jeste li čuli da je netko odležao, odradio, svu svoju krivicu? Pomilovani, skraćeni vijek ležanja za zločine protiv čovjeka i protiv čovječnosti. To su bajke za nadobudne studente prava. U jednoj ruci drže vagu, u drugoj mač.

Kič - kako je samo bila plodna rasprava o kiču 70ih. Sve je postajalo kič, svega smo se sramili. Najviši kič - naši životi, možda najprije.

Klasična glazba - odoljela je zabavnoj, popu, rocku, rapu... Navodno ne zahtijeva veliku pozornost. Nije točno. Pokušajte nešto pisati uz koncert za samo jedan instrument. Popit će vam sve emocije, čak i ako je, navodno, atonalna...

Kapitalizam - nijedan nam nije dobar, sad kad smo navodno u njemu (sic!) nakon iskustva socijalizma, i života u EU. Ipak bi smo se vratili kao u stari brak, u Titinu Jugu. Okasnili smo međutim dobro.

UMIJEĆE OBMANJIVANJA

Tekst: Dimitrije Popović

Svi akteri spektakla su zadovoljni. Kupci ulažu novac u sigurno, aukcijska kuća i prodavač odlično zarađuju a umjetnik dobija auru genijalnog stvaratelja

Posljednjih mjeseci društvene hronike koje prate događanja na svjetskoj umjetničkoj sceni i oko nje, posebno su zaokupljale javnost postignutim višemilionskim cijenama umjetničkih djela na aukcijama. Sotebi je tako bilježila rekordne cijene - desetine i stotine miliona dolara za jedno umjetničko djelo. Redali su se spektakularni dosezi za slike Leonarda, Van Goga, Pikasa, Bejkona, Frojda, Hirsta, Kunsu...

Ova je godina po svemu sudeći obilježena zbudujućim rekordnim cijenama djela slikara uličnih grafiti koji je u javnosti poznat kao Banksi, a čiji je identitet još uvijek neotkriven. Taj tajnoviti umjetnik je 2018. godine izazvao svojevrsnu senzaciju na aukciji u londonskom Sotebiju kada je njegova slika srednjeg formata "Djevojčica s balonom", uokvirena u masivnom zlatnom okviru postigla cijenu od 1,4 miliona funti. Tek što je zadnja ponuda bila fiksirana i zvanično objavljena prodaja, senzacija se pretvorila u neočekivano iznenađenje koje je gotovo šokiralo sve prisutne. U masivnom okviru se nalazio rezač papira kojeg je montirao ovaj umjetnik tajnog identiteta i kojeg je aktivirao čim je cijena slike bila proglašena konačnom. Skriveni je mehanizam počeo izrezivati sliku u vertikalnim simetričnim trakama koje su izlazile iz okvira i slobodno visile u prostoru. Dvije trećine kompozicije su bile uništene. Međutim, u jednom momentu mehanizam je otkazao i autorova zamisao da se cijela slika izreže nije se ostvarila. Banksi je u video dokumentu naknadno pokazao kako je montirao uređaj i isprobavao njegovo funkcioniranje. Likovni kritičar i direktor Sotebija Aleks Brunzik je zbudjenoj vlasnici tek kupljene slike kazao, tješeci je, da je ovo djelo sada čak vrednije. Opravdanje za ovakav dodatno kreativni čin pokušao je objasniti umjetnikovom primjenom one poznate Pikasove izjave: "Poticaj za uništenjem je takođe kreativni nagon". Kratkotrajni efekat je postignut. Svijet je pričao o neobičnom djelu tajnovitog autora. Gopoda koja je bila vlasnica "Djevojčice s balonom",

sada mehanički "dorađenog" i vrednijeg umjetničkog djela, nakon izvjesnog vremena dala ga je ponovo na aukciju. Slika je postigla veću cijenu od one koja je bila svojom visinom iznenadila svjetsku kulturnu javnost. U slučaju Banksija umijeće manipulacije palo je na plodno tlo. Tajnoviti umjetnik srednjim radom postiže astronomske cijene. Tajnovitost ličnosti i mediokratesko djelo uz savršenu promociju donose željeni rezultat. Iznova se postavilo pitanje je li kvalitet ovog djela adekvatan postignutoj cijeni. Moć umijeća onih kojima služi umjetnost da ostvare enormnu materijalnu dobit dovedena je do savršenstva. Svi akteri spektakla su zadovoljni. Kupci ulažu novac u sigurno, aukcijska kuća i prodavač odlično zarađuju a umjetnik dobija auru genijalnog stvaratelja.

Međutim, uprkos ovakvoj činjenici ipak postoji utemeljena sumnja koja, iako nema uticaja na stanje aktuelnih stvari, ukazuje na neograničenu moć manipulacija. Za ovaj trik s rezanjem slike nalik onim efektima kakvi se postižu sa scenografijama u tetarima za djecu, imao je kao pokriće Pikasovu navedenu izjavu. Svako ko se bavi umjetnošću praktično ili teorijski mora znati da se Pikasova izjava ne može i ne smije shvatati bukvalno. Španski majstor govori o kreativnom nagonu, o procesu koji se događa tokom stvaranja slike kada dolazi do preobrazbe forme, kada se rastjelovljuje tijelo, razlamljivo, kada se uništava klasični likovni kanon u ime nove estetike, koja ostaje u domenu medija slike i tako se

uništenjem jednog koncepta stvara drugi. Ali i taj drugi je takođe u zakonitosti likovnog. "Slika je uvijek slika šetao ti na plaži ili po mjesecu", govorio je Pikaso. Ključna rečenica koja govori o fenomenologiji slike. Jer, upravio se na slikarstvu zasniva priroda slike. U slučaju Banksija radi se o bukvalnom, fizičkom uništenju djela, koje uz sve rečeno nema nikakav "kreativni nagon" na kojeg se umjetnik tajnog identiteta poziva. Prije se trebao pozvati na koncepte destukcije kao umjetničkog postupka u slučaju Fernandeza Armana ili Mikelandela Pistoleta, a ne iskrivljavati smisao Pikasove izjave. Banksi smišljeno, dakle proračunato a ne nagonski, unaprijed priprema i do detalja razrađuje željeni efekt iznenađenja. Naivno bi bilo pomisliti da za tako nešto nije imao odgovarajući suport moćnog lobija koji u svemu tome, u toj predstavi za odabranu publiku vidi višestruku korist. Išlo se toliko daleko da je rečeno kako je to što se dogodilo toga dana sa slikom "Djevojčica s balonom" postalo "dio istorije umjetnosti". Nije tajna da u svijetu umjetnosti na najvišoj svjetskoj razini postoji strogo kontrolirano područje likovnog biznisa koji je uspostavio svojevrstni "kordon saniter". Samo se određeni broj svjetskih umjetnika, modernih i savremenih, izdvojio u ekskluzivnu družinu čija djela kontinuirano postižu milionske cijene. Naravno treba reći da je komercijalizacija u umjetnosti uvijek postojala. Mnogi su slikari radili replike svojih djela da bi zadovoljili potražnju za njima. Spomenimo Ticijana s "Magdalenom" ili El Greka sa "Svetim Franjom u zanosu". Da i ne govorimo današnjoj situaciji, o enormnim produkcijama grafika Salvadora Dalija i Endija Varhola ili malih multipla Miguela Berokala. Čak je i Frensis Bejkon postao žrtva tog nezajažljivog biznisa. Slikareve su litografije rađene prema njegovim slikama (uljima na platnu) i prodaju se za desetke hiljada eura, iako Bejkon izričito kaže u knjizi razgovora s Mišelom Arčibaldom da nikad nije radio grafike i da mrzi tu likovnu disciplinu. Očito je da je u XX stoljeću biznis oko umjetnina postao poseban fenomen. Podsjetimo kako se uspjesi američkih filmova mjere nedjeljnim bilansom blaganji kino dvorana. Broj prodanih CD-a određuje cijenu pjevača. U likovnom su svijetu neprikosnovenu ulogu imali uticajni galeristi - trgovci sa sebi privrženim kritičarima. Kad je u jednom intervjuu Džesper Džons pitao kolegu i prijatelja Roberta Raušenberga koliko bi mogla vrijedjeti jedna njegova skulptura (dvije limenke u bronzi), ovaj je odgovorio "onoliko koliko kaže Leo Kasteli". Kasteli je bio trgovac i galerist koji je tada, sredinom prošlog stoljeća, bio kralj na američkoj popart umjetničkoj sceni. Međutim danas su se stvari toliko promijenile da je uloga kritičara gotovo minimalizirana.

Kakvog značaja može imati kritičarev opravdan sud o skromnoj likovnoj kvaliteti Banksijevih prodanih slikarija kad su one već "potvrđene" količinom novca uloženi u njih. Jedan, od Banksija puno zanimljiviji autor, kao što je Demijan Hirst, koji čak i ne slika sve svoje slike niti oblikuje svoje skulpture, već mu ih izrađuju drugi, na pitanje novinara Njujork Tajmsa što misli o negativnom stavu kritičara prema njegovoj umjetnosti, kratko je odgovorio: "Ko ih jebe."

Ovakvu aroganciju sebi može dozvoliti onaj koji je već osigurao trajno mjesto u istoriji umjetnosti i čiji se radovi prodaju za desetine miliona dolara. Groznica aukcijskih predstava zabilježila je prije petnaestak dana novi Banksijev rekord. Slika nastala kao omaž impresionističkom slikaru Klodu Moneu nazvana "Show me the Monet" iz 2005. godine prodana je u Sotebiju za 9,8 miliona funri. Na čemu se zasniva tolika vrijednost ovog platna? Slika je rađena po Moneovoj slici "Ribnjak u Živerniju" iz 1899. U ambijentu bujnog zelenila s mostom što se diže u blagom luku nad ribnjakom čiste vode sa rascvalim lokvanjima, Banksi slika kao simbol potrošačkog društva, dvoje kolica kakva se koriste u velikim samoposlugama i s jednim narandžastim saobraćajnim konusom koji kao otpad strše iz mirne vode ribnjaka. Ova korektno naslikana kompozicija s više nego jasnom kritičkom porukom koja treba potaći društvenu svijest o očuvanju okoline ugrožene ekspanzijom konzumerizma, u ideji je neinventivno umjetničko djelo. To će potvrditi svako ko je vidio propagandne materijale ekološki osviještenih grupa, pokreta Zelenih za očuvanje prirode, koji se godinama bore plakatima, fotografijama, ilustracijama... za postizanje svog cilja. (Kod nas smo se prije puno godina nagledali u živo takvih prizora na padinama Lovćena kad se pogled na veličanstveni Bokokotorski zaliv zaustavi na raspadnute madrace, lavaboe, krevete, keramičke pločice... bačene u usjecima ispod puta, između grmovima kupina i drugog niskog raslinja). Ideja za očuvanje čovjekove okoline prisutna je konstantno i na razne načine, uključujući i ove umjetničke. Stoga će svako, bez sumnje, pozdraviti Banksijevu osjetljivost i angažman, njegovu brigu za prirodu i opravdanu kritiku polucije, ali će teško sebi objasniti koji je to umjetnički kvalitet tog platna koje može postići tako visoku cijenu. Enigma zvana Banksi za sada odlično funkcioniše između mita i banalnosti, zahvaljujući učinkovitoj ulozi umjetnikove neidentificirane pojave koja se neprestano potvrđuje slikarskim radovima i njihovim enormno visokim cijenama.

NJEGOŠEV MAUZOLEJ NA LOVĆENU

Tekst: Slobodan Mitrović

Ideju Mauzoleja na Lovćenu, Ivan Meštrović zasnovao je na ličnom uzvišenom poštovanju Njegoša i ogromnoj ljubavi i želji crnogorskog naroda da izgradi trajno obilježje odanosti i divljenja Njegošu.

Nažalost, posljednje dvije decenije suočeni smo sa brojnim pokušajima diskreditacije Mauzoleja i njegovog autora kroz prizmu ideloško političkog populizma.

Laički napadi na djelo Ivana Meštrovića (1883-1962), najvećeg vajara Evrope XX. vijeka, i prvog živog umjetnika koji je na poziv Američke akademije nauka i umjetnosti izlagao u Metropolitan muzeju u Njujorku 1947. godine su neprimjereni za civilizovan svijet. Ponikavši u hrvatskoj kulturi, već 1915. godine Meštrović je samostalno izlagao u Muzeju Viktorije i Alberta u Londonu, kao i po cijeloj Evropi u periodu između 1914. i 1921. godine kada je živio i radio u Kanu, Londonu, Parizu, Rimu i Ženevi. Nakon Drugog svjetskog rata preselio se u Sjedinjene Američke države gdje je predavao na Univerzitetu u Sirakuzi u Njujorku, a zbog velikih umjetničkih zasluga predsjednik Amerike Dvajt Ajzenhauer lično mu je uručio državljanstvo 1954. godine

Dok su početkom XXv i između dva rata slikari, vajari, Kraljevine Jugoslavije donosili modernističke stilove iz Evrope, Meštrović je svojim umjetničkim djelima, materijalizovao istorijski identitet srpskog naroda. On je volio srpski etos, kao što je Srbija cijenila i voljela njegovo djelo, njegovu izražajnu snagu. Na "Izložbi svjetske umjetnosti" u Rimu 1911. godine paviljon Kraljevine Srbije je predstavljao senzaciju. Izložen je bio "Vidovdanski ciklus" u maketi za koji je tada osvojio prvu nagradu za skulpturu. Nijedan umjetnik u srpskoj istoriji umjetnosti nije tako uzdigao i proslavio srpski etos i epiku kao Ivan Meštrović. Epski likovi i heroji od Miloša Obilića, Srđe Zlopogleđe, Karijatida u Narodnom muzeju, Spomenik Pobjedniku na Kalemegdanu- simbolu Beograda, spomenik zahvalnosti Francuskoj, Spomenik Neznamom junaku na Avali, Svetozaru Miletiću u Novom Sadu su umjetnička djela neprolazne vrijednosti.

Istorijat ideje mauzoleja na Lovćenu je obiman i višeznačan. Ovaj tekst se bavi vremenom poslije 1945. godine,

kada je Crnogorska Vlada sa Blažom Jovanovićem na čelu odlučila da realizuje spomenično djelo i grobno mjesto dostojno Njegoša mislioca i pjesnika. Budući da konkurs i žiri sastavljen od tada najvećih umjetnika Crne Gore i Jugoslavije nije dao adekvatna umjetnička i skulptoralna rješenja Vlada se obratila Ivanu Meštroviću koji je živio u Americi. Donesena je odluka da se gradi Mauzolej (1954 – 1971-1974)

MEŠTROVIĆEVA INSPIRACIJA ANTIČKIM UNIVERZALNIM NAČELIMA

Da li treba isticati da gradovi Crne Gore u svojim graditeljskim slojevima nose tragove antičkih gradova, da se pominju u antičkim spisima, da su upisani na antičkim geografskim karatama i da prostor Crne Gore pripada helenskoj kulturi, bazi mediteranskih civilizacija i fundamentu Evropske kulturne baštine. Svijest o neprolaznim, univerzalnim vrijednostima Antike je činjenica i prirodno stanje u kulturnom identitetu Crne Gore.

U prethodna dva milenijuma, među svim narodima, tradicija mauzoleja prihvaćena je kroz formu hrama iz drevnih vremena. To su arhitektonska zdanja u kojima se ljudski duh i um sigurnije snalazi, doživljava i prima poruke nego u savremenim spomeničnim konceptima pod geslom modernosti.

Koncept Njegoševog mauzoleja Meštrović je bazirao

na ideji monumentalizma antičke sakralne arhitekture upotpunjene motivima crnogorske tradicije i identiteta, te kontrastne naglašenosti građevine sa stijenom – vrhom Lovćena i okolnom tipičnom crnogorskom "kamenom pučinom". Nadahnut Njegoševom svjetovnom i duhovnom veličinom, vođen ličnom inspiracijom, Meštrović osmišljava novo grobno i spomenično mjesto na bazi koncepta antičkog božanskog pijeteta. On stvara simboličko religijski ambijent, usvajajući topografiju univerzalog sakralnog prostora, bez hrišćanske ikonografije. To je antički model hrama u kojoj je Svetilište centralni prostor – *Sanctuarium* (sveto mjesto). Svetilišta postoje u svim kulturama i civilizacijama. To je univerzalno mjesto najuzvišenijeg poštovanja, od predantičkih vremena do danas, jer hram je mjesto u kojem stanuje Božanstvo. U Svetilištu, po antičkom modelu, prebiva idealizovana figura Božanstva, a na Lovćenu umjetnička skulptura Njegoša mislioca, filozofa, pjesnika u natprirodnoj veličini. Meštrović pomjera antički koncept Božanstva u stvarnu ličnost – moćnu granitnu skulpturu Njegoša. Ovakvom stvaralačkom nadgradnjom, Lovćensko Svetilište oživotvoruje u realni, stvarni doživljaj, bez zamagljene i ritualne inscenacije, bez htionske mistike, okupano u svjetlosti lovćenskih visina.

Mauzolejski hram je pravougaone osnove na Jezerškom vrhu. U aksijalnoj osi kretanjem iz tunela po vrhu "Lovćenske kape" – preko prilaznog platoa, između pilona ulazi se u Peristil s vodom (bunarom) u centru, uokviren porticima sa po pet bočnih pravougaonih stubova. Između dvije karijatide Crnogorki ulazi se u centralno središte – Svetilište, izduženi pravougaoni naos sa apsidnom konhom i četvorostranom kupolom natkrivenom spolja dvovodnim krovom, tipičnom formom krova u pejzažu Crne Gore.

U Svetilištu, na mjestu namijenjenom prikazu Božanstva, postavljena je monumentalna granitna sjedeća figura Njegoša (28 tona, 3,74 m visine). Bočne niše, po tri plitke izdužene konhe sa obje strane od muklo zelenog mermera sa dvjesto hiljada pozlaćenih mozaik pločica u kupoli i bronzanim dvokrilnim vratima formiraju Svetilište, mjesto novog duhovnog iskustva. Stepenicama iza Svetilišta, kroz portik se silazi u kriptu u kojoj je Njegoševa grobnica od mermera svijetlog okera.

U nastavku, iza mauzoleja, uska staza dužine 54m po samom vrhu planine vodi do okruglog platoa – gumna, na nadmorskoj visini od 1657 m koji je, kao i dvije karijatide u narodnoj nošnji, implementiran kao funkcionalni i vizuelni simbol crnogorskog prostornog odlička. Na tom mjestu, odakle se pruža nestvaran pogled na kameni beskraj crnogorskih brda, poštovalac osjeti da se našao

u prebivalištu pjesnika i Bogova.

Konstruktivna struktura mauzoleja obrađena je estetski smireno u moćnu formu isticanjem strukture kamena koji sam za sebe odaje smisao dugovječnosti i nepromjenljivosti. Način zidanja Mauzoleja kamenom je već određena estetska stilizacija. Najminimalnija dekoracija bi naškodila "strukturnoj esetici" mauzoleja.

Arhitekta Harold Bilinić, (1894-1984) iz Splita je saradnik na svim Meštrovićevim spomenicima od njihovih najmlađih dana. Vođen Meštrovićevim zamislama, realizuje impozantnu eklektičnu spomeničku cjelinu čistih i strogih formi čijoj arhaičnosti doprinosi i vješta primjena raznovrsnog kamena (mermera, granita, i dr.) kroz više tehnika gradnje (*opus incertum; opus isodomum*)

Statična forma mauzoleja u savršenom je kontrastnom jedinstvu prirodne i graditeljske tvorevine, djela ljudskih ruku, izrasla iz stjenovitog Lovćenskog masiva Jezerškog vrha

Veliki je broj inženjera i eksperata iz Hrvatske, Srbije, Slovenije, uz arh. Bilinića koji su razrađivali projekte za ovo graditeljsko djelo. a u realizaciji je učestvovalo desetine jugoslovenskih firmi sa Lovćen Inžinjerinom iz Podgorice ispred kog je bio mladi arhitekta Branislav Borovinić. Svoj kreativni doprinos podno mauzoleja je imao i poznati arhitekta Marko Mušić iz Slovenije.

Plato ispred mauzoleja ima dužinu od 65m, a mauzolej 37,5 x 15,4m i visinu od 10,46m. Po gipsanom modelu skulpture Njegoša, koji je Meštrović uradio u Americi i transportovao u Split, vajar Andrija Krstulović iskllesao je skulpturu od jablaničkog granita iz bloka od 50 tona. Pored plana izgradnje impozantne kamene građevine Mauzoleja na krševitom nepristupačnom planinskom terenu, Bilinićev podvig bilo je uređenje i svih pristupnih saobraćajnica. Sveukupna graditeljska vještina, sama tehnologija gradnje u nemogućim uslovima na vrhu Lovćena je gigantski graditeljski poduhvat dostojan divljenja i van granica tadašnje Jugoslavije.

Nije bilo grada u Jugoslaviji koji nije poslao novčani prilog i pomogao izgradnju mauzoleja s ponosnim osjećanjem učesnika u stvaranju grandioznog spomeničkog djela za Velikog Njegoša.

Mauzolej, tada i danas, usamljen na vrhu Lovćena, hram je na granici ljudskog i božanskog svijeta. On je mjesto izdvojeno iz svijeta zemaljske stvarnosti. Sve što je Njegoš pjesnički i civilizacijski stvorio preraslo je u nacionalni hram crnogorskog bića naroda. Lovćenski hram je "oltar Crne Gore", simbol snage i neprolaznih vrijednosti crnogorskog naroda.

OTVORENO PISMO

Tekst: Boban Batrićević

Na izjavu budućeg mandataru u Crnoj Gori Zdravka Krivokapića da "mi više ne treba da slavimo 9. maj kao Dan pobjede nego 23. i 24. septembar" povjesničar Boban Batrićević reagira Otvorenim pismom navedenim ambasadorima u Crnoj Gori. Tekst pisma uz suglasnost autora prenosimo u cijelosti.

Vaše uvažene ekselencije,

Očekujući uzaludno široku reakciju naše očito zbušnjene i od medijske hajke ustrašene intelektualne javnosti na zabrinjavajuću izjavu budućeg mandataru crnogorske vlade gospodine Zdravke Krivokapića, kao proučavalac prošlosti osećam se pozvanim da ukažem na opasni proces koji se posljednjih dana dešava u Crnoj Gori, a koji ne smije proći neopaženo.

Ne sporeći rezultate parlamentarnih izbora i čestitajući ovom prilikom pobjedu novoj vladajućoj većini, želim iskazati bojazan povodom djelatnosti čovjeka koji je dobio podršku četrdeset i jednog crnogorskog poslanika za sastav nove vlade. Gospodin Krivokapić, inače profesor Mašinskoga fakulteta, od završetka izbornog procesa više se puta tokom svojih javnih nastupa bavio rekonstrukcijom crnogorske prošlosti i u tim situacijama nedostojno izrazio o crnogorskome antifašizmu, pokušavajući da jednome kolaboracijskom pokretu iz Drugoga svjetskog rata makar i prividno priskrbi jednakost istim i jedinim narodnooslobodilačkim antifašističkim pokretom u Crnoj Gori.

Vrhunac njegove iskrivljene istorijske percepcije predstavlja govor koji je održao u društvu novoga gradonačelnika Budve gospodina Marka Carevića, popova Srpske pravoslavne crkve i kontroverzna biznismena na proslavi povodom konstituisanja nove budvanske vladajuće većine, na kojem je rekao: "Jučerašnji i današnji dan je dan pobjede i mi više ne treba da slavimo 9. maja nego 23. i 24. rujna jer se desila nova pobjeda. Ta nova pobjeda treba da udahne novi duh čitavoj Crnoj Gori da mi jednom prestanemo da se svađamo, nadgornjavamo nego da budemo u takmičenju koji je bolji domaćin".

Takav odnos prema najslavnijem evropskom datumu u XX vijeku bez kojega su nezaislive današnja Evropa i Evropska unija nedoličan je bilo koga javnog djelatnika, a kamoli buduća mandataru vlade jedne evropske države.

Stoga Vam, kao nasljednicima demokratske antifašističke

koalicije i nosiocima pobjedničkih ideja koje je iznjedrio 9. maja 1945. godine, pišem ovo pismo s nadom da ćete uzeti u obzir da se Crna Gora nalazi pred velikim društvenim i civilizacijskim izazovima. Savremena Crna Gora kao građanski ustrojena zemlja nezamisliva je bez svoje bogate antifašističke tradicije. Njen put građanske emancipacije tokom XX i prve dvije decenije XXI vijeka usko je vezan za njeno opredjeljenje u Drugome svjetskome ratu budući da je tadašnji pobjednički narodnooslobodilački pokret, inače 1943. godine u Teheranu priznat kao ravnopravan član antihitlerovskih koalicija, postavio temelje savremenog crnogorskog društva.

Jednako kao Evropa i Crna Gora je nezamisliva bez 9. maja, simbola pobjede nad anticivilizacijskim i varvarizujućom ideologijom uništenja - kako je karakter Tomas Man. Izvinjenje od gospodina Krivokapića povodom ove javne skarednosti nijesmo čuli, niti se neko od poslanika koji su mu dali podršku javno ogradio od njegove države. Ne želim da pomislim da ste zatvorili oči pred činjenicom da je nova crnogorska vlada dogovarana u manastiru kod prvog čovjeka Mitropolije crnogorsko-primorske gospođe Amfilohija Radovića, koji prozapadni i demokratski svijet otvoreno deklarise kao svijet Sodome i Gomore i đavolske inkarnacije u vidu NATO saveza, proklinjući svakoga ko se odrekne proruskog politike riječima "Dabogda živo meso od njega otpadalo".

Ne želim da povjerujem da blagonaklono gledate na mijesanje crkve u izborni i postizborni proces u Crnoj Gori, a naročito ne da ćete preći preko izjave o tome da ne trebamo više slaviti 9. maja. Zaobilazjenje te skandalozne izjave od strane vaših ekselencija imalo je u crnogorskome kontekstu simbolika Minhenskog sporazuma iz 1938. godine, kad je zbog zadovoljenja apetita nedemokratskih politika žrtvovana jedna prozapadna centralnoevropska država. Od vašeg i stava vaših vlada umnogome ovisit će budućnost crnogorskoga društva, zato je neophodno da se uzmu u obzir ove činjenice bez procesa koji se dešavaju u njemu.

Na kraju, želim da izrazim nadu da nećemo štrati u našim pregledima istorije Crne Gore pisati kako je uz prećutnu saglasnost Zapada prozapadno orjentisana većina u Crnoj Gori predata u ruke ljudi koji je civilizacijski ne vide na toj strani svijeta te da ćemo zajedno slušati 9. simfoniju svakoga 9. maja."

SUVERENA DRŽAVA I/ILI PLURALISTIČKA DEMOKRACIJA U CRNOJ GORI

Tekst: Dragutin Lalović

to smo dočekali! Prvi put (!) u suvremenoj crnogorskoj povijesti, u tri desetljeća formalno višestranačkog režima, došlo je do smjene stranke na vlasti.

U zagrebačkom "Jutarnjem listu", 25. rujna 2020. objavljen je razgovor s predsjednikom Crne Gore Milom Đukanovićem, pod naslovom "SPC je instrument velikosrpskog nacionalizma i ruskih interesa na Balkanu".

Ukratko bih se osvrnuo na ocjene te povijesne promjene što ih je u razgovoru iznio čelni politički lider Crne Gore u proteklih četvrt stoljeća (preciznije, od 1997).

Cijeli intervju odlikuje dvojni politički diskurs: s jedne strane, veoma zaoštren prema Srpskoj pravoslavnoj crkvi u Crnoj Gori kao "najaktivnijem političkom akteru", kao dugogodišnjem "instrumentu velikosrpskog nacionalizma i ruskih imperijalnih interesa na Balkanu", koji je odigrao, logistički i ideološki, ključnu ulogu u pobjedi tzv. opozicije na parlamentarnim izborima 30. kolovoza 2020.

Istovremeno, s druge strane, osnovni ton Đukanovićeve analize promišljeno je nastojanje da se rezultati parlamentarnih izbora dedramatiziraju, da se izborni poraz njegove stranke, DPS-a, a pobjeda tročlane skupine stranaka i grupacija, prihvati kao neosporno demokratski ishod volje građana Crne Gore za promjenom.

Ostavljam ovdje postrani "velike geopolitičke igre" i obraćam pažnju samo na taj drugi analitički relevantniji sloj argumentacije, u kojemu se najprije ističe da je njegova stranka dostojanstveno prihvatila izborni poraz, džentlmenki čestitala pobjednicima i obavezala se da će učiniti sve da "transfer vlasti protekne brzo i glatko". Evo, što se, po njegovu sudu, dogodilo: "Poslije 30 godina mijenja se vlast, a opozicija koja nikada do sada nije bila na vlasti mora se učiti tom poslu. A vlast se nakon 30 godina mora učiti opozicijskom djelovanju".

Takvu demokratsku promjenu Đukanović smatra "eksperimentom u koji je zemlja sada ušla", a za koji vjeruje da ga "možemo izdržati". Precizira da rezultatima parlamentarnih izbora nije "ugrožena crnogorska država": "Na ovim izborima nismo odlučivali o državi", o tome je crnogorski demos mjerodavno i neopozivo odlučio na državotvornom referendumu 2006.

Odgovarajući na pitanje što je presudilo da "vaš DPS na-

kon 30 godina izgubi izbore" i kakvu ulogu u tome imaju "korupcijske afere koje se povezuju s vašom strankom, ali i s vama osobno", Đukanović ističe slijedeće "domaće razloge": "Prvi je zasićenje nakon 30 godina, do kojeg bi došlo i da smo sve najbolje uradili. Drugo, dugogodišnja vlast kvari vladajuće pa su ljudi na izborima imali u vidu i te greške koje smo počinili". Među te "greške" ne ubraja korupcijske afere, koje svodi na puke konstrukcije "usmjerene protiv ključnih ljudi u Crnoj Gori, a prvenstveno protiv mene. Ne znam što sve u ovih 27-28 godina nije iskreirano, ali sve se na kraju pokazalo kao prizemna i providna obavještajno-medijska i politička akcija bez ikakvog činjeničnog pokrića".

Što je osnovna karakteristika navedenih objašnjenja parlamentarnih izbornih rezultata?

Ponajprije upada u oči da Đukanović – ne samo predsjednik države nego i DPS-a – ne samo da ne iskazuje žaljenje zbog prijelaska njegove stranke u opoziciju, nego naprotiv gotovo pedagoški upozorava da se time njegova stranka mora učiti opozicijskom djelovanju. A što znači učiti djelovati politički, javno i snagom argumenata, a ne argumentima sile i bahatošću gole vlasti.

Nije posve jednoznačno na koga se točno odnosi kritička ocjena kako "dugogodišnja vlast kvari vladajuće pa su ljudi na izborima imali u vidu i te greške koje smo počinili" – prema prvom djelu rečenice kao da se odnosi na "vladajuće" iz DPS-a, a iz završnog dijela pak i na njega samoga. Da i ne govorimo o "zasićenosti", nakon puna tri desetljeća, čak i da su "najbolje radili", kao što ipak nisu. Indikativno je da o ni o kakvim konkretnim greškama ne govori, a da korupciju i klijentelizam izričito iz toga izuzima (pri čemu, strogo rečeno, posve ima pravo, nije riječ o pukim greškama, nego o konstitutivnom zloćudnim karakteristikama cijelog režima). Je li potrebno očiglednije svjedočanstvo koliko "dugogodišnja vlast kvari vladajuće"?

Najdramatičnij paradoks očituje se u ocjeni kako rezultatima parlamentarnih izbora i smjenom vlasti crnogorska država nije ugrožena, uz istovremeno dramatično upozorenje da "ako bilo tko iz Crne Gore ili iz regije smatra da pod promjenom vlasti može ugroziti našu državu, mora znati da ćemo je braniti onako kako smo je branili vjekovima" (riječima: u šumi). Tvrdi da to nije nikakva "zla slutnja,

a ni današnja realnost". Nije ustuknuo ni pred tvrdnjom kako u Crnoj Gori "stanje nije loše", štoviše da je "Crna Gora najstabilnije društvo na zapadnom Balkanu" (što zvuči kao montipajtonovska dosjetka).

Time dolazim do temeljnog problema: da li ovom smjenom vlasti toliko zakašnjeli, najzad započeti proces uspostavljanja demokratskog pluralističkog sistema jača ili nagrizava suverenu crnogorsku državu? Što je klasični problem odnosa države i demokracije kao neizbježne strukturne napetosti između suverenosti države, kao impersonalne vlasti (vlast ne pripada nikome), i demokracije, u kojoj vlast pripada narodu kao političkom subjektu.

U svjetlu naznačenih razmišljanja crnogorskog čelnika, uz uvažavanje lucidnih prosudbi vrhunskih crnogorskih intelektualaca i političkih analitičara (kao što su M. Špadijer, R. Bojović, D. Radulović, da samo njih izdvojim), vjerujem da se može primjerenije naznačiti mogući kategorijalni politološki okvir za razumijevanje rezultata crnogorskih parlamentarnih izbora.

Prvo, sama smjena DPS-ovske vlasti jednoznačno je pozitivno dostignuće, čiju je važnost teško precijeniti. Malo je reći da DPS prelazi u opoziciju, a netočno da je dosadašnja opozicija preuzela zakonodavnu vlast i dio izvršne vlasti. Naime, glavni deficit crnogorske politike nije bio monopol vlasti jedne stranke, nego pogubna činjenica da je DPS imao jedva relevantnu unutarcrnogorsku političku opoziciju, ali je zato imao masovnu antistemsku protucrnogorsku oporbu. Već godinama uporno, i uzaludno, objašnjavam tu temeljnu razliku između opozicije (koja državu brani od uzurpacija vladajućih) i oporbe (koja dovodi u pitanje ne samo vladajuće nego i državu samu). Utoliko se može reći da Crna Gora prvi put dobija kontrolno sposobnu političku opoziciju koja vlastitu državu može uspješno braniti od uzurpacija vladajućih.

Drugo, detronizacijom DPS-a najzad se razbija – opreznije: može početi razbijati – fatalni amalgam sljubljenosti Partije i države. Bez dekonstrukcije partijske države nema niti može biti pravne države (liberalizacija režima, vladavina zakona, podjela vlasti, autonomija sudstva, zaštita subjektivnih prava). Samo što je ta dekonstrukcija tek nužan ali ne i dovoljan uvjet za tranziciju prema pravnoj državi. Naime, mogući su i scenariji po kojima se država može osloboditi iz ralja jedna stranke samo da bi ponovno bila zarobljena kao privatni posjed nekoliko njih, pa umjesto pravne dobijamo partitokratsku državu.

Treće, do sada oporbene pobjedničke stranke i grupacije odjednom su se našle u situaciji da preuzmu odgovornost za državu koju su do jučer godinama ostrašćeno denuncirale. Priključila im se malena opozicijska grupacija, smatrajući da joj njezin ucjenjivački potencijal omogućuje da se postavi kao jamstvo odgovornosti i državotvorne zrelosti

nove koalicijske vlasti. Sporazum čelnika triju koalicija i prije formiranja nove vlasti, pokazuje da su čvrsto preuzeli obavezu da će poštovati međunarodnih obaveze crnogorske države i da neće mijenjati dosadašnji kurs proevropske vanjske politike (članstvo u NATO-u i priključenje EU).

Četvrto, nasuprot olakim likovanjima parlamentarnih pobjednika nad hudom sudbom Mila Đukanovića (napose prpošnog opozicijskog čelnika), oni će se samom logikom obnašanja vlasti morati naučiti na kohabitaciju s moćnim predsjednikom države. Možda čak i shvate da su svojom parlamentarnom pobjedom bitno ojačali njegov demokratski legitimitet, kao modernog lidera koji je, eto, najzad radosno dočekao da se i u njegovoj zemlji uspostavi politički pluralizam. Da ga više nitko ne može optuživati da je diktator, nego da ga se mora uvažiti kao nadstranačku državničku figuru iznad dnevnopolitičkih stranačkih sitnih zaštitnika i međusobnih nadmudrivanja (po uzoru na Kučana i Gligorova, a u razlici spram Miloševića i Tuđmana).

Možemo zaključiti da su rezultati parlamentarnih, načelno, neočekivano višestruko pozitivni, ili da bi barem mogli biti, kao demokratski obzor razvoja Crne Gore. Otvorio se krajnje složen i kontroverzan politički proces, mnogo teži i zahtjevniji nego u autoritarnom režimu, u kojemu se Crna Gora suočava s jednom velikom neizvjesnošću i jednom velikom opasnošću.

S neizvjesnošću, najprije: posve je otvoreno pitanje može li nova koalicijska vlast, s brojnim akterima i raznorodnim interesima i pogledima, doista djelotvorno djelovati, kao uspješan menadžerski i politički tim, kada nam iskustvo, recimo, Srbije (DOS-ova Đinđićeva vlada) i Hrvatske (Račanova SDP-HSLS -HSS-HNS vlada), pokazuje koliko takve vlade iziskuju političke razboritosti, tolerancije i uzajamnog uvažavanja).

Ali i s opasnošću, koja se poput more nadvija nad politički život u Crnoj Gori, da anakrona partijska država umjesto pozitivne transformacije prema modernoj pravnoj i sekularnoj državi, degenerira u predmodernu crkvenu ili klerikalnu državu, u svetosavsku pravoslavnu teokraciju.

Zaključno mogu samo u potpunosti supotpisati stav iz Saopštenja Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske da nas je dugogodišnje iskustvo "naučilo nas da imamo povjerenje u razboritost građana Crne Gore, u njihov borbeni demokratski potencijal da se uspješno suprotstave opakim tendencijama da se u ime demokratije razmašu retrogradne snage i regresivni asimilatorski, hegemonistički i kleronacionalistički procesi. Kao i vazda, našu podršku uživaju svi istinski borci za suverenost Crne Gore, svi koji je demokratski grade i pravno čuvaju, svi koji su ponosni na svoju baštinu i samosvjesno oblikuju svoju budućnost, svi koji znaju ... da drugoga čuvaju od sebe, ali da nikada i nikome ne daju svoje, da sačuvaju svoju državu"

NE DAMO CRNU GORU

Tekst: Vesko Pejović

Sedam dana nakon izbora na kojima je **Demokratska partija socijalista**, poslije duge vladavine (30 godina), izgubila većinu za formiranje vlade, a pobjednička koalicija proslavila pobjedu pod zastavama druge države (Srbije) sa četničkim simbolima i uz veličanje "junaka" etničkog čišćenja u posljednjem ratu, na **Trgu nezavisnosti** u Podgorici održan je patriotski skup "**Crna Gora te zove**".

Oni su se, kako su ranije naveli organizatori, okupili da dignu glas u odbranu "jedine istinske svetinje – nezavisne, građanske, sekularne, multikulturne i antifašističke Crne Gore".

Skup, bez političkih parola, završen je mirno i bez incidenata, uz pjevanje himne, skandiranje "ustala je Crna Gora, država se braniti mora", bakljadu i gromoglasni zaključak "ne damo Crnu Goru".

Ispred organizatora – crnogorskih patriotskih organizacija, okupljenima se prvo obratio **Peđa Vušurović** koji je, između rekao da je jedina partija koji ih je okupila – **Crna Gora** jer moraju biti dostojni svojih predaka.

-A Crna Gora? Šta će biti s njome? Umire li i ona? Hoće li i ona biti s njime pokopana?... Hoće li mu se priznati, da je on bio Crna Gora? Na nama je da to ne priznamo! Crna Gora živjela je i prije njega i živjet će i poslije njega!... Crnogorci! Sjeni predaka Vaših, od 10 vjekova, gledaju na Vas! Ne osramotite ih! Ne osramotite Kralja mučenika. Pokažite se, kao vazda, i u ovoj prilici da ste dostojni potomci svojih slavni predaka, koji su svojim herojskim podvizima vjekovima zadivljavali svijet!" – veli "Glas Crnogorca" po počinku velikoga Nikole Mirkova, dvadeset prve, prije skoro vijek...

Nije li ovo i danas i ovde, usred Vama obnovljene Crne Gore, jedini pravi stav i glas Crnogorca i svakog njenog građanina bez rezervne ili pak dopunske domovine? Znam da jeste, jer ste pravi. Pravi ustaju kad je teško. I ne pitaju se koliko će da ih košta. Iako su i takvi i Crna Gora dovde dovedeni i zbog toga što su se mnogi drugi pitali koliko bi još mogli da od nje uzmu. Sađu li sa svojih marljivo zgrtanih štekova na svoju zemlju, videće koliko nas je danas puno, iako

je mnogima od njih vazda bilo malo. Nas kojima ničija nezajažljivost ne može ogaditi zemlju koja nas je porodila. "Krševita, ali nama zlatna..." Bezmalobilo je 30 godina otkako sam, februara 92. premlad imao čast da govorim na skupu za nezavisnu Crnu Goru sa skala Crnogorske skupštine koja je već tada, tragično po sebe i jedinu pravu Jugoslaviju, opasno proklizavala u Podgoričku. Nijesam ni slutio da ću danas par stotina metara i 28 godina dalje, potrošen i dosanjanog sna, sa Vama o ovome... Više i ne vidim kao nekad... Ali... ne vidim i vjerujte, nimalo mi ne ličite na "đavolji nakot"?! I nikako da među Vama prepoznam "lažne ljude"?! No više nego jasno i dobro vidim tu jedinu partijsku knjižicu koja se prima rođenjem i vaspitanjem i jedinu koja se nasljeđuje – jedina koja je danas sa nama i uz nas, koju nosimo i kad je dar i kad je prokletstvo – je ta koja se ponosno vijori nad Vašim glavama! I jedina "partija" koja nas je danas okupila je Crna Gora, ona iz koje je sramno istupiti i koja se, de je ljudi, ni na mucu ne mijenja, a kamoli iz inata... A naša zajednička vjera ona u nezavisnu i građansku Crnu Goru svih, nezavisno od toga dal' se i kako krste ili pak klanjaju... U onu Vladimirovu, rumijsku de ni je krst bio i ostao jedinstvo, a ne raskršće, i onu krune Bodinove, U onu Balšićku i onu Crnojevićku, sa Skenderbegom orodenu. U pravu Petrovićku, samo sebi svojstvenoga poimanja pravoslavlja, de je Svecu živome opat bio sekretar, a Radu Tomovu Paša hercegovački pobratim, u čijoj Skupštini skupa i jednaki Šeđahu Vladika crnogorski, Nadbiskup barski i Muftija crnogorski, Crnu Goru Konkordata, zemlju begova vojvoda, arbanaških brigadira i Gospodarevih pjesama ljubavima i junaštvu inovjernih... U ustaničku iz Devetnaeste, kad skupa sa nama bijele muke od Crne Ruke trpljahu i od muka ustajahu i gorahu i Mrkojevići, i plemena do Skadra i sami sever udavljene Kraljevine, kad plamen, teror i izdajstvo jednako fatahu sve naše kuće, jednako pune samo gladi, dece, siromaštva i prkosa... U onu partizansku, koja nas sve i konačno i zavazda zgrli, sljubi i skova u jedno, pobjedničko oro... Naša je vjera ona koju, ako smo ljudi, dajemo – da pod ovim zlatnim orlovima niti može biti žica, niti crnih

tica, a kamoli Srebrenica. Daju je, građanska Crna Goro, svi gorski vuci iz planine, ispod Tvoje zastave... Ovih dana Ti, Crna Goro, neki novi obrok slobode, sa već viđenim priložima, garniran tuđim zastavama, spremaju i nude, nakon, kako tvrde 75 godina, nude ljudi toliko uspješni da su obespravljeni i potisnuti, u dojučerašnjem ropstvu uspjeli da ostvare status, zvanja, uloge i akademske karijere za duboko poštovanje. Kušala je Crna Gora tu njihovu "slobodu" 23 godine između dva rata, i u grlu joj je stajala... kroz 100 i jedne Rokoče Cucke, i Rovacku republiku, Vranešku dolinu, Belvederski masakr i studentske pogibije novog naraštaja prkosa... Još žešće se, ako ima kud, nasitila one četničke "slobode", nakon odlaska crnogorskih brigada put Bosne, 42-ge, te "slobode" nad kojom je očinski bdio i koju je, u biranom društvu sa kojim će kasnije skupa i putovati, blagosiljao Joanikije Lipovac. Na kraj joj je stao povratni pobjednički vihor crnogorskih partizana krajem 44-te, spomen čijeg junaštva i ostaje današnja Crna Gora i njena stvarna sloboda. Za koju, eto, Profesoru nije imao ko da javi... i nakon koje su sva djeca bila nasa i nikad kriva za roditeljski grijeh...

Zato se antifašistička Crna Gora demokratski, iz svega glasa, a ako treba i iz sve snage zahvaljuje takvima na njihovoj slobodi da za srpski račun oslobode Crnu Goru

same sebe i svega što je čini Crnom Gorom. Slobode da iznova zariju svoju odavno zardalu kamu u ionako jedva ušiven, meki balkanski trbuh Evrope... Razmisli, građanska Crna Goro, još jednom, treba li Ti sloboda puk. Dragoljuba Mihailovića i prof. Rukoljuba Krivokapića! Proklinjanjem drugih sebi pribavljena sloboda za koju su se pozivali na glasanje crnogorski sveci koje su njihovi ideološki preci ritualno i posprdnno sahranjivali pod Onogoštom? Gore glave i zastave! Jesmo li potomci onih što su vrativši se u satrto i popaljeno Cetinje 1692. prvo prkosno, u znak nepokora, zaigrali crnogorsko oko zgarišta manastira Crnojevića? Niče li koju godinu kasnije novi, za izviiskru, okup i sabranje opštercnogorskoga Zbora? Bjehu li naši oni ostaci crnogorske vojske što pred taborima Mušira Mihaila Latasa 1862. podijeliše posljednjih 5 fišeka braniocima Cetinja, a Veliki Vojvoda Mirko priznade da je "sve izgubljeno osim časti"? Nijesu li to isti oni što svega par godina kasnije za Veljega rata izbaciše iz stroja više protivničkih vojnika nego ruska i srpska vojska zajedno?

Jesmo li potomci one etike i onih čijim su precima, po osvojenju i nakon hiljada grobova, na čast i obraz od strane Vrhovne komande ostavljeni životi i imovina građana osvojenog Skadra?

Unuci onih na koje je sloboda kontra fašizma vazda desetkovane mogla da računa "kao da su u punom sastavu"? Jesmo li sinovi one Crne Gore u kojoj je opstao i ovovremeno se potvrdio njen stari sojski zakon "otvori tome te bježi, zatvori tome te ćera", i kad su u pitanju bile krvave kartografske igre Beograda sa svojim narodom kao ulogom u Bosni i Hrvatskoj? Ostasmo li rod Radovana Zogovića i kad je narod Ali Binaka krenuo na svoj put sa povratkom? Jesmo li poštovaoci Prvog među preostalima, koji sa staračkom mukom, sit gorkih iskustava izgovara ono: "Braćo moja, pozvao sam vas na ovaj skup da vas upoznam sa situacijom, pa Vas sad pozivam da odlučite – hoćemo li dozvoliti novim Besarabićima i Vukanovićima da ponovo pale i žare po Lovčenu kao i 1918. ili ćemo se tome oduprijeti?" Nije li ova zemlja i u Dvadesetom vijeku, kao i njena nezavisnost šćer dva Ustanka, kad oba bjehu "zagon u nemoguće"? Zagon i podvig uždiven bez generala, ministara, zgrtalija i kalkulanata, od strane običnih i srčanih? Znamo jedno – Pobjedila je naša partija! Ona jedina – Crna Gora! Olovkom. Suverenisti, ukoliko im je Crna Gora iznad svega, jesu većina Crnogorske skupštine. Poraziti je mogu samo lični proračuni i obračuni. U igri su, sem političara, i matematičari iza novinskih zavjesa i Očevi iz naših oltara čija je Majka druga zemlja, koju iz mogućeg trijumfa u Crnoj Gori budi neizvjesnost šta je, kao pred Razrednim starješinom, potpisala sa Kosovom koje je srce Srbije. Nijesmo danas ovđe da se pitamo je li danas suton Đukanoviću, zenit Abazoviću, podne Brajoviću, a predvečerje Krivokapiću. Manjine i same znaju šta bi moglo da im svane i kakav bi bio sumrak u od sebe oslobođenoj Crnoj Gori. Mislim da svi oni dobro znaju koja je ura ovoj zemlji i kakvo je vrijeme. Od tridesetog avgusta ide unazad... Kumim Vas Bogom, zaustavimo ga prije devedesetih!

U pitanju je velika igra sa Crnom Gorom. Ulog je cio Region. Pratiće se izbliza i u visokoj rezoluciji. Talih game changera može biti i težak usud side changera. Dani pred Crnom Gorom će pokazati i da li i nad njime ima džojstika i čiji je. Bog je, isti ovaj koji je navodno bliži onima koji se na njega češće pozivaju, kažu, svijet, koji Crnoj Gori nasušno treba i prepoznaje je, stvorio za šest dana. Mislim da će im za ovaj srpski svet u planu trebati mnogo više i siguran sam da će im, i u Vaše zdravlje, ići mnogo teže... Doktor. Bitan. Abazović. Baš važan. Nijesam taj da mogu i da bih se usudio savjetovati. Moliti Vas ni za cio svijet. Tragični pobjednik, Brigadir velikih dilema i mučnih odluka, danas više među nama nego ikad, rekao je, a i Vama su, sigurno mnogi:

"Mali su gubitnici i kad su na strani pobjednika. Nama je Crna Gora najvažnija. Učinimo sve da je spasimo." Samo se, g-dine Abazoviću, šetite i Toga, prije nego zagrizete otrovanu jabuku... Crna Gora. Nama najvažnija, a "fildžan" samo onima što bi je u čaši vode popili. Neobagrena, Građanska i antifašistička, njenim narodima i za sve tri vjere nimalo i nikad tijesna. Za takvu Crnu Goru, kako reče onaj starac, pa neka je koliko dno od crnogorske kape! U pamet se! I Nek je vječna!

Sa video bima puštani su inserti iz filmova "Božićni ustanak" i "13. jul", emitovana je i ranije snimljena video poruka Jova Kapičića u kojoj poručuje Crnogorcima da čuvaju krvlju natopljene granice Crne Gore, direktne video poruke iz Beograda Jelene Đurović koja je rekla da poštuju izbornu volju građana Crne Gore, ali i da se nadaju očuvanju temelja demokratske i evropske Crne Gore i Bojane Vatić iz Novog Sada koja je poručila svima da ostanu dostojanstveni za svoju državu.

Posebno oduševljenje izazvao je na kraju govor Nemanje Batrićevića", saradnika u nastavi na Fakultetu političkih nauka:

Mi ne ljubimo lance

Dobro veče voljena Crna Goro, dobro veče slobodna Podgorice.

Večeras se nijesmo okupili ođe sa ciljem da ukrademo nečiju izbornu pobjedu ili u ime bilo koje političke partije. Jer da su oni svoju pobjedu slavili sa barjacima koje vi sad držite u rukama, mi se ne bi imali rašta ni okupljati. Ovako, okupili smo se na Trgu nezavisnosti sa jednim jedinim ciljem.

-Da glasno i jasno poručimo da se ne stidimo imena crnogorskog.

-Da glasno i jasno kažemo da mi nijesmo čopor plemena što ne znaju za bolje... nego građanska, evropska i sekularna država.

-Da pošaljemo poruku našoj braći Bošnjacima, Muslimanima, Albancima i Hrvatima, koji već danima strijepe u svojim domovima – vi nijeste sami. Zajedno s vama strijepe i Crnogorci i građanski orijentisani Srbi. Za nas vi nikad nijeste bili, niti će ikad biti – lažni ljudi. Vi ste u suštinu ove države ugrađeni taman koliko i mi. Do neba cijenimo i poštujemo vašu žrtvu i lojalnost državi Crnoj Gori, koja nama, bez vas, nije ni potrebna...

-Okupili smo se još da glasno i jasno poručimo da se pred našim očima ne može paliti sveti crnogorski barjak i očekivati da ćemo ćutati i kukavički reći – "brzo će ih proći". Zato smo večeras tu... da iz punog grla ponovimo zakletvu datu našem jedinom kralju – Nikoli I Petroviću-Njegošu – koji umrije u tuđini, po volji onih koji će možda već od sutra ponovo upravljati Crnom Gorom. Tu smo da, po ko zna koji put u našoj istoriji cijelom svijetu damo do znanja – MI NE LJUBIMO LANCE.

-Tu smo još da se pogledamo u oči i obećamo jedni drugima da se nećemo dat ravnogorskoj fukari. Nijesu im naši prađedovi dali da rovere Crnom Gorom 1941, nećemo vala ni mi 2020.

-Zato... sa ovog mjesta građanskom pokretu URA želim poručiti sljedeće:

Potonja je ura Dritane Abazoviću, Luka i Žarko Rakčeviću, Filipe Adžiću. Predajte li Crnu Goru četničkim vojvodama u ruke, da s njom čine onako kako sanjaju punih 75 godina, ostaćete upamćeni kao najgori izdajnici svojega roda. O vama će se zboriti onako kako se danas zbori o Marku Dakoviću i Andriji Radoviću. Ali još nije kasno, zapalite u sebi onu "iskru crnogorstva što u kutu vam srca živi" i smognite snage biti lojalnim sinovima i šćerima jedine vam države. Za razliku od onih sa kojima kanite ući u politički savez, vi druge nemate. Kad krvožedne horde završe ono što su počele, u Crnoj Gori biće jednako usko i vama i nama.

Vi danas držite sudbinu Crne Gore u rukama. Ne dozvolite da ona plati najskuplju cijenu tuđih grešaka.

Onima koji večeras nijesu sa nama, bilo iz straha ili iz prezira prema bivšoj vlasti, volio bih reći:

Ne dozvolite da nas podijele, kao nekad, na crvene i na zelene. Naši su i Krsto Zrnov Popović i kapetan Đuro Drašković. Naši su i Jovo Kapičić i Veljko Vlahović. Naš je onaj surovi krik babe Zvicerove i onaj prkosni osmijeh Ljuba Čupića. Naši su herojski očevo iz Gaete i oni junački sinovi s Neretve.

Zato, glave gore ponosni narode. Crnu Goru je sačuavao prkos i nesalomljivi duh. I mi je takvi, moramo čuvati za one što dolaze poslije nas. Ako vas na momente nemoć savlada... šetite se da Lovćen nikad nije u tmini i da je vječna majka Crna Gora!

Skupu je prisustvovalo čak 50.000 ljudi iz cijele Crne Gore a evo izjave jedne od učesnica skupa, prof klavira na MA Cetinje, Jelene Martinović Bogojević:

-Bila sam sinoć na Trgu nezavisnosti, niti zbog Mila, niti zbog DPS-a, niti da provociram one koji su slavili pobjedu pod trobojkama kao simbolom nestanka Crne Gore 1918. Nego zbog svoga pradjeda Jova Perova Martinovića, perjanika na dvoru Kralja Nikole i junaka sa Vučedolske bitke, koji je za otadžbinu život bio spreman dati, zbog svoje čukunbabe Stane Lazove, proročice kod koje je išao Sveti Petar Cetinjski prije donošenja važnih odluka i svojih sinova kojima želim da žive u građanskoj državi. Bila sam da zapjevam "Oj svijetla majska zoro" pod svojom zastavom. Srećno pobjednicima, onima koji vole ovu zemlju pa da svi zapjevamo 21. maja 2021 Crnoj Gori. Sa onima koji demokratiju ne vide tako, ja nemam što činiti.

Neka je vječna Crna Gora! Učinimo je boljom za sve nas!

U "Pobjedi" objavljenoj 6. septembra, pod naslovom **Iskušenja postizborne Crne Gore ČIJA ĆE BITI VLAST?** jedan od osnivača **Matice crnogorske**, jedan od vodećih intelektualaca Crne Gore, čovjek sa nevjerovatnim patriotizmom, vrsni politički analitičar i publicista **Marko Špadijer** svoju sveobuhvatnu i briljantnu analizu završava porukom:

Ako nova vlast nastavi da se dogovara u svetosavskim lavrama, kanabeima državnika u Beogradu i Moskvi i nada da će sudbinu Crne Gore tamo rješavati, a ne u Crnoj Gori, grdno se vara. No pasaran!!!

DA JE VJEČNA CRNA GORA

MEMOARI

DIO II.

Tekst: Pop Lazo Popović Jabučanin

U ovom broju donosimo vam nastavak zapisa iz knjige "Memoari" popa Laze Popovića Jabučanina.

Pop Lazo Popović je imao desetoro djece (7 sinova i 3 kćerke); dva sina su mu rano umrla; dvojicu je – Filipa (1855) i Đura (1860) – po preporuci knjaza Danila i knjaza Nikole školovao u Rusiji o trošku ruskog dvora.

U sklopu Popovićeovog životopisa zanimljivo je bilježenje o onovremenim trgovačkim poslovima. Godine 1826. vidimo Popovića kao ortaka u trgovini s Ilijom Tomovim Vuksanovićem, Zalažaninom s Njeguša. On opisuje kako je uspostavio trgovačko-ortačke veze s uglednim Petrovićima, onda najjačim trgovcima u Crnoj Gori; dakako i sa drugim crnogorskim trgovcima i onima s područja Boke Kotorske. Po njegovim riječima, "sve što pasavaše s Rijeke u Kotor, ili iz Kotora na Rijeku, sve prolazaše kroz moje ruke". U trgovačkim transakcijama i prenošenju robe pomagali su mu braća i snahe tako da kuća, koja je brojila četrnaestero čeljadi, steče "opet vagančić skroba punan". Iduće godine u borbi s Bajicama poginula mu je majka, i brojna porodica se podijelila "na šestoro". Njega dopade "pet lakata kuće, jedan багаš (15kg) raži i jedan tuđi dan oranja..." Riječ je dakle o tipičnom raspadanju porodične zadruge... I poslije porodične diobe, Lazo Popović je nastavio trgovačke poslove. Štaviše, i nakon njegovog rukopoloženja za sveštenika, Njogoš mu je dopustio bavljenje trgovinom, koju je obavljao najviše sa Skadrom. Tome blagodareći, sagradio je kuću u Donjem Kraju, a 1832., po odobrenju Njogoševu i han u Donjem Polju, u zajednici sa Perom Tomovim Petrovićem. Bio je to prvi javni ugostiteljski objekat na Cetinju. Kasnije je kupio kuću sa Mlinom (Vodenicom) na Rijeci Crnojevića, a potom je sagradio kuću u dubokoj starosti (1893), pod Granicom, na kraju Romanovine.

Pored zanimljivog životopisa popa Laze Popovića punog peripetija (padao je u nemilost i Petra I i Petra

II; Petar I ga je jednom progle, Petar II hapsio), on se u spomenama osvrće i na opšte prilike savremenika, posebno na rđave odnose dva susjedna plemena na rupu Cetinjskog polja-Bajica i Donjokrajaca kojima je Popović pripadao. Ova dva cetinjska plemena su punih 17 godina u vrijeme mitropolita Petra I vodila međusobno ogorčene borbe. Popović kao pisac pruža živu sliku njihovih međusobnih zađevica i krvoprolića. U tim zlosrećnim vremenima gospodarili su međuplemenska trvenja i krvna osveta, što je prerastalo u prave ratove, prijeteći da istrijebi plemena. Dr. Jovan Vukmanović u svojoj studiji s razlogom ističe da "nigdije nije bilo više krvoprolića između Bajica i Donjokrajaca". Prema nekim podacima, koji su se zadržali i u pamćenju naroda ovog kraja, u krvnoj osveti, s obe strane, ubijena su 62 lica. Nadmoć Bajica, prema tvrđenju Popovića, bila je brojčano neraszajmerna. Bajica je bilo 250 pod oružjem, a svega 50 Donjokrajaca. Zanimljivi su njegovi podaci i opisi međusobnih obračuna, haranja i uništavanja imetka, paljenja kuća, plijenjenja stoke. U međusobnim obračunima učestvovali su susjedni Humci i nešto udaljeniji Čekliji i Njeguši. Sredinom septembra 1813. godine zavadili su se Cetinjani između sebe i u tom ratu koji je trajao bez malo pola godine – prema tvrđenju našeg pisca – "sve kuće u Humcima izgoriješe, pa Humci, osim porodice, Iva Đikanova 15. Maja 1814. krenuše za Rusiju...". Uskoro nakon toga, Bajice udruženi sa Čeklićima i Njegušima napadnu Donjokrajce "na Trojičindan" i ubiju im trojicu rane petnaestoro, zaplijene stoku, zapale mnoge kuće, "pa učiniše oro na polju kod Vlaške crkve i tu načiniše sentenciju i usjekoše veliku globu na Donjokrajce", naglašavajući "da za toliko zla koje bijehu učinili nema niko više pomenuti" – bilježi memoarista. Zatim dodaje kako su Bajice 26. septembra 1816. ponovo napali Donjokrajce i posjekli im dvojicu popalili im mnoge kuće i uzeli im ostatak stoke, "neki kami što bijaše preteklo od prve vojske i pohare". Tom prilikom su pokazivanj popa Laza, njega i njegove ukućane uhvatili na prevaru i odveli "kao roblje pod stražom". Tek osmog dana ih

je vladika Petar I sa vojskom oslobodio.

Pop Lazo Popović bolježi potom kako je tada uslijedilo sedam uzastopnih "gladnih" godina, od kojih je 1817. "bila ljuto gladna i za one koji nijesu bili poharani" ranije, pa se, stoga, gotovo svi Donjokrajci odlučise da se odsele u Rusiju. Oko 900 duša iz Donjeg Kraja i drugih oblasti crnogorskih "motali su se po moru cijelo ljeto do 4. oktobra 1817. godine". Među učesnicima u nesretnom lomatanju od Kotora do Carigrada, i obratno, bio je i Lazo Popović, koji potresno opisuje ovu neuspjelu i tragičnu seobu. Sve crnogorske porodice, "zli i gori", vratili su se u zavičaj uz dosta izgubljenih života (24 je umrlo i bačeno u more, najviše starijih osoba i djece) od gladi i epidemija. Dramatična zbivanja Popović opisuje ovako: "ljuto boni i bez ikad ništa, bez aljina, bez kuće, bez pokušstva, bez sačesa što treba za život čovijeku, ima smo svi pomrijeti, nebiješe nikakva rada ni pomoći". Da bi preživjeli otac i brat su išli da traže milostinju na Njegušima, a on sa majkom - u Dobroskoj Župi.

O sukobima Bajica i Donjokrajaca navode se i godine 1821. i 1823. Sukobi su trajali sve do 18. oktobra 1830. kada se prestavio Petar I. Tada su se nad mrtvim tijelom svog Gospodara zakleli crnogorski glavari da se neće međusobno istrebljivati. Tom prilikom su se izmirili i Bajice i Donjokrajci.

Naposletku, pop Lazo, koji je služio četiri gospodara, u svojim spomenama daje sažete karakteristike narodnog života razdoblja u kojemu je živio. "Crnogorci pod vladom Svetoga Petra - kaže on - bijahu se između sebe, bijaše se kuća sa kućom, bratstvo s bratstvom, pleme s plemenom, nahija s nahijom, kradijahu između sebe, paljahu jedan drugome kuće itd." Pa, ipak, po njegovom mišljenju sirotinja živjaše bolje nego za vrijeme Petra II, jer ona "kad joj čaše najahat oni jači, kupovaše fišeke i čaše se ogradit dobro kamenjem, a vladika mu sveti bijaše upomoć što mogaše činom i molitvom." U doba Petra II, dodaje on – sudnici bija-hu ljudi koji su dotle "činili najvišu mutnju i najviše zlo u Crnoj Gori". "Bolji i jači činjaše što hoćaše. A sirotinja nesmijaše da se brani od suda", jer jači nešto mitom, nešto hajterom, izlazaše vazda prav, a sirotinja plaćaše". "Senat bijaše ono što 'oće g. Pero Tomov" – zaključuje on. Kada govori o Njogoševom vremenu i korupciji koja je tada vladala, moguće je da je pisac memoara u ponečemu pretjerao (iako je ubjedljivo opisao otimačinu svog hana od strane Pera Tomova i Marka Lukina Martinovića!).

S dolaskom na upravu knjaza Danila I "ogrija sunce Crnu Goru". On odijeli građansku od crkvene vlasti. "On je bio za crnogorsku sirotinju kao proljetnje sunce koje u proljeće oživi i voskrsne svaku i najmanju travicu [...]". "Izagna mito da mu nema traga, izagna lupeže [...] uredi Crnu Goru [...] i učini da je sve države priznaju za nezavisnu". Njegovom smrću "prekrati se njegov sokolovski i najskuplji život od Kosova koji je bivao", "ne samo za nas - nego za sve Srpstvo".

Tako je isto bilo "od kako počeo vladati njegov sinovac knjaz Nikola I". On "produžuje one dobre namjere svoga strica i izražava sva ona dobra, koja bješe položio i uredio pokojni knjaz Danilo u svome narodu. Stara se da svako kod njega i njegova suda može naći pravicu. Polaže veliku brigu za sirotinju, u vrijeme gladi i oskudice nabavlja žito i so, nabavlja oružje i muči se po svijetu za pare i za sve, tek da svoj narod održi u mucu". "On je narodu oprostio polovinu od danka koji se prvo dava' i uopšte svaka njegova rabota pokazuje da on dnevno i noćno radi za sirotinju i svoj narod."

Kao što se vidi, memoarski spis popa Laza Jabučanina sadrži niz zanimljivih piščevih zapažanja o dramatičnim zbivanjima u doba mitropolita Petra I, koji je ulagao ogromne napore da izmiri zakrvljena bratstva i plemena Stare Crne Gore. Naglašeno ukazuje na nepostojanje pravne države i besudno vrijeme senatske vlasti u doba Petra II. Sa posebnim simpatijama piše o vladavini Danila I i Nikole I.

Pored autobiografskih podataka, Popović daje reljefnu sliku teškoga življenja na posnom katunskom kršu, u cetinjskom arealu, borbu golu egzistenciju zbog koje su se i dostojanstveni Crnogorci opredjeljivali, štaviše, i za prosjačenje po katunskim i riječkim krajevima, pa onda, neuspjeli pokušaj seobe u Rusiju.

Jezik kojim su pisani Popovićevi memoari je čist narodni. Ima u njegovom rječniku prilično arhaičnih izraza, ali za njih nije potrebno tumačenje - svi su, manje-više, razumljivi.

Tekst rukopisa prilagođen je savremenom pravopisu. Svejedno, to nije učinjeno u nekim slučajevima, i to: Sveti (Petar), Vladika, Arhimandrit, Gospodar i Knjaz, kad su ove imenice upotrijebljene bez ličnoga imena; oblici mojih, kojih; pridjevi bezčesni, bezčesti.

Memoarski spis popa Laza Popovića - Jabučanina ima, nesumnjivo, i po vremenu nastanka i po načinu pisanja, određeni etnografski i književno-istorijski značaj, što će, svakako, najmjerodavnije ocijeniti istoričari književnosti prilikom određivanja njegovog

mjesta u istoriji crnogorske književnosti.

Sve u svemu, "Memoare" popa Laza Jabučanina recipijent će, nesumnjivo, prihvatiti kao literarno štivo i uspjele opisivanje uzbudljivih događanja kao istinskih likova iz realnog života, mada tu i tamo, subjektivno obojeno...

I ŽIVOTOPIS

ŽIVOT POPA LAZA

Ja sam se rodio u selo u Donji Kraj, godine 1797. februara, 12. dan.

Mojemu ocu bilo je ime Savić, a mojoj materi Marija; obojica su oni bili od krvi lijepe i famelja blagorodnih.

Ali je pogodilo njihovo vrijeme, u vrijeme besudno u Crnu Goru, a otac mi je bio sirak: od braće nije imao brata do samo jednoga, kojega su zvali Puran, koji, kako je nastao poginuo je u četovanju u Buronje i tako otac ostao je bez nijednoga brata.

A u taj zaman bilo je tako, đe su bili dva brata od oca i majke, pa jedan od te dva brata ako je ima dva sina, a drugi brat jednoga sina, onizi dva zvala su onoga jednoga skitačem.

Ali premilostivi Bog dao je mojemu ocu mjesto braće šest sinova i dvije kćeri. Sinovi su mu se zvali Nikola, Jovo, Lazo, Todor, Milan i Pero, a kćeri Rosna i Stane. Ovo su moja braća i sestre. Svi smo se ženili i imali porode. Svi šest braće.

Ali moji roditelji bili su pali u veliku siromaštinu i sirotinju - kao sirak u besudnu zemlju. Najbližni koji su bili našijem roditeljima, bili su im zlotvori najviši.

Ali su moji roditelji obojica bili valjasti i pametni, i tako su se vladali i branili od zlotvora.

Ja u moje detinjstvo do pet godina nijesam znava što je ružno ni što je lijepo, ni što je dobro ali zlo; a po pet godina počeo sam poznavat da nije dobro ni lijepo biti golo i gladno i počelo mi je padati na um da pristiskujem kolena i da se stidim od svoje golotinje.

U šestoj mojoj godini 1803. godine pođe Vladika Petar Prvi i Crnogorci u Konavle dubrovačke na vojsku da se biju sa Francuzima; kad se vratiše, doniješe mene od tuda neki jad od crnijeh aljina, latinskih gaća, i obukoše mi [i]h s nekom drugom robuštinom i to mi se činjaše tader ka i da dolama bijaše na mene; i tako sam živio u mucu do 10 godina, nijesam ima na sebe nigda da obučem dobrieh aljina.

U jedanaestu godinu skrojiše mi jednu gunjinu od su-

kna, ma je tek samo ujemčiše i od toga istoga skrojiše mi gaće, i to mi se činjaše da sam lijepo obučen.

Tako sam živio do mojih trinaest godina, u trinaestu godinu pošao sam sa majstorima od zidanja.

U ove trinaest godina, podnio sam veliku muku od svačesa, tako da sam svega želio.

Stojao sam s majstorima dvije godine, pa zađedoše Cetinjani između sebe veliku rat, poklaše se Umci među sobom: svi Humci sa kućom Iva Đikanova. Na Krstovdan ubiše Humci dva brata popa Đikana, kuće im pogoreše, a to je bilo 1813. god. septembra, 14. dan.

U toj rati među sobom stojaše šest mjeseca, pa Humci krenuše svi, bez kuće Iva Đikanova, godine 1814. maja 15. dan u Rusiju, a njihovo kupi sve Sveti Petar.

A Donjokrajci ostali, nekoji i nekoji, zli ljudi koji ne poznavahu ni brata, ni kuma, ni druga. Ko gođ poljem prolazaše, svakoga zadijevahu i sirotinji uzimahu, a najviše Njegušima, Čeklićima i Baicama.

Baice kad videše da su Donjokrajci posiroćeli bez Humaca, a Njeguši i Čeklići jedva čekahu, i tako se dogovoriše svi [sic!] tri plemena i skupiše vojsku na Donjokrajce i na sami Trojičindan udariše na Donji Kraj. Popališe mlogo kuća, ubiše tri Donjokrajca na mrtvo, a raniše petnaest, plijeniše stoku, porušiše kuće koje izgoreše, pa učiniše oko - na polje kod crkve vlaške i tun načiniše setenciju i usjekoše veliku globu na Donjokrajce i učiniše da za toliko zla koje bjehu učinili nema niko više pomenuti. U to vrijeme kad se ovo dogodilo na Donji Kraj, mi braća bijesmo počeli nekizi ustavat uz oca i majku i dovatili se oružja, a bjesmo i pripasli jedno 180 bravah veljijeh i malih i nešto govedi i tako nas ubrani Bog od ove pohare. Kao pravu muku, zašto bjesmo zatvorili stoku u kuću, a branili se iz kuće dobro, ne dadosmo se ni da ni užde kuće, ni plijene stoku, nego ih odbismo sve bojem iz kuće; pomoći nemasmo ni od koga do od Boga, nego svak sebe i svoju kuću branjaše.

Pošto se odmače vojska, mi se otvorismo i sa stokom utekosmo, ne pogibe nijednoga jareta ali jagnjeta, niti dadosmo globe ni pare. - Ovako Bog pravu muku čuva i brani. Ovoliko zla bi na Donjokrajce u jednu godinu.

Ali pošto se već zarati, mi stoku prodadosmo a rad popuštismo i izgubismo, i tako ratujući, ostadosmo opet bez ništa i posiromaši[s]mo.

Baice sami opet, ka i zli ljudi [udariše] s vojskom na Donji Kraj godine 1816. septembra 26. Posjekoše

dva Donjokrajca (Laislavića Nikolu Stanojeva i Iva Đuranova) na Majstore, pa otolen s vojskom udariše na kuće donjokrajске. Opet popališe prijevarom mlogo kuća donjokrajских i uzeše stoke neki kami, što bijaše ostalo od prve vojske i pohare.

A mi ovoga puta bjesmo su ono malo brava te ne bjesmo prodali u planinu u Grahovac; stojasmo tobož na mir, ma se bojasmo.

Naš isti zet Ivo Đikanov Laislavić dođe pred ovom vojskom na Grahovac, prevari ne i ufati nas vojska, i povedoše nas i naše sve što bješe u Baice kao roblje pod stražom da uteć ne možemo, a Baice izgoreše sve kuće donjokrajске do Bate, ali ne ticaše nas ni naše niko ništa.

Međutijem sve smo se varkali s njima ne bi li im kako gođ utekli.

U osmi dan skoči Sveti Petar su nekoliko vojske te se bješe nagnalo na Cetinje, prizamiše Baice, uz polje i sabiše ih u selo Baice u njihove kuće.

A mi utekosmo iz Baica među vojskom Svetoga Petra. Sa svijem što imasmo u Baice.

Ove zime zimovasmo u kuću Šutine Puranova u špadijere, zašto ne bjesmo naredni ni s oružjem, ni s fišecima, osobito nemasmo fišeka, da u našu kuću stoimo,

koja bijaše izgorela i nasamo. Dakle, ne smijasmo stojat u našu kuću ove zime. Niti mogasmo osuhotit je.

Ova godina bila je ljuto gladna i za one koji nijesu bili poharani; ove iste godine bilo je po pet oka žita za talijer. Imali smo ove godine veliku muku od gladi. I u svu Crnu Goru, a najviše u Crmničku Nahiju, umrlo je mlogo čeljadi od gladi.

Zašto je bilo gladnijeh godina sedam, sve od kiše i sve sedam jedna iza druge. Ovo je bilo 1817. godine.

Mi ove iste godine krenusmo put Rusije, zajedno sa svijema Donjokrajcima i drugim Crnogorcima; nas bješe oko 900 duša i hodismo do pod Carigrad.

Otolen vrati ne car turski, a njemu pisa guvernatur njeguški, za inad Svetoga Petra, koji ni bješe dao pasaporte. Može bit bez pitanja guvernatura, a on očaše da se i on pita kao i Vladika Sveti, ako ne i još više.

Tako smo se vratili i motali po moru cijelo ljeto do četvrti oktobra 1817. godine, a na ovi dan dođosmo opet na Cetinje, ljuto boni i bez nikad ništa, bez aljina, bez kuća, bez pokućstva, bez brava, bez svačesa što treba za život čojku i imasmo svi pomrijet, ne bješe nikakva rada ni pomoći.

ZAPISANO JE

Tekst: Branko Borilović; Prilog pripremio: Vesko Pejović

Poštovani čitaoci, saradnik internet portala Cetinje moj grad nastavlja s interesantnim crticama iz naše prošlosti u prilogu Zapisano je dio 5. - "Da li znaš?", a tema je Cetinje.

Da se Cetinje prvi put pominjeu kotorskim notarskim spisima 1. IX 1440. godine.

Cetinje, 1482-1982, Cetinje, 1994, str. 61.

Da je Ivan Crnojević na Cetinju 1482. godine podigao rezidenciju-dvorac, a dvije godine kasnije i crkvu posvećenu rođenju Bogorodice, i uz nju manastir kao i sjedište mitropolita, episkopa i kaluđera. Tako je Cetinje postalo prijestonica Crnojevića države, podlovcenske Crne Gore i stalna rezidencija Zetske odnosno, Crnogorske mitropolije.

Cetinje 1482-1982, Cetinje, 1994, str. 68.

Da u Ivan-begovoj gramati koja je nastala 4. I 1485. godine stoje podaci i " pobude koje su ga rukovodile da ozida manastir na Cetinje da tamo provede potonje dane svoga života".

Cetinje i Crna Gora, Beograd, 1927, str. 19.

Da je današnji Cetinjski manastir podignut 1701. godine na mjestu gdje je nekad bio Ivan-begov dvorac. Manastir je podigao rodonačelnik dinastije Petrović vladika Danilo, a isti je rušen dva puta i to 1714. (Ćuprilić) i 1785.(Mahmut-paša Bušatlija).

Cetinje i Crna Gora, Beograd, 1927, str. 27.

Da je prva kuća na Cetinju sagrađena prije Biljarde(1838). U to vrijeme na Cetinju je postojao samo manastir i *Sionica*. Ona je imala izgled najobičnije seoske kuće, a nalazila se na mjestu današnjekafane "Evropa". Podigao je Negošev brat Pero Tomov i Lazo Jabučanin iz Donjeg kraja, sela pored Cetinja. Poslije ove 1842. godine vladika Rade je podigao posebno kuću bratu Peru pred sadašnjim dvorom, pa zatim Novica Cerović, itd. Već 1870. godine Cetinje ima oko 60 kuća, među kojima je i čuvena "Lokanda"(1864. godine). Sadašnja "varoš" je nastala uglavnom u periodu vladavine knjaza Nikole kada je odredio Cetinje za prijestoni grad.

Zetski glasnik, Cetinje, 22. IV 1936. god. str. 2.

Da je oko 1870. godine na Cetinju bilo svega oko 60 kuća. Njihov raspored je, premavojvodi Simu Popoviću izgledao ovako: "u Dvorskoj ulici na jednoj strani dvor Knjažev, a do dvora kuća vojvode Iva Rakova Radonjića (današnja Gradska kafana, prim. B.B), i do nje kuća vojvode Đura Matanovića (današnjatelj "Dado", prim. B.B). Na drugoj strani, prema dvoru bioje senati tu je kuću docnije knjaz darovao Božu Petroviću, svome rođaku, predsjedniku Senata, pošto je o državnom trošku dograđena i popravljena (ova kuća danas ne postoji, prim. BB).Do senata je Vukovićeva kuća (GavroVuković, prim. B.B), bivšeg sekretara vladčinog, a sada jeknjaževa, do nje popa Đura iz Bajica,pa vojvode Petra Vukotića.Od ove dvije ogradio je docnije knjaz Petar Karađorđević svoju kuću (nekadašnje srpsko poslanstvo, danas Etnografski muzej Crne Gore). Do nje je kuća Jefta Vuletina– Vuletića (Belgijsko poslanstvo, prim. B.B.), pa vojvode MiljanaVukova, a prije NoviceCerovića, pa popa Steva Kape, Vuka Ražnatovića i najposlije popa Klisića iz Limljana, aod ove posljednje dvije ogradio je vojvoda pop Ilija Plamenac ovu sadašnju svoju (srušena prije tridesetak godina).

U drugoj ulici, u koju se od Bajica ulazaše u Cetinje i iz koje se između Plamenčeve i Matanovićeve kuće obrće u Dvorsku, bilo je na obje strane skoro podjednako po 25 kuća, a na kraju nje ispriječila se i "Lokanda".

Popović, Simo: Memoari, Cetinje-Podgorica, 1995, str. 28-29.

Da pored Cetinja postoji još jedan grad sa tim imenom, a nalazi se u Češkoj Republici i zove se Cetiye.

Erdeljanović, Jovan: Stara Crna Gora, Beograd, 1878, str. 754.

Da je Biljarda ili kako se u početku zvala Nova kuća sagrađena 1838. godine po nacrtu rusa Jakova Oze-reckovskog.

Cetinje 1482-1982, Cetinje, 1994, str. 28

Da je Biljarda duga 72,4m a široka 7,5m, dok su dva kraja zgrade imali još po jednu prostoriju i bila su široka

po 13,15m. Sama zgrada ima prizemlje i sprat sa 25 odjeljenja (11 u prizemlju i 14 na spratu).

Martinović, Dušan: Cetinje, postanak, razvoj i turističke mogućnosti, Cetinje, 1977, str. 59

Da je kralj Nikola podigao svoj dvorac na mjestu zvanom "Skenderovina". Na tom mjestu izginulo je mnogo turskih aga i begova koji su bili većinom porijeklom iz Skadra (Skenderije)a koji su stradali prilikom razaranja Cetinjskog manastira 1692. godine. Za izgrađeni dvorac kralj Nikola je plaćao uobičajenu "laktarinu" (porez), kao i za dvorski park.

Zetski glasnik, Cetinje, br. 33, 1936, str. 2.

Da je Medovina dobila ime po tadašnjem stanovnicima tog dijela Cetinja Medojevićima (Medovićima) koji su "prepisali baštine crkvi". O tom poklonu postoji zapis, odnosno testament koji je pisao kaluđer Maksim, ikonopisac.

Cetinje, 1482-1982, Cetinje, 1994, str. 82.

Da se današnji dio Cetinja, koji se zove Pod granicom, nekada zvao "Romanovina".

Jabučanin, Lazo Pop: Memoari, Podgorica, 2003, str. 14

Da je reljefnu kartu Crne Gore u Njegoševoj biljardi uradio crnogorski umjetnik Marko Brežanin zajedno sa grupom austrougarskih vojnih kartografa. Reljef je urađen u srazmjeri 1: 10.000. Brežanin je bio prvi evropski umjetnik koji je uradio reljef svoje domovine.

Lompar, Dragica, Borilović, Branislav: Građa za Crnogorski biografski leksikon, tom I, Crnogorsko primorje, Cetinje, 2019, str. 49

Da je prema pisanju norveškog kapetana Angela, koji je na skijama prošao Crnu Goru 1893. godine,Cetinje imalo "prekrasan" vodovod i da se uz pomoć vatrogasnog šmrka svakodnevno polivalo "poznato cetinjsko klizalište".

Angel, Henrik: Kroz Crnu Goru na skijama, Cetinje, 1997, str. 66.

Da je srpski etnograf Jovan Erdeljanović zabilježio da je Cetinjska rijeka izvivala ispod Vranje stijene u Bajicama.

Erdeljanović, Jovan: Stara Crna Gora, Beograd, 1911, str. 260.

Da je poznati srpski historičar Milorad Medaković zapisao da Cetinje leži na "ezeru" i da kada konj trči, čuje se tutanj. Kaže da je voda potonula ispod kuće Špira Mitrova "a to je u vrh Bajica".

Medaković, Milorad: Cetinje crnogorska prijestonica, Novi Sad, 1894, str. 4.

Da je prof. Radule Vasović ustvrdio da su na Lovćenu bila dva glečera. Time je negirao Jovana Cvijića koji je zapisao da je na Lovćenu bio samo jedan glečer. Svoj stav je detaljno objasnio u ovomradu.

Tragovi ledenog doba u Crnoj Gori, Godišnjica Nikole Čupića,Beograd, XXX, 1911, str. 168- 180.

Da je austrijski kartograf Leopold Levina 1917. godine napravio kartu podzemnih voda Cetinja. Na karti se vidi kojim dijelom grada ove vode protiču.

Istorijsko-geografski atlas Crne Gore, Podgorica, 2006, str.172-173.

Da je čuvena gostiona "Lokanda" na Cetinju izgrađena ponajviše zalaganjem velikog vojvode Mirka, oca knjaz Nikole i to uz pomoć akcija. Popović kaže: "Na akciji, po 50 fiorinasvaka, koje su skupljene nješto u Crnoj Gori,a najviše u Boki Kotorskoj". Po njegovom opisu zgrada je dosta velika, ali slabo ograđena tako da je ubrzo izgledala kao stara. Dalje kaže da je čitavi objekat prokišnjavao i da je morao držati lumbrelu(kišobran) u "kamaru", u koju je bio smješten.

Popović, Simo : Memoari, Cetinje-Podgorica, 1995, str. 29.

Da su na Cetinje nekada postojala 4 ponora. Jedan je bio kod "Ćipura, drugi kod Vojnog stana a treći kod Laboratorije(nekadašnji OBOD, sadašnji Univerzitet umjetnosti, prim. B.B), četvrti se otvorio Pod granicom oko 1906. godine. Tada je "sopstvenik" Popovć-Jabučilo (Jabučanin, prim. B.B) kopao temelje za kuću i prilikom tih radova otvorio se ponor.

Bibliografski vjesnik, br. 1-3, 2018. str. 474.

Da je Crnojevića mlin na Cetinju bio "nad rječicom, koja jedolazila iz gornjeg polja pa iza manastira savijala i uvirala u ponor. Korito ove rječice iako dosta zasuto, bilo je još toliko duboko kada se gradio kolski put, da se morao preko nje ozidati kameni most na ulasku u staro Cetinje. A drugi je most bio između Biljarde i Senata. Docnije je zasuto i korito i most, kada su se kuće počele graditi dalje put Bajica.

Popović, Simo : Memoari, Cetinje-Podgorica, 1995, str. 40-41.

Da su "u okolini Bokova pronađeni tragovi čovjeka starog 12000 godina". Ovaj podatak je saopštio minhenski antropolog dr Falk Šup. On je ove tragove pronašao u pećini "Koronina", desno od puta koji vodi za Bokovo. Iz pećine je izvadio više od 900 kostiju i

kamenog oruđa koji su, prema njegovim tvrdnjama, poticali iz tog perioda.

Cetinjski vjesnik, 1913, br. 70, str. 4.

Da je saksonski kralj Fridrih August u maju 1838. godine posjetio Cetinje. Odsjeo je u Manastiru koji ga je očigledno impresionirao. O gradu je takođe lijepo govorio. Za Njegoša je rekao da se nije mogao "nadiviti impozantnoj figuri Vladičinov u njegovoj lijepoj odjeći".

Matica, br. 66, ljetno, 2013, str. 312.

Da je srpska spisateljica Isidora Sekulić, kada je čula da je posjećen stari brijest na Cetinju rekla: "Bolje da je ostao brijest no oni koji su naredili da se poseče".

Rotković, Radoslav: Kratka ilustrovana istorija crnogorskog naroda, Podgorica, 2005, str. 404.

Daje na Spasov-dan na Cetinju osveštan kamen temeljac Hipotekarne banke (današnja zgrada Ministarstva kulture Crne Gore).

Zetski glasnik, Cetinje, br. 39, 1934, str. 4.

Da se Ivanov grad ili Soko grad u Crnoj Gori nalazi između Kosijera, Đinovića i Štitara. O ovom gradu opširno je pisala "Bosanska vila", Sarajevo, 1898, str. 322-323, 339-340, 356-357. kao i mnogi autori među kojim i dr Dušan Martinović. U radu Martinović govori o Stefanici Crnojeviću koji je podigao "grad Soko, iznad današnjeg sela Štitare 11. kilometara sjevernoistočno od Cetinja. Grad je 1411-1444 držao Stefan Vukčić Kosača koji ga je zajsдно sa Medunom ustupio despotu. Kao vlasništvo Stefanice Crnojevića Soko grad se pominje 1453. godine".

Cetinje, 1482-1982, Cetinje, 65.

Da je Marjan Bolica (drugapopolovina 16.v. – prvapopolovina 17.v.), katoličkisveštenik, diplomataipjesnikizrenesanskogKotora, opisujućiLovćeninjegovaprirodna bogatstva, rekaodajezemljaplodnaimekaidauvelikimkoličinamadajeječam, ražiovas, kaoikvalitetnosijeno. Kažedajebogatraznovrsnomdivljačikao štosumedvjed, divljasvinja, vuk, ris, aliiplemenitomdivljačipoputrsne, jelenaidivokoze.

Cetinje 1482- 1982, Cetinje, 1994, str. 84.

Da je "Narodna riječ" objavila tekst o podizanju zdravstvene ustanove na Cetinju i sanatorijuma na Lovćenu. U tekstu se kaže da su "ovih dana stigli iz Njemačke dva velika paviljona sa kompletnim namještajem za sanatorijum na Lovćenu". U paviljonu je bilo mjesta za 90 kreveta. Oprema je stigla u zimskom periodu, pa na Lovćenu nije bilo uslova za rad tako da su bili primo-

rani da sav materijal odlože na Cetinje. U cetinjskom parku je, u isto vrijeme, postavljeno 6 baraka koje je bila "instalirana banja i školska poliklinika", đaćka vježbonica, stanovi i trpeze. Dvije kućice su postavljene za higijenski zavod.

Narodna riječ, Cetinje, 11.12.1926, str. 1.

Da je na Cetinju 1916. godine otvorena "narodna kuhinja". U početku kuhinja je brojala 100-tinak korisnika.

Cetinje 1482-1982, Cetinje, 1994, str. 159.

Da se Obilića poljana na Cetinju zvala "Velika livad" ili "Velja poljana". Podatak se nalazi u Planu grada iz 1860. godine, koji je objavljen u ovom almanahu.

Ilustrovani zvanični almanah-šematizam Zetske banovine, Sarajevo, 1931, str. 242.

Da se u Cetinjskoj opštini nalazi toponim sa imenom "Arbanaški do". On se nalazi u selu Vrela, nadomak grada. Po predanju, do je dobio naziv po čobanima Arbanasima koji su po padinama Lovćena napasali stoku.

Erdeljanović, Jovan: Stara Crna Gora, Beograd, 1978, str. 755.

Da Đinovobrdo, najjužnijeviciCetinjskogpolja, nosinazivpoličnommuškomimenu Đin, kojejeidanaspriputnokodsjevernihArbanasa. Pretpostavljasedajeupitanjubioarbanaškistočar, kojijepotombrdunapasaaostoku.

Erdeljanović, Jovan: Stara Crna Gora, Beograd, 1978, str. 220.

Da se uredništvo "Ilustrovanih cetinjskih novina" nalazilo u kući Spasića, o čemu svjedoči fotografija koja se nalazi u ovim novinama.

Ilustrovane cetinjske novine, Cetinje, 5. VII.1917, str.2.

Da je Cetinjanin, arhimandrit Simeon Popović Dajbabski "neko vrijeme bio na Sorboni" (studirao filozofiju). Pored asketskog života, poznat je i po tome što je sam sebi napravio ćeliju u kamenu, kao i po izgradnji podzemne crkve koju je sam živopisao (sve to stoji u tekstu dr Dušana Martinovića koji je priredio "Memoare" popa Laza Popovića).

Memoari popa Laza Popovića Jabučanina, Podgorica, 2003, str. 274-25.

Da je 1824. godinena Cetinju svu ljetinu "pohara skakavac", tako da "ne ostavi od žita ništa, niti se rodi ništa".

Memoari popa Laza Popovića Jabučanina, Podgorica, 2003, str. 32.

Da su 16.04.1926. godine Cetinje posjetili predstavnici Rokfelerove fondacije iz Njujorka, kada su obišli Bak-

teriološku stanicu na Cetinju. Ista fondacija je boravila na Cetinju i 31.07.1926. s ciljem da se uz njihovu pomoć podigne higijenske ustanove u opštinama Cetinje, Podgorica, Ulcinj, Bar, Virpazar i Rijeka Crnojevića.

Narodna riječ, Cetinje, 24.04.1926, str. 3.

Da su Cetinjanima toliko dojadile svakodnevnne trke, kako automobila, tako i bicikala, pasu građani tražili da se zabrani vožnja posebno u užem dijelu grada. Kažu da se "našim ulicama voze i visoki dostojanstvenici, koji ne mare na propise". Zato barem treba zabraniti deci "biciklističke šetnje kroz varoš".

Narodna riječ, Cetinje, br. 17, 1927, str. 3.

Da je na "GibraltaruAdrije", odnosno Lovćenu, Austro-ugarska monarhija bila planirala da podigne spomenik Franju Josifu I. i to od bijelog kamena, visine 16-32 metra kako bi bio daleko vidljiv nad morem. "Natjecalo" se 17 umjetnika sa 100 projekata, a najuspješniji je proglašen rad akademskog slikara Marka Rašice. Na njemu bi bili utisnuti incijali F. J. I. i datum 11. I. 1916 "kada su naše čete osvojile Lovćen".

Cetinjske novine, Cetinje, 19. listopad 1916, str. 3.

Da je Pio Pulini (Ankona, 1887-Rim, 1955, prim. B.B), 1910. godine, naslikao u velikoj sali Italijanske legacije na Cetinju, zidove sa lijeve i desne strane (Danas tih slikanema ili su ostali ispod debelih naslaga kreča, prim. B.B). Njegov unuk je 2016. bio u posjeti Cetinju, a Pulinijeva biografija se nalazi na internetu.

Izvor: Autora ovih redova sa navedenim podatkom upoznao je potomak familije Pulini.

Da malo Cetinjana zna da jevelika sala "Ivan Crnojević" u Vladinomdomu bila ukrašena slikama italijanskih majstora. Te slike koje su se nalazile sa lijeve i desne strane (danas postoje samo okviri) je u toku II sv. rata uništio Dima Gerasimović (sin poznatog cetinjskog doktora Gerasimovića, prim. BB). "LudiDima", kako su ga Cetinjani zvali, bio je neobičan mladić za to vrijeme i prilično kontroverzna ličnost. "Ludovao" je na motoru cetinjskim ulicama u avijatičarskoj jakni sa crnim cvikerama. Ponašao se jako čudno, a mnogi Cetinjani su smatrali da ima mentalnih problema dok su drugi govorili da je strani obavještajac. Odlaskom u partizane Dima je pokazao pravo lice, jer je sam jurišao na neprijateljske bunkere, čime je iskazao nevjerojatnu hrabrost. Slike koje su krasile zidove Vladinog doma uništio je iz njemu znanih razloga (neki kažu iz velike mržnje prema Musoliniju i fašizmu, prim. BB).

Tomašević, Bato, "Orlov krš", Beograd, 2000

Da je po legendi Rijeka Crnojevića nastala kad je Ivanbeg Crnojević otišao u lov na uzvišenje Obod. Ispred jedne pećine iskočio je divlji jarac kojeg su ubili. U isti čas iz pećine je pokuljala takva voda da su se lovci jedva spasili. Od tog doba na istom mjestu stalno izvire rijeka.

Sazdanje Cetinja, Cetinje-Podgorica, 1984, str. 149.

Da je Đevojački vir na Rijeci Crnojevića nastao tako što su Vreljani (selo kod Cetinja, prim. B.B) zbog zlo-upotrebe njihovih voda od strane žena koje su tu često dolazile iz grada da peru veš, nekoliko njih ubili. Među ubijenima je bila i ćerka Ivan-bega Crnojevića, čije tijelo je bačeno u jedan ponor na Vrelima. Poslije nekog vremena, čobani iz Očevića su našli njenu ruku i prsten sa oznakom Crnojevića. Od tada se mjesto gdje je pronađena ruka zove Đevojački vir.

Sazdanje Cetinja, Cetinje-Podgorica, 1984, str. 152.

Da je Cetinje posjetio ministar Rem (kasnije jedan od osnivača nacističke partije), koji je primljen od strane tadašnjeg bana Stanišića, kao i predsjednika opštine g. Zuberera. Bio je oduševljen dočekom. Na kraju je rekao: "Vi imate prekrasnu zemlju". Posebno je bio impresioniran Lovćenskim serpentinama.

Slobodna misao, Nikšić, godina XIV, 1934, br. 24, str. 2.

Da su u periodu od 1937-1938 Cetinje turistički posjetila trojica bliskih saradnika Adolfa Hitlera. Herman Gering bio je na Cetinju 2.07.1935. godine kao drugi čovjek Rajha. Ugostio ga je ban Zetske banovine Mujo Sočica. (Zanimljivo je da je na Cetinju živjela sestra ličnog vozačaHermana Geringa, Ermina, udata za J. Martinovića, prim. B.B). Tom prilikom je probao Nikšićko pivo koje mu se jakodopalo. Cetinje je takođe posjetio i Valizer Funk, ministar i potonji guverner Raischbanke 1936. godine.

Vijesti, 20.07. 2014. godine.

Da je 20.03.1908. godine na Cetinju formirana Dječja bolnica i to povodom smrti kraljevih unuka Stevana i Stanislava (Mirkovi sinovi). Prvi prilog su dali knjaz Nikola i knjaginja Milena u iznosu od 5.000 kruna. Ubrzo je sakupljeno 18.000 kruna itim novcem je otpočela izgradnja bolnice.

Brankovo kolo, br. 12, 1908, str. 190.

Da je na Cetinju rođen poznati ljekar Kleant Teodorides. Po nacionalnosti je bio Grk, a isticao se tokom školovanja na Cetinju i Kotoru. Zbog toga je zavrjedio novčanu pomoć knjaza Nikole koji ga je poslao na dalje školovanje u Petrograd. Usljed bolesti se morao vratiti na Cetinje da bi nešto kasnije u Carigradu završio me-

dicinsku školu za vojne ljekare s odličnim uspjehom. Poslije završenih studija vratio se na Cetinje, đe je i umro u 30. godini života (Po nekim podacima bio je prvi seksolog na ovim prostorima, prim. BB).

Srpski arhiv za celokupno lekarstvo, Beograd, 1895, br.17-18, str. 594-595.

Da je Ludvik Kuba (češki slikar, muzičar, pisac i profesor Umjetničke akademije u Pragu), pored mnogih crteža i muzičkih djela na temu Crne Gore, napravio i crtež "Barutane", mjesta đe se danas nalazi spomenik Božićnim ustanicima u Bajicama (od kamena porušene "Barutane" izgrađen je jedan dio Ljetnje pozornice na Cetinju, prim. BB).

Kuba, Ludvik, Prag, 1892, str. 62.

Da je Stjepan Mitrov Ljubiša, pišući o Šćepanu Malom, naveopodatke kako su se Crnogorci na "Gospojin dan" bavljali na Cetinju: "iza Božje službe i ručka, momčad baca se kamenom s ramena, skače, igra, grabi kape, sječe od jednog mahagovedima glave u opklad, vodi kolo oko crkve; a starci po poljani razgovore vode".

Dubrovnik: zabavnik narodne štedionice Dubrovačke za godinu 1868, Split, 1868, str. 141.

Da je na Rijeci Crnojevića, pored kuće velikog vojvode Mirka Petrovića, bio posijan "jedan do orizom". Te godine nije najbolje rodio jer je sjeme bilo slabo, ali se osvjedočilo da tu oriz može dobro rađati, tako da će se sijati i u narodnom periodu".

Orlić, crnogorski godišnjak stari i novi za prostu godinu 1867, str.41.

Da je po pisanju Nićifora Dučića Skadarsko jezero prebogato ribom. Kaže da se čini "veliki lov u mjesecu oktobru pa do marta, kad je dobra od lova godina, može se preko 1000 milijardah uloviti". Kaže da osim ukljeve (skoranca) "u blato ima još pastrve, krapovah, skakavice, svrage, skobalja, kljenovah itd." (Pored ribe "pokrajvodani" su lovili i rane vrste ptica pa čak i pelikane, prim. BB).

Orlić za crnogorski godišnjak stari i novi za prostu godinu 1867, Cetinje, str. 44.

Da je u Beogradu obrazovana komisija za detaljno proučavanje mogućnosti isušavanja Skadarskog jezera, regulisanja Bojane i omanjih jezera, blata i močvara u okolini Skadarskog jezera, Bojane i na Primorju zetske banovine. Slična komisija je formirana i u Albaniji.

Epoha, Cetinje, br. 1, 1931, str. 4.

Da stariji ljudi na Cetinju "pamte i tragove neke džamije

sa sjeverne strane do bivšeg Ženskog instituta".

Cetinje i Crna Gora, Beograd, 1927, str. 18.

Da je "Guvernadurnica" u Cetinjskom manastiru dobila ime po guvernaduru Joku Radonjiću (šurovao sa Austrijom protiv Petra I (prim. BB) koji je u toj prostoriji bio zatvoren. Zatvorio ga je lično Petar I Petrović Njegoš kao svoga političkog protivnika.

Cetinje i Crna Gora, Beograd, 1927, str. 27.

Da "Hladnica" u Cetinjskom manastiru ima veze sa Lovčenskom i Cetinjskom pećinom, kao i sa "nedavno pronađenom Lipskom pećinom."

Cetinje i Crna Gora, Beograd, 1927, str. 27.

Da se ispred Cetinjskog manastira nalazilo guvno, čije su razmjere bile veličine "Car zvona" Ivana Groznog, a "dignuto" je 1885. godine. Mjere zvona je lično preuzeo vladika Sava Petrović kada je bio u posjeti Rusiji. Sa toga guvna, koje su Crnogorci zvali "malo", objavljivani su svi važniji događaji u Crnoj Gori. Nešto dalje od njega nalazilo se "veliko" guvno, "baš tamo đe se danas nalazi Spomenik borcima za narodno ujedinjenje" (ispred Biljarde, prim. BB).

Cetinje i Crna Gora, Beograd, 1927, str. 28.

Da je "Tablju" iznad Cetinjskog manastira podigao Petar II Petrović Njegoš. Tablja je prvobitno zamišljena kao objekat za odbranu manastira. Od te ideje Njegoša su odvratili njegovi najbliži riječima da je nepristupačna za izvlačenje topova. Kasnije su na Tablju iznosili odsječene turske glave (taj običaj je ukinuo kralj Nikola, prim. B.B.).

Cetinje i Crna Gora, Beograd, 1927, str. 28.

Da su i u vrijeme Petra II bile prisutne mito i korupcija. Znajući to, knjaz Danilo je sve radio kako bi to zlo izkorijenio. Njegovim dolaskom na presto "ogrijalo je sunce Crnu Goru" kaže pop Lazo. "Izagna je mitoda mu nema traga, izagna lupeže i učinje da sve države Crnu Goru priznaju nezavisnom".

Memoari popa Laza Popovića Jabučanina, Podgorica, 2003, 15.

Da se "Biljarda" prvobitno zvala "Nova kuća." Biljarom su je Crnogorci nazvali zbog društvene igre zvane bilijar. Vladika Rade je u Biljardi napisao "Gorski vijenac", a u njoj su kasnije živjeli knjaz Danilo i kralj Nikola, sve dok 1864. godine nije podigao sebi dvorac.

Cetinje i Crna Gora, Beograd, 1927, str. 30.

Da je na Cetinju 20. jula 1906. godine otpočela sa radom Crnogorska banka. U banci su uzeli učešće svi "viđeniji

ljudi u Crnoj Gori." Akcionari su bili iz gotovo svih krajeva Balkana, kao i Evrope (u izvornom tekstu su pobrojana njihova imena, prim. B.B). Crnogorska banka ima veze sa svim novčananim zavodima u "Jevropi", i to sa "Lidvobank Kredit Austrihien, Viener Bank Verien, Ustredni Bank, Živnostenska Banka, itd. Beč, Anglo Paris i svuda đe ima filijale, Carigrad, Milano. Ulozi na štednju dostigli su "gotovo pola miliona kruna". Za potrebe banke otkupljen je plac na kojem će se graditi zgrada i to blizu "doma Knj. Vlade."

Ujedinjeno srpstvo: prvi srpski ilustrovani kalendar u Americi za godinu 1910, Čikago.

Da je čuveno zvono Ivana Crnojevića skinuto 1934. godine sa Cetinjskog manastira pod izgovorom da je oštećeno i napuklo, a zatim prebačeno u Srbiju, tačnije u Vojvodinu, i pretopljeno. Od njega je vojvodanska gospoda pravila kvake na ulaznim kapijama. Crnogorci su zvono, inače, koristili u rijetkim prilikama, kao što je bilo rađanje prijestolonasljednika Danila ili kada je crnogorska vojska odnijela veličanstvenu pobjedu na Vučjem dolu.

Adžić, Novak: Zvono Ivana Crnojevića, www.mon-tenegrina.net

Da su Austrijanci, 19.01.1915. godine, bombardovali Cetinje s "pet bombi", koje su eksplodirale u blizini Dvorca Nj. Kr. V. Knjaza Našljednika Danila, Bolnice Danilo I i Ruskog poslanstva". Bombe nijesu izazvale veću štetu osim što su popucala "mloga staklena oka". Bombardovanje se ponovilo i 15. 02.1915. godine.

Vjesnik, Cetinje, 23.01.1915. godine, str. 1.

Da je plac na kojem je izgrađeno Francusko poslanstvo na Cetinju, otkupljeno od protodakona Filipa Radičevića. Ugovor je sklopljen 31.12.1899. godine. Ubrzo se ispostavilo da je prostor nedovoljan za takvu arhitektonsku zamisao, pa je otkupljen i susjedni plac površine 999 m2 od Milutina Vukotića. Kasnije je otkupljen i plac sudije Baja Gardaševića, tako da je dobijen prostor od 3300 m2. Kamen za izgradnju poslanstva nađen je na desetom kilometru puta od Cetinja ka Njegušima. To je najstarija zgrada sa armirano-betonskom konstrukcijom u Crnoj Gori.

Arhitektonska istraživanja zgrade bivšeg Francuskog poslanstva na Cetinju, Cetinje, 2014. str. 11.

Da je prva banka (založnica) u Crnoj Gori osnovana na Cetinju još davne 1864. godine. Podatke o prvoj banci (založnici) pronašao je prof. D. Vuksan u Državnom arhivu Crne Gore. Banka je osnovana 11. novembra 1864. godine i radila je punim kapacitetom do kraja

februara 1868. godine.

Zapisi, Cetinje, knjiga III, sveska 1-2, jul-avgust 1928, str. 51- 55.

Da zdrava planinska voda sa Obzovice kod Cetinja nosi naziv po šćeri kralja Nikole "Velika Knjeginja Milica", koja je ovu vodu o svom trošku dovela 1891. godine do Cetinja.

Čitanka za četvrtirazred osnovnijeh škola, Državna štamparija, Cetinje, 1897, str. 235.

Da je Nj. V. kralj Nikola Petrović-Njegoš dao prvi prilog za podizanje džamije na Cetinju.

Cetinjski vjesnik, Cetinje, br. 100, 18. XII 1910, str. 4.

Da se Iso Boljetinac, vođa Arnautske pobune 1910. godine, jedno vrijeme "poslije sloma pobune" krio na Cetinju.

Stanojević, Stanoje: Narodna enciklopedija, knj. I. A-3, str. 225.

Da je krajem 1903. i početkom 1904. godine na Cetinju trebalo da se podigne "Ruski hram" i to u neposrednoj blizini Ruskog poslanstva. Za tu potrebu, po odluci ruske Vlade, Rusko poslanstvo otkupilo je 13 000m2 zemljišta od Steva Popovića za 28.000 kruna. Drugi dio placa knjaz Nikola je otkupio od Mihaila Popovića i poklonio za izgradnju ovog hrama. Međutim, do njegove izgradnje nije došlo zbog pogoršanja crnogorsko-ruskih odnosa. Knjaz Nikola je poslije povratka iz Beča 1906. godine, na sastanku sa ruskim diplomatskim predstavnikom E.F. Štejnjom, saopštio da gotovo čitavo stanovništvo Cetinja negoduje "protiv religiozno-separatističkih stremljenja Rusije" i da, kako je zabilježeno, ni jedan građanin neće preći prag toga hrama.

Raspopović, Radoslav: Crna Gora i Rusija, beograd-Podgorica, 2005, str. 308-310.

Da je 21. VIII 1910. godine bio postavljen kamen temeljac za Sabornu crkvu na Cetinju koja je trebala da se izgradi uz pomoć Rusije. Lokacija je bila određena između Biljarde i Vladinog doma. U tekstu se nalazi i skica hrama.

Raspopović, Radoslav: Crna Gora i Rusija, Beograd-Podgorica, 2005. str. 315.

Da je na Cetinju trebao da se izgradi 1910. godine veliki tržni centar poput današnje "Delte". Takođe je trebala da se izgradi i kapelica.

Berkuljan, Aleksandar: Nerealizovani arhitektonski planovi u Knjaževini/Kraljevini Crnoj Gori, april, 2018.

Da je Marjan Bolica još u XVII vijeku zapisao da Ce-

tinje ima četiri fontane.

Pavlović, Milan J.: VodičCetinja, Marselj, 1901, str. 9.

Da je skulpturu Crnogorca ispred zgrade Hipotekarne banke (1936), danas Ministarstva kulture, na Cetinju izradio vajar i profesor na Umjetničkoj školi u Beogradu, Ilija Kolarević. Kolarević je rođen u Velikom selu kod Beograda 24.05.1894, đe je i umro 3.02.1968. godine.

Izvor: B. Borilović.

Da je skulpturu Crnogorke ispred zgrade Hipotekarne banke (1936), danas Ministarstvo kulture, na Cetinju izradio vajar Petar Palavičini (Korčula, 15.06.1887 – Dubrovnik,1958). Palavičini je bio češki đak, studirao je u Pragu vajarstvo, a apsolvirao na Likovnoj akademiji u Beču. Predavao je na Umjetničkoj školi u Beogradu.

Izvor: B. Borilović.

Da je jedna karijatida na Lovćenu rađena po liku Podgoričanke Vere Nedić-Sekulić. Njenu fotografiju uradio je Jovan Marić iz Podgorice. Po Meštrovićevom izboru Verin lik izvajao je splitski umjetnik Andrija Krstulović.

Prvi program RTV Crne Gore, 12. IX 2020. god.

Da je cetinjski slikar Predrag Gazivoda, ušao u svjetsku enciklopediju slikara naivaca. Njegove slike sa motivima Skadarskog jezera su obišle svijet.

Bihalji, Oto-Merin: World enciklopedia of naive, Beograd, 1985, str. 255-256.

Da je 30. IX 1692 godine, lagum u Cetinjskom manastiru zapalio Vukosav Vučetin, po nekim podacima Donjokrajac. "Lagum je bio zapaljen kada je paša ulazio u manastir" đe je već bila sva njegova pratnja. Oborena je čitavalijeva stranamanastira i pri tom je poginulo "mnogo čeljadi". Vukosav je "sašao" istog dana u Kotor i izvijestio Providura da je zapalio lagum.

Lovćenski odjek, Cetinje, br. 2-3, 1925, str. 115.

Da je prvi poginuli francuski vojnik na Lovćenskom frontu 1915. godine sahranjen pred crkvom u Bajicama.

Martinović, Srđa: Crnogorska vojska 1854-1916, Cetinje, 2018, str. 729.

Da je francuski maršal Marmon jednom rekao za Cetinje: "Najzad predlagao sam po ugledu na Rimljane i na Karla Velikog da se deportira jedan dio stanovništva i da se uputi, na primjer, da krči put kroz pustare u Cajstu (Holandija)". Na sreću ovaj njegov prelog nije prošao, jer se predlog "ne dopada imperatoru".

Lekić, Dušan: Spoljna politika Petra I Petrovića Nje-goša, Cetinje, 1950, str. 232.

Da je "dvorski maršal tih dana predlagao, pod uticajem grofa Luja Vojnovića (sekretar knjaza Nikole, ministar pravde Knjaževine Crne Gore, opunomoćeni poslanik Crne Gore u Vatikanu, prim. B.B.), da se izvrši trampa, tako da se Crnoj Gori da Skadar, a Austro-Ugarskoj Lovćen".

Zapisi, januar 1928, str. 79.

Da je stric poznatog srpskog pjesnika Stevana Raičkovića, Jovan (po rođenju Crnogorac) pričao sinovcu Stevanu o posjeti Bernarda Šoa Cetinju 6.06.1929. godine. Kaže da su mu Cetinjani postavili "čilim", da preko njega pređe iz auta do hotela. Šo, kao skroman čovjek, vješto ga je izbjegao, preskočio na travnjak i tako ušao u hotel. Sve dane provedene na Cetinju padale su poznate cetinjske kiše koje mu nijesu dozvolile da razgleda grad i upozna se sa crnogorskom kulturom. Zato je poslije više godina pisao gazdi hotela "Pada li još kiša?". (U beogradskoj "Politici" objavljena je slika Bernarda Šoa na ulazu u hotel Prag, prim. B.B.).

Razgovor sa Stevanom Raičkovićem vodio je Miroslav Maksimović, Izvor: Internet.

Da je 27. X 1936. godine asfaltirana glavna ulica na Cetinju, danas Njegoševa ulica. "Asfaltiranje je izvršila Država, a delom i Banovina".

Politika, Beograd, 27. X 1936. godine.

Da je prvi automobil na Cetinje, a i na Balkan stigao 1903. godine. Automobil je služio za prevoz robe i putnika. Saobraćao je na liniji Kotor, Rijeka Crnojevića, Podgorica, Danilovgrad, Nikšić.

Martinović, Dušan J.: Cetinje, postanak,razvoj i turističke mogućnosti, Cetinje,1977, str. 259.

Da je Aleksa Vukov Martinović bio dopisnik "PraviteljstvenogVjesnikaPetrograda", ruske telegrafске agencije i londonskog " Rojtera".

Matica, br. 77, proljeće 2020, str. 473.

Da je Filip D. Prlja bio u gardi predsjednika SAD. Gardu je sačinjavalo 16 gardista, od kojih 12 Amerikanaca, 1 Englez, 1Francuz, 1 Irac i1 Crnogorac. Prlja je bio rodod sa Ljubotinja, Riječka nahija.

Cetinjski vjesnik, br. 86, 1906, str. 2.

Da je kovanu ogradu oko francuskog poslanstva na Cetinju radio niko drugi nego Kartije.

(njegov znak i potpis nalazi se na ulaznim vratima poslanstva).

Izvor: B. Borilović

Da se liberali na Cetinju pominju još početkom XX vijeka."Bilo je pomena da su se naši Liberali negde na nekoj strani angažovali, a da li je to na Cetinju, u Petrogradu, Beču, Carigradu ili Ženevi?-To se još nije moglo utvrdo reći."

Ogledalo, Beograd, 1903, str. 21.

Da je na Cetinju formirana Knjaževska Crnogorska biblioteka i muzej. Prostor za ovu kulturnu ustanovu obezbijeden je u Zetskom domu. Nadzor o pomenutoj ustanovi vodilo je Ministarstvo prosvjete i crkvenih poslova.

Brankovo kolo,Sremski Karlovci, 1897, str. 94.

Da je krvna osveta koja je vladala između Bajica i Donjokrajaca za 13 godina odnijela 73 muške glave (netrpeljivosti su počele oko 1812. godine, a završile se oko 1825, prim. BB).

Bratstvo,Beograd, 1902, str. 374.

Da je novosadski most preko Dunava porušen 1941. godine "pod komandom hrabrog poručnika Sava Popovića sa Cetinja" (Savo Perov Popović je bio iz Humaca pored Cetinja, prim. BB).

Politika, 05. 04. 1996, str. 10.

Da je crnogorski revolucionar Nikola Lekić, pored pseudonima "Goranin" imao i drugi "Vuk Borilović" (ličnost iz "Gorskog vijenca", prim. BB).

Marković, Milorad : Nikola R. Lekić Goranin, Bar, 1983.

Da je Šutan Borozan sa Bokova pobijedio u dvoboju francuskog oficira, i to glavom. Naime, jedan francuski oficir je izazvao crnogorskog vojnika na dvoboj, ali ne sabljama nego glavama. Francuz nije imao sreće jer je u sudaru sa Šutanom ostao mrtav na megdanu. Time je Šutan pokazao poznato Crnogorsko i junastvo i čojstvo.

Pobjeda, 11.01.2015, str.14.

Da je Kamilo Morgan u svojem putopisu o Crnoj Gori zapisao da se na Obodu (Rijeka Crnojevića), u samom brdu nalazi "pećina u koju može stati pedeset hiljada ljudi, a koja se ispod zemlje prostire do Kotora. Iz nje izvire "crnogorski Misisipi, Rijeka Crnojevica"

Morgan Kamilo: Crna Gora, Podgorica, 2004, str. 69.

Da je legendarni predsjednik Italije Sandro Pertini boravio u Crnoj Gori povodom proslave 40-to godišnjice formiranja (1943) jedinice "Garibaldi". Tom prilikom je posjetio Pljevlja (grad đe je formirana jedinica), Podgoricu (đe je postao počasnı građanin, prim. BB) i Cetinje. Na Cetinju je obišao Državni muzej i Ma-

nastir a na poklon je dobio sliku Dimitrija Popovića "Leonardov anđeo".

Pobjeda, Podgorica, 23. 09. 1983, str. 1.

Da je 1870. na Cetinju izgrađena "nova zgrada za tamnicu". Podignuta je na "zdravu i zgodnu mjestu", sa dobrim unutašnjim rasporedom. Prije nje, "u knjaževini su postojale tri tamnice i to na Cetinju, na Rijeci Crnojevića i u Dodošima". Tamnice na Rijeci i Dodošima nijesu bile uslovne "zbog nezdrava barovita podneblja" pa su bile napuštene, dok je na Cetinju podrum Cetinjskog manastira takođe bio neuslovan. Broj zatvorenika u tom periodu kretao se od 40 do 50.

Orlić: crnogorski godišnjak stari i novi za prostu godinu 1865, Cetinje, 1865, str. 74-75.

Da je vladika Visarion Borilović-Bajica još "pre svoje hirotonije, 1682, dao izraditi u manastir Hilandar cisternu za vodu. Zapis je sačuvan na cisterni".

Enciklopedija pravoslavlja, knj. I,A-7, Beograd, 2002, str. 379.

Da je Aleksa-Lesko Saičić triputa ranjavan u Rusko-japanskomratu. Prvi put je ranjenu Jun-džu-anu, drugi putu Pej-an-čanuu Koreji, a treći pod Labatajemu Mandžuriji. Koliko je bio hrabar govore stihovi: "Saičiću sa zelena Lima, koji vazda bješe međ prvima". Sahranjen je na Cetinju pred Vlaškom crkvom.

Glas Crnogorca, Cetinje, br. 16, 1911, str. 2.

Da je na knjaza Nikolu pokušano više atentata. Jedan od njih desio se na Cetinju, a vezan je za ime Frančeska Bastijančića, kojije 1864. godine pokušao da ubije knjaza Nikolu preko bilijarskog štapa. Naime, bilijarski štap koji je namjeravao da pokloni knjazu bio je napunjen eksplozivom tako da bi prilikom udara u kuglu, preko inicijalne kapisle, došlo do eksplozije. Nasreću, zavjera je na vrijeme otkrivena, a crnogorska politička emigracija koja je naručila ubistvo i ovog puta nije uspjela u svojem naumu.

Andrijašević, Živko : Nacijasgreškom, Cetinje, 2004, str. 253.

Da je komandant Britanske brigade u Kanadi, zadivljen hrabrošću Jovana Pera B. Martinovića koji je u 53. godini umro od posljedica "zagužljive bombe" i zadobijenih rana, rekao:"Kada bih imao hiljadu vojnika kao Jovana Martinovića, zauzeo bih Berlin".

Zeta, Podgorica, 11.12.1938, str. 5.

Da je diplomata i poznati izdavač i publicista Bato Tomašević preživio pad aviona koji je letio na relaciji

Beograd-Minhen-London. Avion je iz trećeg pokušaja poletio sa minhenskog aerodroma i ubrzo se srušio. Neposredno prije pada, Bato je promijenio mjesto sa stjuartom što se kasnije pokazalo da je bilo sudbonosno za njega. Stjuart je poginuo, a Bato preživio. (Bato je putovao sa fudbalerima Manchester junajteda, primj. B.B).

Tomašević, Bato :Orlovkrš, Beograd 2000, str. 520-521.

Da je Cetinjanin Bato Tomašević pokrenuo prvu komercijalnu radio-stanicu u istočnoj Evropi, iz kojeg je nastao poznati beogradski StudioB. Takođe je bio i prvi urednik televizije YUTEL. Ova TV je počela sa radom 1990. godine sa zadatkom da u poplavi nacionalističkih i šovinističkih medija bude glas razuma, to jest da pravovremeno i objektivno izvještava sa čitavog prostora bivše Jugoslavije. Bio je takođe i poznati i priznati izdavač, a i pokretač poznate Motovunske grupe.

Tomašević, Bato:Orlov krš, Beograd, 2000.

Da su jugoslovensku (Cetinjanka) ambasadorku Stanu Tomašević u Norveškoj tamošnje novine dočekale sa naslovom: "Dobro došla po drugi put u Norvešku". Takvi naslovi Stani su bili vema čudni tim prije što se ona po prvi put nalazila u toj prijateljskoj zemlji. Enigma je brzo razriješena i to preko tamošnje štampe. Naime, engleski avioni su 1944. godine prosto "zatrпали" Evropu, pa i Norvešku, lecima sa likom lijepo Titove partizanke. Čitajući te tekstove shvatila je da su novinski članci nastali na tim saznanjima. U toj zemlji dobila je i umjetničku sliku koja je izrađena u neobičnim okolnostima. Naime, jedan letak sa njim likom došao je u ruke borca norveškog pokreta otpora slikara Taraldsena. On je kičicom koju je napravio od sopstvene kose a inspirisan lijepom partizankom naslikao Stanin lik.

Tomašević, Bato: Orlov krš, Beograd, 2000, str. 570-571.

Da je Mihail Kaluđerović, rodnom iz Čeklića i nastanjen u Odesi, poslao obnovljenoj crkvi u svom selu "ikonu sv. Ilije u bogato izrađenom pozlaćenom okviru i jedno prekrasno kandelo".

Glas Crnogorca, Cetinje, br.13, 28.03.1892, str. 4.

Da je "Cetinjski vjesnik" objavio neobičnu vijest koja glasi: "Izgubljena je jedna violina na putu od Bukovice do Cetinja. Ista je ispala iz automobila. Ko je nađe dobiće pristojnu nagradu."

Cetinjski vjesnik, br. 26, Cetinje 1910, str. 4.

Da je, prilikom pomena o gradnji rimokatoličke crkve

na Cetinju, knjaz Nikola najprije čestitao "Voskresenje Hristovo" a zatim rekao: "Još vam javljam, da sam vam dozvolio, da možete na Cetinju zidati vašu crkvu, a i ja ću vam pripomoći".

Bosansko-hercegovački istočnik, sveska IV, Sarajevo 1896, str. 136.

Da u Petrovom dolu (Čeklići) postoji nadgrobni spomenik na kojem piše da je Vukić Milošev Mirković živio od 1775 do 1907. godine, znači 132 godine.

Autor ovog zapisa posjeduje sliku.

Da je Vijala de Somijer u svom putopisu po Crnoj Gori zabilježio da u selu Milijevići – Čeklići u jednoj porodici živi 7 generacija. Najstariji član familije imao je 117 godina, a najmlađi 2 godine.

Vijala de Somijer, Istorijsko i političko putovanje u Crnu Goru, Cetinje, 1995

Da je 8. oktobra izašla knjaževa odluka po kojoj se otvara gimnazija na Cetinju. "Današnji pensionat na Cetinje preobraća u realnu gimnaziju". To je bila, po pisanju lista, prva gimnazija u Crnoj Gori.

Srbadija, Beograd 1881, sv. 10, str. 479.

Da je na Cetinju 28.10.1901. godine otvorena prva ženska radnička škola. Škola se zvala "Ženska radnička škola knjeginje Jolande", po imenu ćerke kralja Viktora Emanuela i kraljice Jelene. Škola je imala za cilj širenje ljubavi prema radu".

Spomenik: ilustrovani list za decu, Pančevo, br.12, 1901, str. 187.

Da je Mitropolit Ilarion (1863-1882) zabranio da se u "manastirsko" čuvaju koze. Naredbu je izdao iz razloga što su okolna brda bila "goli krš" zahvaljujući upravo kozama (što će reći da to nije bio komunistički izum, prim. BB).

Popović, Simo: Memoari, Cetinje-Podgorica, 1995, str. 23.

Da je Mitropolit Ilarion našao u crkvi u selu Bjeloši, nadomak Cetinja, sliku vladike Petra I "na platnu masnom bojom rađenu". Ista je predata knjazu Nikoli "misleći da će mu učinjeti veliko zadovoljstvo, jer od prvijeh vladika Petrovića nije niđe ostavljeno njihovijeh slika. Sliku je po svoj prilici uništio isti knjaz, iz razloga da bi u narodu ostala slika Petra I koja je izmišljena a rađena je za potrebe spomenice proslave pedesetogodišnjice knjaževine."

Popović, Simo : Memoari, Cetinje-Podgorica, 1995, str. 36.

Da je 25. novembra 1493. godine u selu Releze rođena Blažena Ozana. Ćerka je "kršne Crne Gore koja je krvlju svojih sinova, prolivenom za krst časni i slobodu zlatnu, napisala istoriju koju vrijeme neće izbrisati..."

Don Niko Luković : Blažena Ozana Kotorska, Jubilarno izdanje povodim 400. godišnjice smrti, Kotor, 1965.

Da je 27. XII 1898. godine na Cetinju rođena unuka poznatog vojvode, junaka i pisca Marka Miljanova, Olga Ivanova Lazović. Olga je bila američka spisateljica, plesačica, kompozitor, filozof i učiteljica. Za života je napisala pet knjiga iz filozofije i komponovala oko četrdeset kompozicija. Bila je udata za američkog arhitektu Frenka Lojda Rajta. Dugo godina je bila na čelu Rajtove fondacije.

The life of Olgivanna Lloyd Wright Reviewed by Architects and Artisans, Dostupno na: ORO Editions-Publishers of Architecture, Art and Design Website, prevod: K.B

Da se u Čeklićima pominju "neki katolici". Naime, pojam katolika u selu Čeklić i Kovijanić veže sa vladavinom Stevana Crnojevića, a ne Balšića.

Kovijanić, Risto: Pomeni crnogorskih plemena u Kotoru, Cetinje, 1963, str. 200.

Da su "tamničari" u cetinjskoj tamnici imali velike slobode. Ispred tamnice su "igrali i pjevali, skakali, bacali se kamenom s ramena ili je jedan pjevao uz gusle, a drugi se okupili i slušali ga. Niko od njih nije pokušao da bježi, a mogao je lako u svako doba". Jednom je jedan utekao, ali se brzo vratio sam "jer doma nije smio, a u svijet nije htio".

Popović, Simo : Memoari, Cetinje, Podgorica, 1995, str.38.

Da je početkom 1887. godine na Cetinju osnovano "Knjaževsko Crnogorsko povlašteno parabrodsko društvo" sa sjedištem u Baru. Društvo je imalo 78 članova. Predsjednik Osnivačkog odbora je bio Jovan Pavlović, a potpredsjednik Gavro Vuković.

Pristan: grad kojeg nema, Bar, str. 50.

Da je Anto Gvozdenović, iz Vučjeg Dola (Čeklići-Cetinje), ljekar u Rusko-japanskom ratu, poslije pogibije komandanta jedinice preuzeo kontrolu nad njom. U toj borbi jedinica kojom je komandovao izvojevala je pobjedu. Ruski car Romanov je Gvozdenovića unaprijedio u čin generala, ali ga je ujedno i kaznio jer je preuzeo komandu bez dozvole.

Izvor: Internet.

Da je Anto Gvozdenović predstavljao Moskovski univerzitet na međunarodnim studenstkim kongresima u Berlinu i Londonu i predvodio rusku delegaciju.

Batrićević, Đuro : Dr. Anto Gvozdenović- general u tri vojske, Cetinje 1994, str. 57.

Da je za vrijeme austrougarske okupacije 1916-1918. godine, postojala žičara zvana "trajzban" i da je saobraćala narelaciji Kotor-Cetinje.

Martinović, Dušan: Cetinje, postanak, razvoj i turističke mogućnosti, Cetinje, 1977, str. 259.

Da se na "sintetičkoj mapi", koju je objavio dr Rotković, u Polablju sa oko 300 toponima nalaze i toponimi Cetinje, Cetinjsko polje, Ceklin, Bjelice, Trnovo, itd.

Rotković, Radoslav: Odakle su došli Crnogorci, Podgorica, 2000. str. 167

Da je majka Jovana Martinovića, Jovanka, 2-3 mjeseca došla novorođenog sina knjaza Petra Karadorđevića, Andriju, koji je nažalost živio samo 50-tak dana.

Matica crnogorska, Podgorica, br. 54, ljeto 2013, str. 614.

Da je Mejhju Atol za Cetinje rekao: "Ako je Cetinje najmanja prijestonica na svijetu onda je i mjesto sastajanja senata bez sumnje najveće na planeti jer se drži pod otvorenim nebom".

Matica Crnogorska, Podgorica, ljeto 2014, str. 275.

Da je početkom maja 1945. godine u Argentini, u gradu Sans Penji, povodom završetka Drugog svjetskog rata, veliku čast doživjela Vidosava Martinović, koja je bila prvi govornik na velikom mitingu u ime organizacije "Junta de la Victoria".

Crnogorci u Južnoj Americi, Podgorica, 2012, str. 69-70.

Da su na Cetinju gostovali članovi PEN kluba 1930. godine. Goste je pozdravio pred punom salom Dušan Vuksan i poželio im prijatan boravak. Na skupu su govorili "g. Grol (Milan, jugoslovenski pisac i političar, prim. B:B), Bogdanović (Milan, srpski pisac i književni kritičar, prim. BB), Mladenović, Krklec (Gustav, hrvatski književnik, prim BB.), Kulundžić".

Zapisi, Cetinje, januar, 1930, str. 375.

Da je na zgradi Srpskog poslanstva postojala ploča sa tekstom: "U ovom domu rodio se Nj.V. Aleksandar I Karadorđević kralj Jugoslavije 17 (4) XII 1888", o čemu svjedoči fotografija.

Zetski glasnik, 1931, br. 42

Da je Austro-Ugarska monarhija iznad Ljetne pozornice na Cetinju 1916. godine izgradila utvrđenje. Te podatke sa fotografijom, pronašao je poznati historičar Jevto Milović u *Bildarchiv-u*, u Beču.

Utvrđenje je imalo toranj koji je podsjećao na džamiju. Bio je okrugao i imao je na donjem i gornjem spratu po jedan prozor. U gornjem dijelu tornja, bio je uklesan Venecijanski lav.

Za mnoge Cetinjane ovo utvrđenje je bilo neobično, te su ga neki nazivali "džamijom", a neki "Venecijanskom tvrđavom". Nažalost, figura lava je bila inspirativna za mnoge nesavjesne građane, koji su na njemu vježbali svoje strijeljačke sposobnosti. Tako oskrnavljeno i uništeno utvrđenje, jula 1951. godine je porušeno, a njegov kamen je uzidan u jedan dio Ljetne pozornice. U tekstu je objavljena i fotografija utvrđenja.

Bibliografski vjesnik, Cetinje, br. 3, 1982, str. 113-114.

Da su u periodu od 1887-1891. godine klimatski promjene na Cetinju vršili engleski konzul Baring, prof. Filip Jergović (ministar finansija 1910-1912 i jedini gradonačelnik Cetinja katoličke vjeroispovijesti, prim. BB) i Ljepava (Jovo, porijeklom Ivanišević iz Crne Gore, direktor Cetinjske gimnazije, prim. BB)

Delo, Beograd, 1894. god. str. 165, Zum Klima von Cetinje (meteorologische Zeitschrift, X. e, 157), 1893.

Da je skicu groba Baja Pivljanina, koji je trebao da se izgradi na Cetinju, napravio Dragiša S. Milutinović, sin Sima Milutinovića Sarajlije.

Srpske ilustrovane novine 1881, br.2, str. 29.

Da se Boško Matov Vujović iz Mikulića, oženio u 85. godini i dobio sina. Njegov jedinac sin je hrabro poginuo na Tarabošu, pa se na nagovor sinovaca i rođaka ponovo oženio i u tim godinama dobio još jednog sina.

Crna Gora, 1923, br. 64, str. 3.

Da je nekada kroz selo Štitare tekla rijeka, čiji je tok išao preko Releza i Zagore. Ova rijeka se spuštala niz Carev Laz i ulivala u Skadarsko jezero, kod Karuča.

Erdeljanović, Jovan: Stara Crna Gora, Beograd, 1978, str. 51.

Da li znate koja planina u Crnoj Gori se zove Monte Sella. Monte Sella je nadaleko čuvena i opjevana planina Lovćen.

Godišnjak pomorskog muzeja u Kotoru. Kotor, knj. XI, 1963. god. str. 141.

Da su se na daleko poznati Cetinjski parkovi (danas Njegošev i Trinaesti jul) počeli podizati u periodu od

1891 do 1894. godine.

Martinović, Dusan: Cetinje-postanak, razvoj i turističke mogućnosti, Cetinje, 1977, str. 73

Da su braća vajara Janka Brajovića, Spasoje (upravnika na dvoru i jedno vrijeme prevodilac kralja Nikole) i Mileta (bavio se agronomijom), često putovali u Italiju kako bi nabavljali sadnice za cetinjske i nikšićke parkove.

Matica crnogorska, br. 73, Podgorica, 2018, str. 353-392.

Da je barjaktar Ivo Nikolin Martinović iz Bajica učestvovao u 33 boja. Ivo je živio u vrijeme tri Petrovića: Petra II, knjaza Danila i kralja Nikole. U periodu od 1831. do 1879. godine, Ivo je svojom hrabrošću zavrjedio 8 medalja, koje je sa ponosom nosio.

Politika, 21.01.1923, str. 7.

Da je Vaso Đikanov Martinović bio zatočen u skopskom zatvoru zajedno sa Branislavom Nušićem. U zatvoru su proveli 40 dana. Dogovorili su se da, ako živi izađu na slobodu, jedan drugome dođu u svatove. Pošto su oslobođeni, Vaso Đikanov je na poziv Branislava Nušića bio jedan od glavnih zvanica na njegovoj svadbi. Vaso je sa Cetinja stigao na bijelom konju u crnogorskoj nošnji i dobio je čast da predvodi svadbenu povorku.

Crnogorski anali, Podgorica 2017, br. 12.

Da je na Balkanu prvi telefon instaliran na Cetinju i to 1900. god. u dvoru knjaza Nikole. Telefone su, pored knjaza, još dobili prestolonasljednik Danilo i kancelarija Velikog suda u Biljardi. Krajem 1904. godine telefon je uveden i u Poštansko-telegrafsko odjeljenje i Upravu Vojne pošte. Godine 1907. bilo je 13 pretplatnika.

Martinović, Dušan: Cetinje-postanak, razvoj i turističke mogućnosti, Cetinje, 1977, str. 271.

Da je u "srijedu poslije podne u znatnoj visini preletio preko Cetinja vazdušni brod, koji se, kao svijetla tacka, mogao vidjeti i golim okom te ga je građanstvo s interesovanjem posmatralo. Vazdušni brod je otišao u pravcu depozita za vodu (Zagrablje iznad Donjeg polja, prim. BB).

Cetinjski vjesnik, Cetinje, br. 31. 15. IV 1910. god.

Da su Cetinjani imali priliku da posmatraju let aviona nad Cetinjem i njegovo spuštanje na Obilića poljani početkom maja 1912. godine. Avionom kojeg su Crnogorci zvali "kralatica" upravljao je Italijan slovenačkog porijekla Đani Vidmar. (Sljedeće slijetanje desilo se 5. IX 1913. godine).

Balević, Vukosav-Vule: Otmice i udesi Jugoslovenskih

aviona, Herceg Novi, [2017], str. 49.

Da je na Cetinju trgovac Đuro Sekulić "uredio" prvi parni mlin. Parni mlin nije bio samo prvi mlin na Cetinju, nego i u Crnoj Gori.

Carigradski glasnik, Carigrad, 14. III 1903.

Da je bečka "Informacija" izvjestila da će "na Cetinju biti posvećena katolička crkva, koja je sagrađena po planu inženjera Koradinija. Pored crkve izgradiće se" kaptol i jedna škola", a gradnju je potpomogao kralj Italije. "Crkva će potpadati pod barsku nadbiskupiju i litija će biti latinska".

Carigradski glasnik, Carigrad, 14. III 1903.

Da su komandir Milo S. Martinović i Aleksa Martinović, sekretar Ministarstva inostranih djela, odlikovani ordenom francuske "počasne legije".

Carigradski glasnik, Carigrad, 9. IV 1904.

Da je Tehničko odjeljenje zetske banovine objavilo "licitaciju za izgradnju banske palate na Cetinju. Posao je ustupljen poznatom tehničkom preduzeću inž. Tavčar iz Ljubljane". (današnja zgrada skupštine opštine Cetinje).

Epoha, Cetinje, br. 11, 28. III 1931. god. str. 1.

Da je velemaistor Božidar Bonja Ivanović, boraveći na Hvaru kao gost na Međunarodnom ženskom internacionalnom turniru, imao neobično sportsko iskustvo. Naime, u dvorištu hotela, đe su takmičari bili smješteni domišljati Hvaranin Jozo je na lak način dolazio do solidnog džeparca. On je sa gostima hotela igrao stoni tenis i šah i to u njemačkim markama. Za taj nivo igre Jozo je bio više nego dovoljno obučen, pa mu nije bilo teško da te pobjede dobro naplaćuje. Vidjevši to, naš Bonja ponudi da se sa njim oprobaju u tim sportskim disciplinama. Jozo prihvati, uvjeren da će uzeti 200 ili više maraka. Najprije su odigrali partiju stonog tenisa koju je Bonja lagano dobio. Hvaraninu nije bilo pravo, pa mu ponudi da odigraju partiju šaha. Tek tu je dobio pravu lekciju pa u jednom trenutku reče: "Ti Boga Jozo, koji vrug ti je danas"! Tada mu Bonja kroz smijeh odgovori: "Ja sam prvak Crne Gore u stonom tenisu i prvak Jugoslavije u šahu, a ti si moj Jozo, baš maler kad si naletio na mene od 23 miliona Jugoslovena". (Sva sreća što Jozo nije poželio da se sa Bonjom oprobaju i u bokserskim vještinama jer bi i u tom sportu zasigurno izgubio. Naime, Bonja je u BK "Lovćen" veoma uspješno trenirao boks, prim. B.B).

Ivanović, Božidar –Bonja: Igrati svoj život, Podgorica, 2016, str. 81.

Da je Drago Savov Janković iz Jankovića krša (selo kod

Cetinja) napravio bez obije ruke i jednog oka kamene gusle koje je poklonio predsjedniku Jugoslavije Josipu Brozu Titu. Na guslama je sa jedne strane urezao stihove:

Ja napravih gusle ove,

bez obije ruke moje.

i bez desnog oko svoga

tužna želja srca moga.

A sa druge:

S puno volje i elana

gusle radih deset dana

posvetih ih drugu Titu

u čast njegovog rođendana.

Na istoj strani gusala izrezbario je grb Crne Gore, Jugoslavije i zvijezdu petokraku.

Izvor: Pavle Jovanov Martinović (brat od tetke Draga Savova Jankovića).

Da je Cetinjanin Mića Perazić u istom danu igrao tri utakmice saveznog ranga, u tri različita sporta.

Prvu je odigrao za rukometni klub "Lovćen" u 10 h, drugu (košarka) za isti klub u 12 h, a treću utakmicu u 16 h za fudbalski klub "Lovćen".

Crnica: ličnosti, Virpazar, 2014, str. 193.

Da na spomeniku poznatog cetinjskog skojevca Gojka Gruškena Balšića pazaru na Cetinju stoje uklesana slova "GRB-KRV". Skojevsku organizaciju, pored Gojka, sačinjavali su još dvojica njegovih cetinjskih drugova po imenu Radislav Radifković i Bero Vulićević. Upravo u njihovim početnim slovima imena i prezimena krije se taj konspirativni naziv. On glasi G(ojko), R(adisav), B(ero)- K(ruška), R(adifković), V(ulićević).

Glasnik, list SUBNORA Crne Gore, jun 2015, str. 64.

Da je na Cetinju 29. X 1903. godine otvoreno prvo dječije zabavište (vrtić), pod nazivom "Dječiji sad velike knjeginje Milice Nikolajevne – ćerke knjaza Nikole".

Carigradski glasnik, Carigrad, 7. XI 1903.

Da je Jovanka Kapisoda, rođena Jablan, rodila 24 djeteta. Zanimljivo je da je 5 puta rodila blizance.

(Da je u tom periodu postojala Ginisova knjiga rekorda Jovanka bi u njoj imala svoje mjesto, prim. BB)

Izvor: Minjo Jablan (bratanić Jovanke Kapisode).

UKUSI CRNE GORE

Izvor: Ukusi Crne Gore

Bijelo zelje sa kaštradinom

Sastojci:

- teleće meso bez kostiju, ribić.....1,8 kg
- crni luk.....160 g
- začini
- brašno
- ulje
- bijelo vino
- bob.....800 g
- pitomi korijen morača 1 veza
- divlji list morača
- pavlaka.....80 g

Priprema:

Ribić blago posoliti, pobiberiti, poštaubovati (posuti) s brašnom i opeći. Sitno sjeckani crni luk propržiti, dodati meso, dinstati, začiniti i dodati bob. Dodinstati sa moračem, dovršiti sa pavlakom i servirati.

Skadarski krap u vinu

Recept iz repertoara Dušana Mikovića, koji je rukovodio kuhinjom grada hotela Sveti Stefan gdje je ostvario i najveće uspjehe u karijeri.

Jedan je od najzaslužnijih za najveće međunarodno priznanje u turizmu tog vremena – Zlatnu jabuku koja je pripala Svetom Stefanu, dok je on te 1972. godine dobio titulu prvog kuvara Jugoslavije i Novembarsku nagradu.

Sastojci:

- šaran.....2 kg
- so
- bijeli luk.....3-4 glavice
- ulje.....1,5 dl
- biber
- bijelo vino.....2,5 dl

Priprema:

Šarana očistiti, oprati, posoliti spolja i iznutra i ostaviti da odstoji dva sata. Zatim ga ispuniti cijelim oljuštenim češnjevima bijelog luka i sašiti otvor.

Premazati ribu uljem, posuti je biberom i spustiti u dugačak sud za pečenje namazan uljem. Ovako pripremljenog šarana staviti u pećnicu zagrijanu na 225 stepeni i peći 20 do 30 minuta, prelivajući često bijelim vinom.

190 GODINA OD SMRTI PETRA I. PETROVIĆA NJEGOŠA
ČUDOTVORCA CETINJSKOG